

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

POLITIKOS IR MEDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

RŪTA STATULEVIČIŪTĖ-KAUČIKIENĖ

II kurso studentė

**MEMORIALAS KOVOTOJAMS UŽ LIETUVOS LAISVĘ
LUKIŠKIŲ AIKŠTĖJE VILNIUJE: KONKURUOJANČIŲ DISKURSU ANALIZĖ**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: prof. dr. Natalija Arlauskaitė

Vilnius, 2021

Turinys

Įvadas.....	5
1. Teorinės konkuruojančių diskursų analizės prielaidos	15
1.1. Diskurso teorija: konfliktinė socialumo prigimtis	15
1.2. Istorinė atmintis: praeities reprezentacija paminkluose	21
1.3. Tyrimo dizainas	25
2. Diskursų analizė	26
2.1. 2012-2020 m.: pergalės ir pralaimėjimai	26
2.2. Konkuruojančių diskursų konflikto šerdis	42
2.2.1. „Vytininkų“ diskurso sąranga	42
2.2.2. „Kalvelininkų“ diskurso sąranga	45
2.3. Politikų, profesionalų ir publikos pozicijos kovos lauke	49
2.4. Kokias kovų už Lietuvos laisvę istorines atmintis konstruoja diskursai?	51
Išvados.....	56
Paveikslų sąrašas	58
Literatūros sąrašas.....	59
1 priedas. „Kreipimaisi į valstybės vadovus“	69
2 priedas „Konkuruojančių diskursų artikuliacijų schema“	72
Summary	73

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Statulevičiūtė-Kaučikienė, R. Memorialas kovotojams už Lietuvos laisvę Lukiškių aikštėje Vilniuje: konkuruojančių diskursų analizė: Politikos ir medijų specialybės magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė N. Arlauskaitė. – 2021. – 53 p.

Reikšminiai žodžiai: diskursas, diskurso teorija, paminklas, memorialas, istorinė atmintis, Lukiškių aikštė.

Šiame darbe nagrinėjamas memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę steigimas Lukiškių aikštėje Vilniuje. Tyrime analizuojamas 2012-2020 m. laikotarpis, kurio metu įvyko du LR kultūros ministerijos ir vienas visuomenine iniciatyva organizuoti konkursai. Visuose buvo bandoma išrinkti tinkamiausią meninį projektą, tačiau nesėkmingai – konkursus laimėję projektai sukėlė įvairių visuomenės grupių nepasitenkinimą ir liko neįgyvendinti.

Taikant Ernesto Laclau ir Chantal Mouffe suformuluotos diskurso teorijos ir pasitelkiant istorinės atminties teorines prieigas yra analizuojama, kaip ir kokias kovotojų už Lietuvos laisvę istorines atmintis artikuliuoja konkuruojantys diskursai, susidedantys iš kalbinių ir nekalbinių praktikų. Analizuojami politikų, kultūros profesionalų ir publikos pareiškimai žiniasklaidoje, susiję su paminklo ir jo funkcijų sampratomis. Atliktas tyrimas leidžia pagrįsti pirminę įžvalgą, kad susipriešinimą palaiko skirtingos kovotojų už laisvę, laisvės, valstybės ir paminklo funkcijų sampratos ir paaiškinti jų skirtumus.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „*Memorialas kovotojams už Lietuvos laisvę Lukiškių aikštėje Vilniuje: konkuruojančių diskursų analizė*“ yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete/ Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Rūta Statulevičiūtė-Kaučikienė

Įvadas

Paminklai XX a. trauminiams įvykiams ir jų aukoms atminti kelia aštrias diskusijas viešojoje erdvėje. Politikai, visuomenė ir profesionalai pasidalija į priešiškas stovyklas vos paaikšėjus, kaip atrodys būsimoji atminties vieta. Audringi debatai lydėjo Vietnamo karo veteranų memorialo įrengimą Vašingtone, kompromisų ir pakartotinio konkurso pareikalavo memorialas nužudytiems Europos žydams Berlyne, pasipriešinimo sulaukė įvairūs šiuolaikiniai paminklai kitose Europos valstybėse¹. Konfliktiški memorialų statymo procesai vyksta ir Lietuvoje. Nuomonės išsiskyrė dėl Romo Kalantos atminimo įprasminimo horizontaliu kūrinium², o memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę Vilniaus Lukiškių aikštėje steigimas jau yra tapęs chrestomatiniu pavyzdžiu.

1999 m. Lietuvos Respublikos Seimas (toliau – Seimas) priėmė nutarimą, kuriuo nusprendė, kad „Lukiškių aikštė Vilniuje formuojama kaip pagrindinė reprezentacinė Lietuvos valstybės aikštė su laisvės kovų memorialiniais akcentais“³ ir įtvirtino ją kaip Lietuvos laisvės kovų atminties vietą, talpinančią pasakojimus apie 1863-1864 m. sukilimo numalšinimą ir Lietuvos ginkluotąjį pasipriešinimą okupacijai. Daugiau nei prieš dvidešimt metų artikuliuota intencija įamžinti kovotojų už valstybės laisvę atminimą virto kompromisiniais aikštės sutvarkymo sprendiniais ir kol kas nevaisingomis pastangomis susitarti, koks turi būti pats atminimą įprasminantis memorialas. Per šį laikotarpį įvyko vienas Vilniaus miesto savivaldybės, du Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos (toliau – Kultūros ministerija) ir vienas visuomenine iniciatyva organizuoti konkursai. Visuose buvo bandoma išrinkti tinkamiausią meninį projektą, tačiau nesėkmingai – konkursus laimėję projektai sukėlė įvairių visuomenės grupių nepasitenkinimą ir liko neįgyvendinti. 2020 m. Seimo priimtas Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatymas, nurodė ir tai, kad aikštėje turi būti pastatytas monumentas Vytis ir kovotojams už valstybės laisvę skirtas memorialas⁴.

Šiame darbe analizuojamas memorialo bylos laikotarpis, apimantis du valstybės organizuotus konkursus. Nuo paskelbtojo 2012 m., kuriame tinkamiausiu buvo pripažintas Vidmanto Gylikio, Vytenio Hansell, Ramunės Švedaitės projektas „Tautos dvasia“ – iki 2020-ųjų, kuomet priimtas įstatymas užkirto kelią įgyvendinti 2017 m. konkurse nugalėjusį Andriaus Labašausko projektą

¹ Marita Sturken, „The Wall, the Screen, and the Image: The Vietnam Veterans Memorial.“ *Representations*, 35, 1991, 118-142; James E. Young, *The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven; London: Yale University Press, 1993, 13-15; James E. Young, „Atminties etapai: apmąstymai apie įamžinimo meną, netektį ir erdvę tarp jų.“ *artnews.lt*, 2017 m. spalio 30 d. <<https://artnews.lt/atminties-etapai-apmastymai-apie-iamzinimo-mena-netekti-ir-erdve-tarp-ju-44570>> [Žiūrėta 2020 04 27];

² kaunodiena.lt, „Nerimsta aistros dėl paminklo R. Kalantai.“ *kaunodiena.lt*, 2008 m. rugpjūčio 18d. <<https://kauno.diena.lt/naujienos/miesto-pulsas/nerimsta-aistros-del-paminklo-rkalantai-218503>> [Žiūrėta 2021 01 09].

³ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“ Nr. VIII-1070. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.73921?fwid=rivwzvvpvg>> [Žiūrėta 2020 12 30].

⁴ Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatymas Nr. XIII-3202. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f0617390bb8e11ea9a12d0dada3ca61b>> [Žiūrėta 2020 12 08].

„Laisvė kalva“. Šiame konkurse antrąją vietą užėmė architektų grupės pasiūlymas su Arūno Sakalausko skulptūra „Laisvės karys“, išrinkta visuomenine iniciatyva surengtame konkurse. Pastarasis projektas, įsikišus Kauno miesto savivaldybei, 2018 m. buvo įgyvendintas Kaune, bet jo šalininkai teisiniais ir teisminiais būdais siekė sutrukdyti „Laisvės kalvos“ įgyvendinimą ir Lukiškių aikštėje pastatyti Vyčio simbolį reprezentuojantį paminklą.

Ilgalaikis konfliktas ir žūtbutinė kova už savo vizijos išpildymą pagrindinėje valstybės aikštėje perša mintį, kad konkuruojama ne meno, o politikos lauke. Kad galbūt ginama ne meninė ambicija, bet teisė įtvirtinti sau artimas kovotojų už Lietuvos laisvę reprezentacijas ir kovų už laisvę, laisvės, valstybės sampratas. Kokios jos? Kas produkuoja konfliktuojančius diskursus ir kokios nesuderinamos diskursinės pozicijos susiduria kovos lauke? Kaip jas galima susieti su estetinės raiškos preferencijomis ir kokią kovų už Lietuvos laisvę istorinę atmintį formuoja konkurentai?

Ieškant atsakymų, keliamas **tyrimo klausimas** – kaip ir kokias kovotojų už Lietuvos laisvę istorines atmintis artikuluoja konkuruojantys diskursai, susidedantys iš kalbinių ir nekalbinių praktikų.

Darbo tikslas – išanalizuoti memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę steigimą apipavidalinančius diskursus ir nustatyti jų artikuluojamas istorinės atminties sampratas. Siekiant šio tikslo yra formuluojami **uždaviniai**:

- 1) išanalizuoti kovotojų už Lietuvos laisvę diskurso tvarkoje veikiančius diskursus ir nustatyti jų konstruojamų kovų už laisvę sampratas;
- 2) išanalizuoti konkuruojančių diskursų sąrangą ir funkcionavimą, keliant klausimą, kaip yra konstruojamos skirtingos kovotojų už Lietuvos laisvę istorinės atmintys;
- 3) įvardyti konkuruojančių diskursų produkuotojus, išanalizuoti jų pozicijas ir produkuojamo diskurso tolydumą;
- 4) apibūdinti, kokias kovotojų už Lietuvos laisvę istorines atmintis steigia konkuruojantys diskursai.

Konkuruojančias stovyklas galima išskirti pagal konflikto paviršiuje pasirodančius argumentus. Viena jų reprezentuoja nacionalinės valstybės, tradicinę istorinės atminties ženklų ir jų funkcijų sampratą ir siekį įtvirtinti pasakojimą apie pergalingas kovas už Lietuvos laisvę. Kita – požiūrį į istorinės atminties ženklus kaip į interpretacijai ir kolektyviniam įprasminimui atvirus estetinius objektus, žmogiškus, iš apačios kylančius valstybinio pasakojimo aspektus. Todėl tikslas yra pažvelgti giliau ir išanalizuoti, kokios nesutaikomos reikšmės susiduria konflikto šerdyje. Svarbiausia tyrimo perspektyva yra pasirinkta Ernesto Laclau ir Chantal Mouffe suformuluota **diskurso teorija**. Ji yra pasitelkiama ir kaip diskursų analizės metodas, ir kaip teorinė prieiga, suteikianti atliekamam tyrimui parankią poststruktūralistinę diskurso sampratą ir galimybę pažvelgti

į konfliktą kaip į nesuderinamų reikšmių susidūrimą. Aiškinant analizės rezultatus, t. y. siekiant paaiškinti, kokias kovotojų už Lietuvos laisvę istorines atmintis steigia konkuruojantys diskursai, yra vadovaujama **istorinės atminties** tyrėjų darbais.

Diskurso teorijos ir istorinės atminties terminai yra paaiškinti pirmajame šio darbo skyriuje. tačiau prieš pristatant literatūros apžvalgą, yra svarbu paaiškinti politikos mokslų tekstuose rečiau vartojamus menotyrinius **terminus**: „paminklas“, „monumentas“, „memorialas“, „skulptūra“. Terminas „paminklas“ šiame darbe vartojamas kaip bendrinis, nurodantis bet kokio stiliaus ir formos architektūros ar skulptūros kūrinį, kuriuo yra pagerbiami visuomenei svarbus asmuo, istorinis įvykis ar idėja. Terminas „monumentas“ nurodo ne skirtingą paminklo tipą, o jo monumentalų mastelį ir didingų formų kompoziciją. Siekiant aiškumo, „monumento“ sąvoka vartojama tik tuomet, kai pakartojamas toks paminklo įvardijimas originaliame šaltinyje. Kaip „paminklo“ sinonimai darbe yra vartojami bendrinio pobūdžio žodžiai „kūrinys“, „meno kūrinys“, „memorialinis meno kūrinys“. Terminu „memorialas“ apibrėžiamas labai konkretus paminklo tipas. Tai architektūros statinys ar skulptūrinis ansamblis, istoriniais laikais statytas iškiliai asmenybei, o šiuolaikiniame pasaulyje – karo, stichinės nelaimės aukoms atminti. Vartojamas terminas „skulptūra“ nėra paminklo sinonimas, o nurodo trimatį meno kūrinį⁵.

Tyrimų apžvalga. Paminklų tema yra publikuota daug mokslinių tyrimų, kurių visų šioje apžvalgoje nėra galimybės, o ir būtinybės pateikti. Paminėtini svarbiausieji tekstai, kuriais vadovaujantis apibrėžiama paminklų, turinčių memorialinę funkciją, samprata. Aloisas Rieglis 1903 m. išleistoje knygoje „Šiuolaikinis paminklų kultas. Jo prigimtis ir kilmė“ išskiria du paminklų tipus, pagal jų istorinę ir memorialinę vertes. Pirmojo tipo paminklam A. Rieglis priskiria funkciją liudyti tam tikrą civilizacijos raidos momentą, antrojo – įkūnyti įvykio ar asmens atminimą. Tokie paminklai, anot mokslininko, niekada neliudija praeities, o kaip tik priešingai – būsimoms kartoms įkūnija reprezentuoja dabartį⁶. Régis Debray paminklus suskirstė į tris kategorijas: paminklą-formą, paminklą-pėdsaką, paminklą-pranešimą. Pirmuosius du tipus skiria jų intencionali estetinė raiška, tiksliau tokios intencijos buvimas arba ne. Paminklui-pranešimui R. Debray priskiria komunikacinę funkciją perduoti žinią apie simbolinę realaus arba mitinio praeities įvykio reikšmę. Šie paminklai, kaip pastebi tyrėjas, dažnai tampa ir keršto ar vandalizmo objektais arba būna sunaikinami⁷. Pamatinių tekstų apie naująsias memorialų formas autorius Jamesas E. Youngas, memorialiniams kūriniais priskiria dvigubą funkciją. Pripažįsta juos esančius ir šiuolaikinio meno kūriniais, ir paminklus, tačiau pažymi, kad memorialinė funkcija ir paminklo suprantamumas konkrečioje

⁵ Jolita Mulevičiūtė, Giedrė Jankevičiūtė, Lijana Šatavičiūtė (sud.), *Dailės žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, 266, 280, 311, 390.

⁶ Aloīs Riegl, „Le culte moderne des monuments. Sa nature, son origine.“ *Socio-anthropologie*, 9, 2001.

⁷ Régis Debray, „Trace, forme ou message?“ *Les cahiers de médiologie*, 1, 1999, 30-31.

kultūrinėje terpėje yra svarbesnė tokių kūrinų vertė⁸. Plačiau šiuolaikinių paminklų dvigubos prigimties aspektas išskleistas pirmojoje šio darbo dalyje.

Lietuvos politikos, sociologijos, meno, istorijos ir kitų sričių tyrėjai analizuoja paminklų funkcionavimą politinėje, kultūrinėje ir urbanistinėje erdvėse, kelia klausimus apie debatus dėl iš viešosios erdvės pašalinamų ir joje steigiamų naujų paminklų. Konfliktinį naujų paminklų statymo procesą monografijoje „Menas ir politika Vilniaus viešosiose erdvėse“ Rasa Antanavičiūtė sieja su laisva politine santvarka ir pastangomis rasti „visiems balso teisę turintiems gyventojams tinkamą sprendimą“⁹. Tyrėja pažymi, kad konfliktų dėl įamžinimo sumanymų „nepasitaiko, kai sprendimus priima centrinė valdžia“¹⁰. Paminklų politiškumą tirianti Viktorija Rimaitė straipsnyje „Paminklų ir politikos santykis Lietuvoje: paminklų tapsmas politinių diskusijų objektu“ pažymi, kad paminklai politinių debatų objektu dažniausiai tampa tuomet, kai jiems yra priskiriama memorialinė funkcija, nukreipta į realias asmenybes ar įvykius¹¹. Straipsnyje V. Rimaitė išskiria penkis politikos ir paminklų santykių tipus, kuriuos sieja su politinių darbotvarkių tikslais, apimančiais istorinės ir kolektyvinės atminties formavimą, dominuojančių galios santykių ir politinio elito įtvirtinimą, politinės bendruomenės telkimą ir edukavimą ir valstybės pasakojimo reprezentavimą per paminklus. Konfliktai dėl paminklų persikelia į politines darbotvarkes tuomet, pastebi V. Rimaitė, kuomet įvairaus lygmens politinės ir visuomenės grupės nesutaria, ar turi būti siekiama aukščiau paminėtų tikslų ir ar paminklas yra geriausias būdas tokiems tikslams įgyvendinti¹². Šiame magistro darbe tiriamo konflikto atveju, svarbiausias politinis tikslas yra istorinės atminties konstravimas, tačiau pastebėtina, kad jis nėra hermetiškas, o veikiau artimai susijęs ir su kitais politiniais tikslais. Pavyzdžiui, su nacionalinio pasakojimo reprezentavimu ar dominuojančių galios santykių patvirtinimu.

Konfliktinį memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę Lukiškių aikštėje steigimo procesą analizavo ar platesnių atminties tyrimų kontekste aptarė urbanistikos ir architektūros specialistai, menotyrininkai, politikos ir kultūros politikos tyrėjai¹³, internetiniuose portaluose ir periodinėje spaudoje nuomonėmis dalijosi viešieji intelektualai, užsienio ekspertai¹⁴. J. E. Youngo komentarai

⁸ Young, *The Texture of Memory*, 8-11.

⁹ Rasa Antanavičiūtė, *Menas ir politika Vilniaus viešosiose erdvėse*. Vilnius: Lapas, 2019, 347.

¹⁰ Ten pat, 352.

¹¹ Viktorija Rimaitė, „Paminklų ir politikos santykis Lietuvoje: paminklų tapsmas politinių diskusijų objektu.“ *Politologija*, 96(4), 2016, 60-91. Taip pat žr. Viktorija Rimaitė, „Kodėl nesusikalbame dėl Lukiškių ir Basanavičiaus?“ *Kultūros barai*, 11, 2017, 29-31.

¹² Ten pat, 87-88.

¹³ Audronė Rimkutė, „Meno autonomija ir demokratija Lietuvos kultūros politikoje.“ *Respectus Philologicus*, 34(39), 2018, 192-206; Rimaitė, „Kodėl nesusikalbame dėl Lukiškių ir Basanavičiaus?“; Rimaitė, „Paminklų ir politikos santykis Lietuvoje: paminklų tapsmas politinių diskusijų objektu.“

¹⁴ James E. Young, „Atminties etapai: apmąstymai apie įamžinimo meną, netektį ir erdvę tarp jų.“ *delfi.lt*, 2017 m. gruodžio 27d. <<https://www.delfi.lt/verslas/nuomones/james-e-young-lukiskiu-memorialas-tarsi-nepabaigiamas>

apie Lukiškių aikštės memorialinį konfliktą yra publikuoti ne moksliniame leidinyje, o viename iš naujienų portalų, tačiau pripažįstami svarbiais bendrame negausių tyrimų kontekste dėl tyrėjo reikšmės pasauliniame kontekste. J. E. Youngo pastebėjimais papildoma ligšiolinių tyrimų apžvalga.

Audronė Rimkutė straipsnyje „Meno autonomija ir demokratija Lietuvos kultūros politikoje“ atkreipia dėmesį, kad Lietuvoje publikos protestų atvejais meno organizacijų autonomija yra „ginčijama pasitelkiant demokratijos substancinę prasmę, kaip „daugumos valios“, argumentą“¹⁵ ir pamištas demokratijos kaip ideologinės turinio kontrolės netaikymo aspektas. Išanalizavusi memorialo Lukiškių aikštėje konkursus lydinčius žiniasklaidos pranešimus ir valstybės institucijų reakcijas, autorė pažymi, kad Lietuvoje meno autonomijos klausimas yra aktualus ne tik meno organizacijų santykiuose su valstybe, bet ir su visuomene. Pastarosios nepasitenkinimas ir valdžios institucijoms keliami reikalavimai spręsti situaciją tampa priežastimi menkinti meno ekspertų kompetenciją ir mažinti meno organizacijų autonomiją. Straipsnio autorė daro išvadą, kad Lietuvoje „politikai nevensia kištis į profesionalių meno organizacijų veiklos sritis argumentuodami „daugumos nuomonės“ žinojimu ir jos interesų gynimu“¹⁶ ir taip pažeidžia vieną iš demokratijos sąlygų – saviraiškos laisvę.

A. Rimkutės įžvalgas apie politinį meno lauko autonomijos ir profesionalumo nuvertinimą atliepia J. E. Youngo komentaras¹⁷. Jo nuomone, teisė priimti sprendimą dėl geriausio projekto turi būti deleguota ekspertų komisijai, nes atsakomybę padalijus profesionalams ir visuomenei, yra sudaroma galimybė neišvengiamai konfliktiniam nuomonių santykiui. Anot J. E. Youngo, siekiant geriausio rezultato, daug svarbesnė už patį meninį projektą, yra konkurso organizatoriams tenkanti pareiga rasti visų suinteresuotų visuomenės grupių lūkesčius atitinkantį sprendimą ir suformuluoti užduotį ekspertams. Youngas pastebi, kad Lietuvoje yra nuvertinamas sprendimo priėmimo procesas, o konkurso organizatoriai dėmesį sutelkia į paminklo pastatymą. Tai, galima pridurti, liudija tam tikrą konkurso organizatorių nesupratimą apie nacionalinio memorialo steigimo procesą ir šio proceso funkciją.

Plačiausiai iki šiol memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę problemą ištyrinėjo architektūros, urbanistikos ir menotyros sričių mokslininkai. Architektas Algis Vyšniūnas straipsnyje „Lukiškių aikštė – socialinio užsakymo evoliucija. Paminklas laisvės kovų dalyviams ar simbolis „Laisvė“?“ analizuoja projektų konkursų dokumentus ir teisės aktus, apžvelgia pagrindinius Lukiškių aikštės urbanistinio formavimo ir paminklo Laisvės kovotojams statymo principus, tačiau

atminties-darbas.d?id=76692517> [Žiūrėta 2021 01 08]; Audra Čepkauskaitė, „Architektas J.Bonderas: nekurkime auksinių memorialų.“ *lrt.lt*, 2013 m. liepos 14d. < <https://www.lrt.lt/naujienos/tavo-lrt/15/21183/architektas-j-bonderas-nekurkime-auksiniu-memorialu> > [Žiūrėta 2021 01 10].

¹⁵ Rimkutė, 194. Meno autonomija straipsnyje suprantama kaip vadybinė meno organizacijų nepriklausomybė.

¹⁶ Ten pat, 203.

¹⁷ Young, „Lukiškių memorialas – tarsi nepabaigiamas atminties darbas.“

neanalizuoja socialinių ir politinių grupių pasisakymų, atsisako svarstymų apie meno ir politikos santykį¹⁸. Aikštės formavimosi raidą, įtraukdamas ir ideologinius aspektus, analizuoja architektas Tomas Grunskis¹⁹. Abu tyrėjai atkreipia dėmesį į neišgrynintą Lukiškių aikštės statusą ir nors jų nuomonės išsiskiria – T. Grunskis pasisako už aikštės atidavimą miesto bendruomenei, o A. Vyšniūnas – už priskyrimą valstybės reikmėms – abu sutaria, kad neaiški aikštės paskirtis apsunkina ir norimo monumento įrengimą.

Menotyrininkė Vaida Stepanovaitė analizuoja susikertančias valstybės ir miesto institucijų, visuomeninių organizacijų ir kultūros srities profesionalų nuomones dėl Vilniuje statomų ir ketinamų statyti reprezentacinių paminklų, tarp kurių ir Lukiškių aikštės memorialas²⁰. Tyrėja atkreipia dėmesį į išryškėjusią skirtį tarp valstybės institucijų ir suinteresuotų asmenų norinčių „įamžinti istorines asmenybes, įvykius [...] realistine figūriniu skulptūriniu forma“ ir „šiuolaikines realijas atitinkančios skulptūros“²¹ šalininkų iš meno profesionalų lauko. Daiva Citvarienė susipriešinimą dėl viešose erdvėse statomų naujų paminklų estetinės raiškos sieja su po 1990-ųjų įsitvirtinusių nacionalistiniu diskursu ir pokomunistinėms erdvėms būdingu atsigręžimu į ikiokupacinio laikotarpio – XIX-XX a. sandūros estetiką. Palankumą šio laikotarpio monumentalijai skulptūrai ir priešiškumą netradiciniams, šiuolaikiniams monumentams tyrėja sieja ir su sovietmečiu subrandintu mentalitetu, atspariu pliuralistinei, provakarietiškai orientacijai²². Savo komentare J. E. Youngas taip pat pažymi, kad skirtingos Lietuvos visuomenės kartų kultūrinės patirtys ir estetinės preferencijos yra sudėtingas iššūkis, kylantis ieškant geriausio memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę sprendimo²³.

Memorialas kovotojams už Lietuvos laisvę yra istorinės atminties ir kultūros politiką, viešąją erdvę, miesto ir meno problemas tyrinėjančių autorių tema. Vienuose darbuose yra analizuojamos pats konfliktinis paminklo steigimas, kituose jis tampa pavyzdžiu, paaiškinančiu tam tikrus procesus ir skirtumus. Nuosekliausiai tema analizuota meno autonomijos ir demokratiško santykio aspektu, kuris išryškino meno organizacijų priklausomybę nuo politinių institucijų ir auditorijos, o tuo pačiu ir silpną meno lauko autoritetą. Taip pat išsamiai yra atskleistas valstybės formuoto socialinio užsakymo mechanizmas ir neišgrynintos Lukiškių aikštės funkcijos problematiškumas. Menotyrininkai įžvelgia konflikte išsiskiriančias šiuolaikinį paminklą palaikančių profesionalų ir

¹⁸ Algis Vyšniūnas, „Lukiškių aikštė – socialinio užsakymo evoliucija. Paminklas laisvės kovų dalyviams ar simbolis „Laisvė“?“, *Urbanistika ir architektūra*, 32(4), 2008, 201-220.

¹⁹ Tomas Grunskis, „Lukiškių aikštės estetinės transformacijos problema Europos miesto aikščių tradicijos diskurse.“ *Urbanistika ir architektūra*, XXIV(3), 2000, 119-134.

²⁰ Vaida Stepanovaitė, „Naujų skulptūrų vizijos – toliau kasomos duobės reprezentaciniame Vilniaus veide.“ *Lietuvos aidas*, 2015-12-19, 5.

²¹ Ten pat.

²² Daiva Citvarienė, „Ideologiniai viešojo diskurso konstruktai ir atminties politika posovietinėje Lietuvoje“, *Darbai ir dienos*, 49, 2008, 193.

²³ Young, „Lukiškių memorialas – tarsi nepabaigiamas atminties darbas.“

tradicinio paminklo pageidaujančių valstybės institucijų ir publikos pozicijas. Tačiau iki šiol nėra giliau pažvelgta į konflikto priežastis – pačių nesuderinamų istorinės atminties ir jos funkcijų, konstruojamų kovotojų už Lietuvos laisvę reprezentacijų sampratų skirtumus. Taigi, užčiuoptas naujas tyrimo aspektas ir pačios Lukiškių aikštės kaip memorialinės erdvės problemiškas pagrindžia magistro darbui pasirinktos temos aktualumą.

Tyrimo analizuoti **šaltiniai** sudaro dvi archyvinės grupės. Į pirmąją patenka konkursus apibendrinančią *Lietuvos žiniasklaidos pranešimai*: institucijų pranešimai spaudai, vieši politikų, profesionalų, visuomeninių organizacijų atstovų ir pavienių asmenų pasisakymai, interviu ir kiti pozicijų pareiškimai. Duomenų archyvas sudarytas nuosekliai analizuojant 2014-2020 m. Lietuvos žiniasklaidos stebėsenos duomenis „Mediaskopo“ archyve. 2012-2013 m. duomenys surinkti naudojantis Lietuvos integralia bibliotekų informacijos sistema ir internetine paieška.

Pirminei paieškai buvo nustatytas raktinis žodžių junginys „lukiškių aikštė“. Pagal šią paiešką buvo atrinkti 22233 rašytiniai, garso ir vaizdo pranešimai. Paiešką susiaurinus iki rašytinių pranešimų – gautas 19546 vienetų archyvas. Jame buvo atlikta paieška pagal raktinį kodą „paminkl“|„memorial“ ir gautas 8114 rašytinių šaltinių rinkinys, apimantis nacionalinius ir regioninius leidinius, žurnalus, internetines publikacijas ir naujienų agentūrų pranešimus. Atmetus pasikartojančius pranešimus ir papildžius 52 aktualiais rašytiniais tekstais, publikuotais 2012-2013 metais, suformuotas 561 vienetų tekstynas, naudotas diskursų analizei.

Antrąją duomenų archyvo dalį sudaro valstybės ir savivaldos institucijų, visuomeninių *organizacijų internetinės svetainėse skelbta informacija* apie priimtus įstatymus, nutarimus, rezoliucijas, skelbiamus konkursus ir jų rezultatus, kvietimai į protestus. Šie šaltiniai analizuoti kaip liudijimai apie socialinio veikimo būdus, kuriuos diskursų produkuotojai pasitelkia kovodami istorinės atminties lauke. Išanalizuoti šaltiniai padėjo rekonstruoti chronologinę konflikto eigą, nustatyti jo dalyvius ir svarbiausius jų teiginius. Tirti ir šiame darbe paminėti šaltiniai pateikiami Literatūros sąrašė.

Šį darbą sudaro įvadas, du dėstymo skyriai ir atliktą tyrimą apibendrinančios išvados. Pirmajame pristatomos pasirinktos teorinės perspektyvos, o antrajame pateikiama konkuruojančių diskursų analizė ir jos rezultatais grįstas aiškinimas, kokias kovų už Lietuvos laisvę sampratas artikuliuoja diskursai. Darbo skyriai skaidomi į poskyrius pagal tyrimo aspektus. Poskyrių tekstuose pateikiamos teminės nuorodos, kurios nelaikytinos dar smulkesniais darbo segmentais ir nėra numeruojamos.

Pirmąją darbo dalį sudaro trys skyriai, kuriuose pristatomi atliekamam tyrimui svarbiausi pasirinktų diskurso teorijos ir istorinės atminties teorijų aspektai ir tyrimo dizaino schema. Diskurso teorijos prieiga sukonstruota vadovaujantis 1985 m. išleistoje E. Laclau ir Ch. Mouffe knygoje

„Hegemonija ir socialistinė strategija“²⁴ pateikiama diskurso teorija ir ją tyrinėjusių bei naudojusių mokslininkų tekstais. Apsibrėžiant diskurso, socialinio antagonizmo sąvokas, paaiškinant svarbiausius diskurso teorijos terminus ir diskursų konflikto mechanizmą, naudotas antrasis knygos leidimas, papildytas pačių teorijos autorių apmąstymais ir šerdinių sąvokų paaiškinimais. Geriau suvokti diskurso teorijos idėjas ir jas pritaikyti atliekamam tyrimui padėjo Marianne'os Jørgensen, Louise'os Phillips knyga „Diskurso analizė kaip teorija ir metodas“²⁵, Davido Howartha ir jo kartu su kolegomis sudaryti straipsnių rinkiniai, kuriuose paaiškinamas teorijos taikymas politikos tyrimams ir pateikiami skirtingas problemas analizuojantis moksliniai tekstai²⁶. Tiksliau apibrėžti lygiavertiškumo ir skirtumų logika sudarytų reikšmių grandinių skirtumus padėjo E. Laclau straipsniai „Konstruojant universalumą“ ir „Ideologijos teorijos mirtis ir prisikėlimas“²⁷. Diskurso artikuliacijos ir jų priešpriešų mechanizmas yra aiškinamas pasitelkiant Saros Walton, Bronwydos Boon pasiūlytą schemą²⁸. Vadovaujantis išvardytų autorių įžvalgomis taip pat yra sudaryta tyrimo dizaino schema, pristatoma pirmosios dalies trečiajame skyriuje.

Analizės duomenų interpretacijai yra pasitelkiamos istorinės atminties teoretikų įžvalgos, apibrėžiančios istorinės atminties fenomeną, jo konstravimo specifiką, paaiškinančios konfliktinius memorialinių kūrinių steigimo aspektus. Istorinės atminties sąvoka pateikiama remiantis šią tyrimų šaką formavusių autorių Maurice'o Halbwachso, Jano Assmanno, Aleidos Assmann idėjomis²⁹. Istorinės atminties sąvoka apibrėžiama pasitelkiant terminą suformulavusio Pierre'o Nora straipsnį „Tarp atminties ir istorijos“, kuriame tyrėjas taip pat paaiškina *lieux de mémoire* – istorinę atmintį saugančių atminties vietų koncepciją³⁰.

Paminklo samprata, funkcija ir jo dvilypė prigimtis, talpinanti atminties vietos pareigą ir meno kūrinio autonomiškumo bei grynumo siekį, pristatoma vadovaujantis J. E. Youngo, Natalia'os

²⁴ Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. (2 leidimas) London; New York: Verso, 2001.

²⁵ Marianne Jørgensen, Louise Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications, 2002.

²⁶ David Howarth (sud.), *Ernesto Laclau: Post-Marxism, Populism and Critique*. London; New York: Routledge, 2015; David R. Howarth, Aletta J. Norval, Yannis Stavrakakis (sud.), *Discourse Theory And Political Analysis*. Manchester University Press, 2000.

²⁷ Ernesto Laclau, „Constructing universality.“ Judith Butler, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek (sud.), *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*. London; New York: Verso Books, 2000, 283-284; Ernesto Laclau, „The Death and Resurrection of the Theory of Ideology.“ Kn. Ernesto Laclau (sud.), *The Rhetorical Foundations of Society*. London: Verso, 2014, 19.

²⁸ Sara Walton, Bronwyd Boon, „Engaging with a Laclau & Mouffe informed discourse analysis: a proposed framework.“ *Qualitative Research in Organizations and Management*. 9(4), 2014, 351-370.

²⁹ Maurice Halbwachs, *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Nouvelle edition, 1925; Jan Assmann, „Communicative and Cultural Memory.“ Astrid Erll, Ansgar Nünning (sud.) *Cultural Memory Studies An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2008, 109-118. Aleida Assmann, „Transformations between History and Memory.“ *Social Research*. 75(1), 2008, 49-72.

³⁰ Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire.“ *Representations*, 26, 1989, 8.

Krzyżanowskos, Maritos Sturken tekstais³¹. Pasitelkus Jameso W. Loewno studiją ir Melanie L. Buffington, Erin Waldner metodinį paminklų analizės siūlymą, yra paaiškinama, kaip memorialinių kūrinių kompozicija, erdvinis santykis, plastinės raiška ir medžiagiškumas veikia konstruojamas istorinio įvykio ar asmens reprezentacijas, kokias paminkluose užkoduotas simbolines prasmes išryškina³².

Antroji šio darbo dalis yra skirta konkuruojančiai diskursų analizei ir jos rezultatų interpretacijai. Ją sudaro keturi skyriai, kurių pirmajame pristatoma 2012-2020 m. memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę steigimo genezė ir išskiriamos konkuruojančių diskursų konstruojamos reikšmės. Naudojantis šia chronologine konflikto analize, antrajame skyriuje yra aprašomos išskirtos laisvės, kovų už Lietuvos laisvę ir jų dalyvių, valstybės, istorinės atminties sampratų sistemos. Paaiškinama, kaip jos funkcionuoja, kurios šių artikuliacijų reikšmės visą tiriamą laikotarpį išliko stabilios, kurios kito ir kurios ardo savo sistemą iš vidaus. Trečiajame skyriuje yra pristatomos politinių institucijų, profesionalų ir auditorijos pozicijos.

Paskutiniame skyriuje, remiantis atlikta analize, yra apibūdinamos konkuruojančių diskursų konstruojamos kovotojų už Lietuvos laisvę reprezentacijos, svarstoma, kokias laisvės sampratas ir kokias kolektyvines tapatybes jos steigia. Interpretacijai pasitelkiama teorinėje dalyje pristatyta istorinės atminties prieiga, taip pat Benedicto Anderseno³³, Stanley Coheno, Dario Gambonio ir kitų autorių įžvalgos³⁴. Deivido Šlekio, Bernardo Gailiaus, Rasos Čepaitienės straipsniai pasitelkti susiejant analizės rezultatus su nacionaliniais pasakojimais³⁵.

Suvokiant, kad pasitelkta diskurso teorija neleidžia tyrėjui likti anapus diskurso, deklaruojama šio tyrimo autorės pozicija. Ankstesnės studijos ir profesinė veikla leistų save priskirti kultūros lauko profesionalams, kurie, kaip parodė tyrimas, dažniau atsiduria šiuolaikinio paminklo pozicijas ginančių „kalvelininkų“ pusėje, tačiau svarbiausias interesus atliekant tyrimą buvo išsiaiškinti

³¹ James E. Young, *The Texture of Memory*.; Natalia Krzyżanowska, „The discourse of counter-monuments: semiotics of material commemoration in contemporary urban spaces.“ *Social Semiotics*, 26(5), 2015, 465-485; Marita Sturken, „The Wall, the Screen and the Image: The Vietnam Veterans Memorial.“ *Representations*. 35, 1991, 118-142.

³² James W. Loewn, *Lies across America: What our historic sites get wrong*. New York: Touchstone, 2000; Melanie L. Buffington, Erin Waldner, „Human Rights, Collective Memory, and Counter Memory: Unpacking the Meaning of Monument Avenue in Richmond, Virginia.“ *Journal of Cultural Research in Art Education*, 29, 2011, 92-108.

³³ Benedict Anderson, *Isivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.

³⁴ Stanley Cohen, „Hooligans, vandals and the community: a study of social reaction to juvenile delinquency.“ Daktaro disertacija, London School of Economics and Political Science, 1969; Dario Gamboni, *The Destruction of Art: Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*. London: Reaktion Books, 2007.

³⁵ Deividas Šlekys, „Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės istorijos naratyvo ir santykio su politiniu tapatumo analizė.“ Kn. Vilniaus universiteto tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, *Istorinės atminties diskurso prielaidos ir prieštaravimai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, 149. Bernardas Gailius, *Partizanai tada ir šiandien*. Vilnius: Versus aureus, 2006; Rasa Čepaitienė, „Nacionalinis pasakojimas versus lokalios istorijos.“ Kn. Alvydas Nikžentaitis (sud.), *Atminties daugiasluoksnisškumas: miestas, valstybė, regionas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, 229-264.

diskursinę konfliktuojančių pozicijų logiką. Visą tyrimo laiką buvo stengiamasi išlaikyti kiek įmanoma objektyvesnį santykį su tiriamu konfliktu: analizuojant šaltinius buvo pakartotinai peržvelgiami „savime suprantami“ arba emocijas provokavę argumentai, o rašant magistrinį darbą buvo vengiama vertimą perteikiančių būdvardžių ir palyginimų vartojimo.

1. Teorinės konkuruojančių diskursų analizės prielaidos

Diskurso sampratų ir socialiniuose moksluose taikomų jo tyrimo metodų spektras apima ir griežtai struktūruotus lingvistinius metodus, ir talpiai teorines prieigas. Dauguma jų skiriasi paties diskurso samprata ir tuo, kokius klausimus kelia tirdamos socialinį pasaulį, kaip aiškina diskursų ir socialinių problemų sąsajas³⁶. Tačiau, kaip pažymi M. W. Jørgensen ir L. J. Phillips, nepaisant teorinių prieigų skirtumų, diskursas yra suvokiamas kaip tam tikras būdas reprezentuoti, kurti, reprodukuoti ir keisti socialinį pasaulį³⁷. Šios sampratos laikomasi ir analizuojant konkuruojančių diskursų konstruojamas kovotojų už Lietuvos laisvę istorines atmintis.

Siekiant išsiaiškinti, kaip diskursų konflikte kristalizuojasi istorinio fenomeno samprata, derinamos E. Laclau ir Ch. Mouffe suformuluotą diskurso teoriją ir istorinės atminties teorijų prieigas. Šio darbo teoriniu pagrindu pasirinkta E. Laclau ir Ch. Mouffe diskurso teorija, suteikianti galimybes ne tik aprašyti konflikto priežastis, bet ir priartėti prie antagonistinio diskursų ryšio šerdies, į konfliktą pažvelgti kaip į neišvengiamą politinę kovą dėl teisės apibrėžti reikšmes³⁸. Diskurso teorija pasitelkiama ir kaip empirinių duomenų tyrimo metodas, ir kaip filosofinė prieiga, diskursą aiškinanti kaip konstruojantį ir keičiantį socialinį pasaulį. Atliekant konkuruojančių diskursų analizę, taip pat pasitelkiamos N. Fairclough kritinėje diskurso analizėje naudojama *diskurso tvarkos* sąvoka. Tiriamo konflikto interpretacija atliekama vadovaujantis *istorinės atminties* tyrimų perspektyvomis, kurios suteikia papildomą teorinę atramą mąstyti apie praeities reprezentaciją šiandien ir padeda atskleisti analizuojamo konflikto kompleksiskumą. Toks daugiaperspektyvinis požiūris leidžia siauriau apsibrėžti tiriamą diskursinį lauką ir diskursų analizės duomenis interpretuoti platesniame sociokultūriniame kontekste³⁹.

1.1. Diskurso teorija: konfliktinė socialumo prigimtis

Šiame skyriuje pristatomi E. Laclau ir Ch. Mouffe suformuluoti diskurso teorijos teiginiai, kuriais yra vadovaujama atliekant konkuruojančių diskursų analizę. Tai darant, yra siekiama ne nuosekliai aptarti visus diskurso teorijos postulatus, bet paaiškinti šiame darbe vartojamą diskurso ir jo funkcijos

³⁶ Howarth (sud.), *Ernesto Laclau*, 4.

³⁷ Jørgensen, Phillips, 143.

³⁸ Laclau, Mouffe, 122. Taip pat žr. David Howarth, Yannis Stavrakakis, „Introducing Discourse Theory and Political Analysis.“ Kn. David R. Howarth, Aletta J. Norval, Yannis Stavrakakis (sud.), *Discourse Theory And Political Analysis. Identities, hegemonies, social changes*. Manchester University Press, 2000, 1.

³⁹ Vengiant terminų painiavos, pažymima, kad terminas „diskursinis laukas“ nėra susijęs vienu pagrindinių Pierre'o Bourdieu konceptu – „laukas“, kuriuo apibrėžiamas pagal vidinę logiką funkcionuojantis socialinių ryšių tinklas. „Diskursinis laukas“ čia ir toliau yra suvokiamas kaip galios santykių laukas, kuriame per diskursus įteisinami galios santykiai.

sampratą, diskursų konflikto aiškinimą. Vadovaujantis kitų tyrėjų pasiūlymais yra sudaroma konkuruojančių diskursų analizės schema.

Diskurso samprata

E. Laclau ir Ch. Mouffe diskurso teorija remiasi idėja, kad socialinės jėgos (socialinės ir politinės grupės), pasitelkdamos diskursus, priskiria socialiniams – konceptualiems ir fiziniams – fenomenams reikšmes ir tokiu būdu konstruoja socialinį pasaulį. Poststruktūralistinė diskurso teorija kalbą laiko vieninteliu būdu pažinti socialinį pasaulį. Kalbą ši teorija suvokia ne kaip informaciją perteikiančią mediumą, bet priešingai, kaip „mašiną“, kuri generuoja ir konstruoja socialinį pasaulį“, socialines tapatybes ir socialinius ryšius⁴⁰. Diskursas suprantamas kaip steigiantis, konstruojantis socialinę tikrovę, o ne ją apmąstantis, reflektuojantis, esantis dialektiniame santykiyje su ja (kaip pavyzdžiui, kritinės diskurso analizės ar diskursinės psichologijos perspektyvoje) ar pats kuriamas socialinės tikrovės (kaip pavyzdžiui, istorinio materializmo perspektyvoje)⁴¹. Trumpiau tariant, be diskurso socialumas neegzistuoja.

E. Laclau ir Ch. Mouffe atmeta diskursinių (kalbinių) ir nediskursinių (socialinių) praktikų skirtį. Diskurso teorijos autoriai siūlo diskursą suvokti kaip reikšmių sistemą, sudarytą iš kalbinės praktikos, tokios kaip kalbėjimas, rašymas, reprezentavimas ar komunikavimas ir iš „mąstymo pasaulio išorėje“ esančių fizinio pasaulio objektų ir subjektų, kurie ir produkuoja diskursus bei socialines praktikas. Tokia diskurso samprata remiasi nuostata, kad visi objektai ir socialinės praktikos reikšmes įgyja konkrečiuose socialiniuose kontekstuose. Tai, kaip bus suprantami tam tikri fizinio pasaulio objektai ar socialinės praktikos, priklauso ne nuo jų pačių, o nuo konkretaus diskursinio lauko struktūros⁴². Pavyzdžiui, istorinės atminties diskursiniame lauke kovotojų už Lietuvos laisvę monumento įrengimas bus suprastas kaip tam tikros istorinės atminties steigimas, o šiuolaikinio meno diskursiniame lauke – kaip valstybės kultūrą reprezentuojančios stilistinės, estetinės krypties pasirinkimas. Kadangi diskursinis laukas, kuriame veikia įvairios institucijos ir tradicijos, apibrėžia galimas objektų ir praktikų reikšmes, diskursas negali būti laikomas tik grynai kalbine praktika⁴³.

Pažymėtina, kad diskurso teorija neneigia fizinio pasaulio egzistavimo anapus diskurso, bet atmeta mintį, kad šio pasaulio objektai „galėtų patys save įsteigti kaip objektus anapus bet kokių diskursinių [jų] atsiradimo sąlygų“⁴⁴. Kaip pažymi D. Howarthas ir Y. Stavrakakisas, diskurso teorija

⁴⁰ Laclau, Mouffe, X. Taip pat žr. Jørgensen, Phillips, 6, 8-9

⁴¹ Ten pat, 96. Taip pat žr. Jørgensen, Phillips, 20.

⁴² Ten pat, 107-109. Taip pat žr. Howarth (sud.), *Ernesto Laclau*, 5.

⁴³ Howarth, Stavrakakis, „Introducing Discourse Theory and Political Analysis.“, 2-3.

⁴⁴ Laclau, Mouffe, 108.

laikosi nuostatos, kad diskurso subjektas (produkuotojas ir suvokėjas) visuomet yra diskurso dalis, todėl bandymai „konceptualizuoti pasaulį iš išorinio diskurso perspektyvos yra logiškai prieštarīgi“⁴⁵. Argumentuodami diskurso socialinį aspektą, E. Laclau ir Ch. Mouffe pažymi, kad diskursas steigia ir formuoja socialinius santykius, todėl tradicinę skirtį tarp lingvistinių ir socialinių praktikų išlaikanti analizė apriboja galimybes tyrinėti skirtingoms sferoms priskiriamus fenomenus ir suprasti socialinius santykius⁴⁶. Ši diskurso samprata suteikia galimybę apjungti lingvistines ir socialines diskurso teorijas, o šiame darbe leidžia paraleliai analizuoti tiek pasakymus, tiek jų paskleidimo būdus, tiek atminties steigimo kovose dalyvaujančius meno kūrinių projektus, tiek kitas konvencines ir nekonvencines veikimo praktikas.

Diskursų antagonistinė priešprieša

Pasak pačių autorių, *socialinis antagonizmas* yra svarbiausia „Hegemonijos ir socialistinės strategijos“ sąvoka, kuri nusako subjektų arba objektų nesuderinamai priešiškus santykius, suformuojančius perskyras pačios visuomenės viduje. Antagonizmai nurodo aštrius konfliktinius taškus visuomenėje ir antagonistines susidūrimo linijas, ties kuriomis vyksta diskursų kova siekiant įtvirtinti vieną iš dviejų reikšmių. Politiškumą diskurso teorija aiškina ne kaip „sukto proto“ kuriamą superstruktūrą, bet kaip besireiškiantį iš prigimties antagonistiniuose socialiniuose santykiuose⁴⁷. Tad diskursą galima apibrėžti kaip galios pasireiškimo būdą, kuriuo naudojantis yra konstruojamas konkretus socialinio pasaulio ar jo aspektų suvokimas⁴⁸. Tiriamu atveju – socialinis antagonizmas atsiskleidžia sprendžiant, koks memorialinis kūrinys ir kokia kovotojų už Lietuvos laisvę istorinė atmintis turi būti įtvirtinta Lukiškių aikštėje.

Diskursu E. Laclau ir Ch. Mouffe vadina artikuliacijos būdu sukurtą prasmingą momentų visumą. *Artikuliacija* – „bet kokią praktiką, steigiančią tarp elementų sąsajas, kurios keičia jų tapatumą“⁴⁹. Artikuliuoti, t. y. tam tikroje diskursinėje sistemoje per tarpusavio skirtumus ar panašumus reikšmę įgiję *elementai* tampa konkrečiau diskurso *momentais*⁵⁰. Artikuliacija vyksta reikšmių pertekusiame *diskursiniame lauke*, kuriame funkcionuoja visi diskursai ir kuris „nulemia ir būtiną bet kurio objekto diskursinį charakterį, ir neįmanomumą bet kuriam diskursui pasiekti savo baigtumą“⁵¹. Reikšmių lakumas reiškia, kad visi diskursai, artikuliacijos ir jų konstruojami socialinio

⁴⁵ Howarth, Stavrakakis, 3.

⁴⁶ Laclau, Mouffe, 109-110.

⁴⁷ Ten pat, XIII-XIV. Taip pat žr. Howarth, Stavrakakis, 9.

⁴⁸ Jørgensen, Phillips, 49.

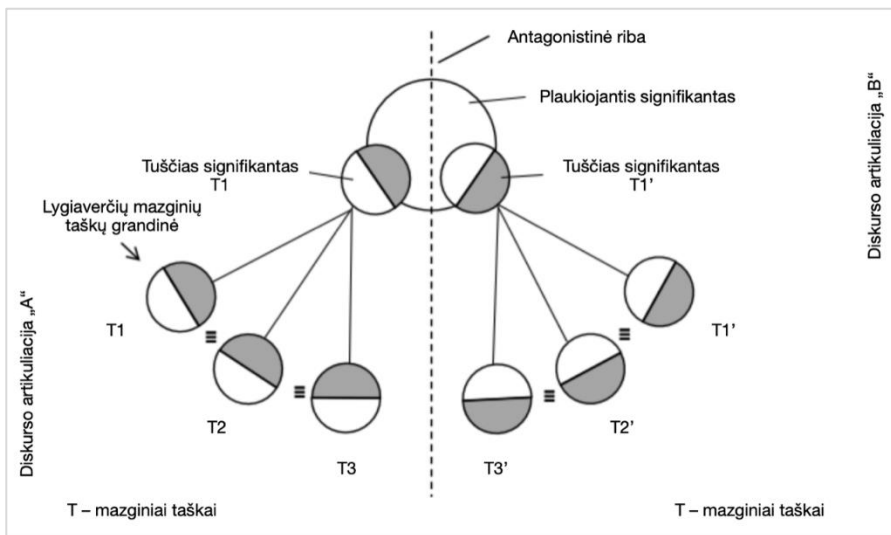
⁴⁹ Laclau, Mouffe, 105.

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Ten pat, 111.

pasaulio aspektai galėjo arba gali tapti kitokiais ir tuo pačiu – visokiais⁵². Taigi, kaip diskursiniame lauke yra priskiriamos ir nors dalinai užfiksuojamos reikšmės ir tapatybės, jei momentai yra atviri daugiareikšmiškumui? Iliustratyvią schemą, kuri pasitelkiama E. Laclau ir Ch. Mouffe aprašytų procesų aiškinimui, pasiūlė Sara Walton ir Bronwyd Boon (1 pav.)⁵³.

Reikšmės dalinio fiksavimo procesą E. Laclau ir Ch. Mouffe aiškina pasitelkdami „mazginių taškų“, „tuščio signifikanto“ ir „plaukiojančio signifikanto“ sąvokas. Anot teoretikų, priešingose

pav. 1. Antagonistinė diskursų artikuliacija (pagal S. Walton, B. Boon).

diskursinėse artikuliacijose *mazginiai taškai* yra sujungiami į lygiaverčių mazginių taškų grandines (T1, T2, T3 ir T1', T2', T3'), kuriose išskiriami visą grandinę reprezentuojantys *tušti signifikantai* (T1 ir T1'). Tai raktiniai konkretaus diskurso signifikantai, kurie organizuoja mazginių taškų grandinę ir struktūruoja

konkrečią diskursinę artikuliaciją⁵⁴. Tušti signifikantai nieko nereiškia iki tol, kol juos reikšmėmis užpildo į bendrą reikšmių sistemą susieti kiti signifikantai. Pavyzdžiui, laisvės sąvoka konkrečią reikšmę įgyja tik sąveikoje su kitoms reikšmėmis, esančiomis vienoje iš kovotojų už Lietuvos laisvę istorinės atminties diskursinių artikuliacijų.

Plaukiojantis signifikantas yra neartikuluotas mazginis taškas ir esminis kovos trofėjus, kuriam priešingas reikšmės siekia priskirti diskursų produkuotojai. Pasak D. Howartha, tai ideologiniai elementai, „galintys talpinti daugybinius ir net prieštarings poreikius nestabiliame vienetė“⁵⁵. Ir jei mazginiai taškai yra siejami su iš dalies besistabilizavusiomis reikšmėmis

⁵² Jørgensen, Phillips, 54.

⁵³ Walton, Boon, 358. Lyginant su originalia schema, yra pakeista lygiaverčių mazginių taškų grandinių kompozicinė tvarka. S. Walton, B. Boon teigia, kad į grandines sujungti taškai atspindi vienas kitą veidrodiniu principu, (T1 vs T1'), tačiau schemeje veidrodinis atspindys yra pavaizduotas klaidingai, kaip antagonistiniai santykiai ne tarp kiekvieno grandinės taško, bet tarp abiejų grandinių. Atstačius veidrodinį principą, kiekvienas grandinės taškas įgyja savo priešininką: T1 vs T1', T2 vs T2', T3 vs T3'.

⁵⁴ E. Laclau, C. Mouffe, XI, 112-113.

⁵⁵ David Howarth, „Discourse, hegemony and populism: Ernesto Laclaus's political theory.“ Kn. Howarth (sud.), *Ernesto Laclau*, 12.

konkrečiame diskurse, tai plaukiojantys signifikantai padeda paaiškinti vykstančią diskursų antagonistinę kovą⁵⁶. *Antagonistinė riba* žymi priešingų diskursų susidūrimo fronto liniją.

Taigi, artikuliaciją galima apibrėžti kiek tiksliau – kaip iš dalies reikšmę fiksuojančių mazginių taškų sistemos konstravimą redukuojant plaukiojančių signifikantų daugiareikšmiškumą iki vienos priskiriamos reikšmės. Artikuliacija vyksta „neapspręstame lauke“⁵⁷, o vykstanti diskursų kova atskleidžia ribinius taškus, kurių reikšmės yra nestabilios ir dėl kurių visuomenė nesutaria.

Taikant plaukiojančio signifikanto koncepciją, yra siekiama nustatyti kovotojų už Lietuvos laisvę istorinės atminties diskurso mazginį tašką – ilgamečio konflikto šerdį ir suprasti, kokias reikšmes diskursai siekia užfiksuoti Lukiškių aikštės memoriale, o taip pat iškelti prielaidą, kad nors viešojoje erdvėje tarsi yra sprendžiamas plastinės ir simbolinės raiškos pasirinkimas, bet esminė nesutarimo priežastis yra skirtingos tam tikrų sampratų artikuliacijos. Kalbant diskurso teorijos terminais, „kovotojų už Lietuvos laisvę“ signifikantas yra tarpinėje raidos iš elemento į momentą būsenoje.

Lygiavertiškumo ir skirtumų logika, hegemonija

Socialinis pasaulis, anot E. Laclau ir Ch. Mouffe, yra konstruojamas veikiant lygiavertiškumo ir skirtumų logikoms – tam tikro tipo santykiams diskursinėje artikuliacijoje⁵⁸. Lygiaverčiai ryšiai tarp reikšmių grandinėje esančių momentų susiformuoja užslopinant jų skirtumus ir akcentuojant panašumus. Bendra, visą sistemą įvardijanti reikšmė kiekvienam elementui yra priskiriama kaip antrinė, kuri parazituoja pirminės reikšmės atžvilgiu – nuvertina buvusius skirtumus ir įtvirtina bendrą, apjungiančią reikšmę⁵⁹. Taip įsteigiamas hegemoniškas reikšmių santykis.

Lygiavertiškumo principu sukonstruota pozityvi reikšmių sistema tapatumą įgyja tik per santykį su išoriniu referentu. Būdama pozityvi, t. y. neturėdama savyje priešingų momentų, ji save apibrėžia negatyviai, t. y. kaip nesančia tokia, kaip priešinga sistema. E. Laclau ir Ch. Mouffe pažymi, kad „antagonizmas nepripažįsta *tertium quid*.“⁶⁰ Taigi grynas antagonistinis ryšis gali sieti tik dvi visiškai priešingas reikšmių grandines, nes jei dalis lygiaverčių momentų kurios nors sistemos reikšmių grandinėje būtų išskirtinai apibrėžiami ne per santykį su momentais priešingoje sistemoje, jie įgytų alternatyvių reikšmių, kurios neleistų susiformuoti kardinaliai priešingoms stovykloms⁶¹.

⁵⁶ Jørgensen, Phillips, 28, 50.

⁵⁷ Ten pat, 29.

⁵⁸ Laclau, Mouffe, 127-134. Taip pat žr.: Ernesto Laclau, „Constructing universality.“ kn. Judith Butler, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek (sud.), *Contingency, Hegemony, Universality*, 283-284.

⁵⁹ Pateiktoje schemeje tai žymi pusiau padalyti apskritimai (1 pav.).

⁶⁰ Laclau, Mouffe, 129.

⁶¹ Ten pat, 127-129. Pateiktoje schemeje teigini, kad maksimalus susipriešinimas yra pasiekiamas tada, kai kiekvienas grandinės elementas turi antagonistinį referentą priešingoje grandinėje reprezentuoja veidrodinis schemas elementų išsidėstymas (1 pav.).

Anot D. Howartha, lygiavertiškumo logika „nubrėžia politines sienas tarp skirtingai įsitikinusių agentų ir taip suformuoja ryšius tarp diskurso savų ir svetimų“⁶².

Skirtumų logika veikia priešingai – ardydama lygiaverčių momentų grandines ir pritraukdama neartikuluotus elementus ji siekia nuslopinti diskursų antagonistinį santykį, „sulieti“ sistemų ribas⁶³. Skirtumų logika neleidžia susiformuoti hegemoniškam santykiui diskurso viduje ir pabrėžia skirtingų ar net prieštaringų reikšmių unikalumą⁶⁴. Kaip pastebi pats E. Laclau, kuo daugiau skirtingų reikšmių apima reikšmių grandinė, tuo ji yra nestabilesnė ir atviresnė vidinėms prieštaroms ir perartikuliavimui⁶⁵.

Nors E. Laclau ir Ch. Mouffe diskurso teorija teigia nuolatinę reikšmių kaitą, tyrėjai numato ir galimybę laikinai užfiksuoti konkretaus diskurso teigiamas reikšmes. Tai tampa įmanoma įsivyravus vieno diskurso *hegemonijai*, kuri įtvirtina universalų socialinio pasaulio matymą arba skirtingoms socialinėms jėgoms pasiekus konsensusą⁶⁶. Pastarąjį E. Laclau ir Ch. Mouffe aiškina kaip vieną iš hegemoniško santykio formų: „bet koks konsensusas yra hegemoniškos artikuliacijos rezultatas, už kurio ribų visuomet yra trukdžių jo pilnam pasireiškimui“⁶⁷. Revizuodami savo tekstą teorijos autoriai pažymi, kad jie atmeta visiško susitaikymo, racionali būdu pasiekto konsensuso ar visuomenę apjungiančios tapatybės sukonstravimo galimybę pliuralistinėje demokratijoje ir konfliktą mato kaip svarbią demokratinės politikos sąlygą⁶⁸. „Bendro reljefo arba bendros problemos konstravimas, nepaisant individualių nesutarimų, visada yra didesnis intelektualinis pasiekimas nei unifikavimas „ortodoksiško“ diskurso montavimas“⁶⁹. Remiantis vienu pagrindiniu diskurso teorijos teiginiu, kad nekintantis ir pilnutinis reikšmės užfiksavimas yra neįmanomas, absoliučią hegemoniją galima laikyti veikiau idealia galimybe ir neišvengiamu diskursų kovos tikslu, o ne realia galimybe.

Taikant diskurso teoriją istorinės atminties steigimo procesų analizei, hegemoniškas santykis galėtų pasireikšti dvejopai: kaip politinių institucijų teikiamas ir visuomenės priimamas, nekvestionuojamas sprendimas, *kokie* istorijos įvykiai ir asmenybės turėtų būti atsimenami ir *kaip* jie turėtų būti atsimenami; arba kaip pasiektas vienbalsis sutarimas. Tačiau prisimenant R. Antanavičiūtės pastebėjimą, kad demokratiškoje visuomenėje konfliktai visuomet apsunkina paminklų statymą⁷⁰, galima daryti prielaidą, kad tokioje santvarkoje hegemoniškas praeties

⁶² Howarth, „Discourse, hegemony and populism: Ernesto Laclaus’s political theory.“, 10.

⁶³ Laclau, „Constructing universality.“, 304.

⁶⁴ Laclau, Mouffe, 127-134.

⁶⁵ Laclau, „The Death and Resurrection of the Theory of Ideology.“ Kn. Ernesto Laclau (sud.), *The Rhetorical Foundations of Society*. London: Verso, 2014, 19.

⁶⁶ Laclau, Mouffe, X, XVIII.

⁶⁷ Ten pat, XVIII.

⁶⁸ Ten pat, XVII-XVIII.

⁶⁹ Laclau, „Constructing universality.“, 281.

⁷⁰ Antanavičiūtė, 347.

reprezentacijos steigimas nėra įmanomas, o konfliktinis diskursų susidūrimas yra neatsiejama atminties (per)konstravimo proceso dalis.

Analizei pasitelkiami kitų teorijų terminai

L. Chouliaraki ir N. Fairclough pažymi, kad diskurso teorija nepagrindžia, kaip yra artikuliuojamos konkrečios reikšmės tapatybės diskursiniame lauke, kuriame skirtingi subjektai, priklausomai nuo jų pozicijų visuomenėje, visuomenės tipo ir nuo socialinio gyvenimo formų turi skirtingas (re)artikuliacijos galimybes⁷¹. Šiai kritikai pritarė M. W. Jørgensen ir L. Phillips, siūlo analizuojant socialinius fenomenus įtraukti N. Fairclough *diskurso tvarkos* sampratą. Ji aiškiai apibrėžia savo vidinę logiką turinčią socialinę erdvę, kurioje „skirtingi diskursai iš dalies uždengia tą pačią teritoriją, dėl kurios užpildymo savo reikšmėmis jie kovoja“⁷². Įvedus „diskurso tvarkos“ sąvoką, kinta diskursinio lauko sąvoka – iš talpinančio visas įmanomas reikšmes jis tampa neartikuliuotų reikšmių saugykla.

M. W. Jørgensen ir L. Phillips siūlymo laikomasi analizuojant konkuruojančius diskursus. Konfliktas suvokiamas kaip vykstantis kovotojų už Lietuvos laisvę istorinės atminties diskursinėje tvarkoje – labai konkrečioje diskursinio lauko teritorijoje, kurią struktūruoja čia veikiančios taisyklės, institucijos, socialinės praktikos, o taip pat tam tikri diskursiniai sedimentai – įsitikinimai, „savaime suprantami“ žinojimai ir Steveno Hallo pasiūlytas „duotasis istorinis reljefas“⁷³, nusakantis istoriškai susiformavusias sąsąjas tarp reikšmių. Norint suprasti istorinės atminties diskursinio lauko specifiką yra pasitelkiamos šios srities teorinės priegios, apibrėžiančios atminties konstravimo procesą, jos funkcionavimą visuomenėje ir paminklo paskirtį.

1.2. Istorinė atmintis: praeities reprezentacija paminkluose

Istorinės atminties konstravimas

Istorinė atmintis, būdama socialinis fenomenas, yra neišvengiamai politiška ir atvira antagonizmams, o jos konstruojamos reikšmės yra užfiksuojamos tik iš dalies ir laikinai – tol, kol tam tikras praeityje egzistavusios socialinės tikrovės suvokimas tenkina visuomenę. Konkrečioje istorinės atminties diskurso tvarkoje gali cirkuliuoti kelios skirtingos to paties įvykio ar tos pačios asmenybės atminties variacijos, tačiau dėl galimybės įprasminti kertinę idėją, t. y. užpildyti plaukiojantį signifikantą savo teigiamomis reikšmėmis, konkuruoja du priešingi diskursai. Pažymėtina, kad jie ne tik kuria

⁷¹ Lilie Chouliaraki, Norman Fairclough, *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*. (5 leid.) Edinburg: Edinburgh University Press, 2005, 124-125.

⁷² Jørgensen, Phillips, 55-56.

⁷³ Stuart Hall, „The problem of ideology: marxism without guarantees.“ Kn. David Morley, Kuan-Hsing Chen (sud.) Stuart Hall. *Critical Dialogues in Cultural Studies*. London; New York: Routledge, 1996, 42. (24-45)

konkrečius praeities įvykių suvokimus, bet ir konstruoja pačią praeitį, kuri „neegzistuoja anapus to, kas yra dabartis“⁷⁴. Atmintis ir praeitis gyvuoja vienu metu arba, kaip teigia E. Grosz, „praeitis gyva *laike*. Praeities nebūtų, jei ji neegzistuotų kartu su dabartimi, kurios praeitis ji yra“⁷⁵. Pratęsiant mintį – praeitis yra tik tokia, kokia yra atsimenama.

Anot J. Assmanno, konkretaus įvykio ar įvykių istorinės atminties samprata yra konstruktas, suformuotas iš pasirinktų istorijos faktų, kurie patvirtina ir palaiko steigiamą tapatybę⁷⁶. A. Assmann taip pat atmintį apibrėžia kaip praeities įvykių, asmenybių, objektų, santykių rinkinį, kurį atsimenanti visuomenė sudaro iš universaliame istorijos žinių archyve savais ir tinkamais pripažintų fragmentų⁷⁷. Į istorinės atminties steigimą žvelgiant iš diskurso teorijos perspektyvos, istorijos įkūnijimo procesas gali būti suvokiamas kaip tam tikra praeities artikuliacija, kuri į vieną reikšmių sistemą sujungia pasirinktus momentus. Nepasirinktieji lieka už apibrėžto diskursinio lauko ribų arba pagal M. Halbwackso atminties sampratą, jie yra istoriški, tačiau konkrečioje visuomenėje ar tam tikru laikotarpiu nėra prisimenami⁷⁸. Kadangi istorinė atmintis, kaip ir bet kuris kitas socialinis fenomenas, nėra fiksuota, užmiršti praeities elementai, pasak P. Nora, gali būti prisimenami atsiradus poreikiui naujai apibrėžti socialinę tapatybę⁷⁹. Išskylantys konfliktai dėl istorinių fenomenų sampratų yra ir visuomenėje vykstančių pokyčių simptomai.

Aiškindama atminties konstravimo procesą, A. Assmann pažymi, kad jame dalyvauja įvairios visuomenės grupės, todėl jis gali vykti dviem kryptimis: iš viršaus į apačią (politinė atmintis) ir kilti iš apačios į viršų (socialinė atmintis). Abiem atvejais atmintį formuoja suinteresuotos socialinės jėgos, siekiančios įtvirtinti, kaip turi būti prisimenamas pasirinktas įvykis ar asmenybė⁸⁰. Ir jei J. Assmanno apibrėžta komunikacinė atmintis, apimanti 80-100 metų tarpsnį, yra gyva vienos kartos atmintyje, tai kultūrinė atmintis visuomet yra medijuota – perteikiama tekstais, suprojektuota simboliniuose objektuose ir praktikoje arba kaip teigia P. Nora, atminties vietose kuriose įsikūnija ne tik diskurso priskirtosios reikšmės, bet ir valia, intencija prisiminti konkrečius istorijos įvykius ar asmenybes⁸¹. Analizuodamas atminties vietų tipologiją, P. Nora išskiria dominuojančias, t. y. valstybės įsteigtas atminties vietas, kurioms yra suteikiama įspūdinga, triumfuojanti forma⁸².

⁷⁴ Grant David Bollmer, „Virtuality in systems of memory: Toward an ontology of collective memory, ritual, and the technological.“ *Memory Studies*. 2011, 4(4), 2011, 450-464.

⁷⁵ Elizabeth Grosz, *The Nick of Time: Politics, Evolution, and the Untimely*. Allen&Unwin, 2004, 138.

⁷⁶ Jan Assmann, 113.

⁷⁷ Aleida Assmann, 67.

⁷⁸ Halbwachs, 199.

⁷⁹ Nora, 8.

⁸⁰ Aleida Assmann, 56.

⁸¹ Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 6, 36; Jacques Le Goff, *History and Memory*. New York: Columbia University Press, 1992, 59; Nora, 19.

⁸² Nora, 22, 26.

Dominuojančias atminties vietas galima sieti su A. Assmann aprašyta *politine atmintimi* – ilgalaikė „iš viršaus nuleidžiama“ atmintimi, formuojančia ideologiją, kolektyvines tapatybes ir įgalinančią visuomenės politinį dalyvavimą⁸³. Arba, kaip teigia kultūrinės atminties tyrėjas J. E. Youngas, tai „valstybės finansuojama tautos praeities atmintis, siekianti patvirtinti tautos gimimo teisėtumą“⁸⁴. Politinė atmintis įgyja regimą pavidalą, valstybei steigiant paminklus ir memorialus, kurie primena tikrus istorijos įvykius⁸⁵.

Memorialiniai meno kūriniai

Atminties studijų perspektyvoje paminklai yra suvokiami kaip esantys dvigubos prigimties. Tai – meno kūriniai, reprezentuojantys konkretaus menininko stilių ir tam tikro laikotarpio valstybės kultūrinę brandą, o tuo pačiu – istorinės atminties vietas, įkūnijančios bendros praeities ir bendrų vertybių sampratas. Tam, kad šios sampratos atliktų savo funkciją – konstruotų socialinę tapatybę ir konsoliduotų visuomenę – N. Krzyżanowskos teigimu, memorialiniai kūriniai turi atitikti vyraujančias meninės ir simbolinės raiškos taisykles ir plačiosios visuomenės gebėjimą suprasti meninę kalbą⁸⁶.

M. Sturken paminklą ir memorialą sieja su skirtingai artikuliuojama istorijos įvykio atmintimi. Anot tyrėjos, vertikalus paminklas yra statomas norint *prisiminti* pergalę, o memorialas įrengiamas siekiant *nepamiršti* pralaimėjimų ir žuvusiųjų už visuomenei svarbias vertybes⁸⁷. Tačiau, kaip pažymi J. E. Youngas, tipologinė paminklo ir memorialo skirtis nėra universali, nes ir vienas, ir kitas gali įprasminti tiek pergalę, tiek priminti netektis arba sutalpinti abu. Svarbesnis yra skirtumas tarp tradicinio ir šiuolaikinio paminklo, kuris apima ir M. Sturken įvardytą atminties vietų santykį su atsimenamu įvykiu, ir naudojamą skirtingą plastinę ir idėjinę raišką. Ši priešprieša, anot J. E. Youngo ir N. Krzyżanowskos, taip pat leidžia paaiškinti konfliktus, kurie kyla steigiant naują atminties vietą. Tradiciniai paminklai siekia įprasminti kančią ir tokiu būdu pateisinti atsimenamus tragiškus įvykius, skatinti visuomenės pasididžiavimą ir lojalumą valstybei. Dažniausiai tai daroma pompastiškai, paminklui parenkant klasikinei architektūrai arba skulptūrai būdingą raišką ir taip įsteigiant naujos atminties vietas ir jos įprasminamo įvykio ryšį su praeitimi. Šiuolaikiniai – priešingai, atmeta patį mirčių pareikalavusį įvykį ir visų pirma gedi jo aukų, atsisako supaprastinto reikšmių fiksavimo ir siekia priminti tai, ką kolektyvinė atmintis yra užslopinusi⁸⁸. J. E. Youngas išskiria dar vieną tradicinio ir šiuolaikinio paminklo skirtumą – santykį su primenamais idealais. Tradicinis paminklas

⁸³ Aleida Assmann, ten pat.

⁸⁴ Young, *The Texture of Memory*, 2.

⁸⁵ Rimaitė, 65-66.

⁸⁶ Krzyżanowska, 469-471.

⁸⁷ Sturken, 120-121.

⁸⁸ Krzyżanowska, ten pat.

ne tik padiktuoja atsimintinas, prioritetizuojamas vertybes, bet ir nustato meninę kalbą joms reprezentuoti. Viešai erdvei skirtas šiuolaikinis abstraktus memorialinis kūrinys pasiūlo architektoninį kiautą, į kurį gali būti suprojektuoti skirtingos vertybės ir prisiminimai⁸⁹.

Formaliosios paminklų savybės – hierarchinis paminklų mastelis, jų gamybai panaudotos medžiagos ir juos supantį aplinka – sustiprina atminties steigėjų intencijas. Tradiciniams paminklams būdingas monumentalumas ir dominavimas erdvėje, ilgalaikės, brangios medžiagos sakralizuoja ir sureikškina atmintį, rodo steigėjų galią, o tvarkingas kraštovaizdis pabrėžia paminklo ir jo įkūnyto fenomeno svarbą visuomenei⁹⁰. Šiuolaikiniai memorialiniai kūriniai išlaiko žmogišką mastelį, naikina fizinį ir emocinį atstumus tarp auditorijos ir paminklo, kuria betarpišką ryšį⁹¹.

Steigiamas naujas konceptualus paminklas, kaip pastebi J. E. Youngas, paprastai supriešina dvi stovyklas – vienoje atsiduria politinės institucijos ir publika, kurios nepritaria abstrakčiam šiuolaikiniam menui viešosiose erdvėse, o kitoje – idėją palaikantys profesionalai: kūrėjai, menotyrininkai, kuratoriai. Neretai ir pagerbiamos aukos reikalauja kuo detalesnio, figūrinio paminklo, kuris įsteigia fiksuotą atmintį, nepalieka vietos interpretacijai, tačiau tuo pačiu padeda sukurti empatišką ryšį tarp atsimenančios publikos ir atsimenamo įvykio⁹².

Apibendrinama konfliktinį tradicinės raiškos ir savalaikės raiškos paminklų santykį, N. Krzyżanowska pažymi, kad memorialinės paskirties kūriniai visų pirmą turi būti atpažįstami plačiajai publikai, atitinkantys jos žinias ir gebėjimus iškoduoti idėją, todėl jie negali išlaikyti grynam menui būdingos autonomijos⁹³. Memorialinių meno kūrinių dvilypumą akcentuoja ir J. E. Youngas, pažymėdamas, kad už šiuolaikiškumą yra svarbiau atminties vietos socialinis ir politinis vaidmuo visuomenėje⁹⁴. Tokia pozicija atliepia R. Debray mintį, kad memorialinę funkciją turinčio paminklo pirminė paskirtis yra perduoti simbolinį pranešimą apie visuomenei svarbius praeities įvykius⁹⁵.

Tradicinio ir šiuolaikinio paminklo skirtumai leidžia išvelgti perskyrą tarp funkcinių, konceptualiųjų ir formaliųjų memorialinių kūrinių savybių. Į vieną grupę galima sutelkti monumentalius, tradicinės plastikos, mirtį už valstybę išaukštinančius paminklus iš brangių, ilgalaikių medžiagų. Kitai – priskirti savalaikės plastinės raiškos, humanizuoto mastelio memorialus, įvardijančius netektis ir atsiveriančius suasmenintam, apmąstančiam prisimenančiojo santykiui su istorija. Paisant J. E. Youngo pastabos, į šiuos skirtumus yra žvelgiama ne kaip į neginčytiną schemą,

⁸⁹ Young, *The Texture of Memory*, 6-7.

⁹⁰ Loewn, 29-30.

⁹¹ Buffington, Waldner, 104-105.

⁹² Young, *The Texture of Memory*, 5, 9-11.

⁹³ Krzyżanowska, 470-471.

⁹⁴ Young, *The Texture of Memory*, 13.

⁹⁵ Debray, 30-31.

bet kaip į dar vieną, specialiai atliekamam tyrimui pasitelkiamą galimybę paaiškinti diskursų konstruojamos istorinės atminties skirtumus ir konfliktą dėl paminklo formaliųjų savybių.

1.3. Tyrimo dizainas

E. Laclau ir Ch. Mouffe suteikia raktines sąvokas analizei, tačiau nesuformuluoja išsamių paaiškinimų, kaip ji turi būti atliekama. Tyrimo žingsniai yra nustatyti derinant M. W. Jørgensen, ir L. Phillips pasiūlytas gaires, S. Walton ir B. Boon konflikto analizės modelį ir atsižvelgiant į D. Howartha pastabą, kad konstruojant konkrečiam tyrimui reikalingą analizės schemą, „teorijos konceptai ir logikos turi būti pakankamai „atviri“ ir lankstūs, kad taikant galėtų būti adaptuoti, deformuoti ir transformuoti“⁹⁶. S. Walton ir B. Boon suformuluoti analizės žingsniai pritaikomi analizuojamos diskursų konkurencinės kovos specifikai: sujungiami diskursų analizės etapai, atsisakoma hegemoniško reikšmės užfiksavimo aiškinimo jau išspręstame konflikte ir suformuluojamas interpretacinis analizės žingsnis, turintis padėti suvokti, kokias atmintis formuoja konkuruojantys diskursai.

Konkuruojančių diskursų analizės schema:

- 1) **Duomenų archyvo sudarymas ir konflikto genezės aprašymas**, kuris leidžia įvardyti kovotojų už Lietuvos laisvę istorinės atminties diskursinio lauko *plaukiojantį signifikantą* ir *mazginių taškų pasiskirstymą* abipus antagonistinės ribos.
- 2) **Konkuruojančių diskursų įvardijimas ir jų sąrangos analizė**. Nustatomos priešingas pozicijas užimančios *artikuliacijos* ir jų reikšmių grandines organizuojantys *tušti signifikantai* (privilegiuoti mazginiai taškai), analizuojama, kokias sampratas jie teigia ir kaip reikšmės (mazginiai taškai) yra susieti į *reikšmių grandines*.
- 3) **Konkuruojančių diskursų produkuotojų įvardijimas** padeda suprasti, kas ir kaip formuoja ir palaiko diskursus.
- 4) **Konkuruojančių diskursų konstruojamų socialinio pasaulio sampratų interpretacija**. Paskutiniame analizės etape siekiama atsakyti į klausimą, kokias istorinės atminties sampratas diskursais siekiama įtvirtinti.

Sekant išvardytais tyrimo etapais yra struktūruojama šio darbo tiriamoji dalis.

⁹⁶ Jørgensen, Phillips, 51; Walton, Boon, ten pat; Howarth, Stavrakakis, 5.

2. Diskursų analizė

Konfliktas dėl memorialo yra daugiabalsis, senai prasidėjęs ir dar neišspręstas. Jo audinyje persipina ne tik paminklo, bet visų pirma pačios Lukiškių aikštės statuso, funkcijų, valdytojo, reikšmės valstybės istorijoje, kiti aspektai. Net ištraukus vieną audinio siūlą – memorialo aspektą – magistrinio darbo apimtis reikalauja išsirinkti istorinės atminties temai svarbiausias gijas: ką norima atsiminti, kokia turi būti reprezentacijos plastinė forma ir simbolinė reikšmė, kokią funkciją steigiama atminties vieta turi atlikti. Finansinė ir administracinių procedūrų diskurso linijos yra paminimos tik ten, kur be jų yra sunku apsieiti, tačiau nėra nuosekliai analizuojamos. Taip pat nėra aptariami ir alternatyvūs paminklų/memorialų pasiūlymai, apimantys pačias įvairiausias publikos idėjas – nuo mechanškai judančio Vyčio ir pasiskolintų paminklų iki konceptualių Audriaus Ambraso sprendimų.

Diskurso produkuotojai kategorizuojami pagal sąlyginius savo vaidmenis šioje istorijoje: socialinį užsakymą formuojantys ir koordinuojantys *politikai* ir *valstybės institucijos*, užsakymą įgyvendinantys ir gebantys jį kritiškai vertinti *profesionalai* (skulptoriai, architektai, meno kritikai ir jų profesinės organizacijos) ir *publika* (visuomeninės organizacijos ir pavieniai bendraminčiai), kuriai užsakymas – paminklas/memorialas – yra skirtas ir kuri taip pat yra ir socialinio užsakymo formuotoja. Šios kategorijos naudojamos apibendrintai įvardijant veikiančiųjų grupes.

2.1. 2012-2020 m.: pergalės ir pralaimėjimai

1999 m. vasario 11 d. Seimo nutarime, galiojusiame iki 2020 m. spalio 1 d., pirmą kartą teisiškai artikuluojama Lukiškių aikštės reprezentacinė funkcija, primenant jau egzistuojančius: „1863-1864 m. sukilėlių egzekucijų atminimo lentą ir akmenį būsimam Lietuvos ginkluotojo pasipriešinimo (nežinomo kario) paminklui“⁹⁷. 2000 m. Prezidentas Valdas Adamkus vetuoja naują įstatymo projektą, kuriame norėta patikslinti, kad „memorialiniai [...] akcentai turi atspindėti kovas už Lietuvos nepriklausomybę bei žuvusių kovotojų atminimą, paženklinėti 1863-1864 m. sukilėlių egzekucijos vietą ir įamžinti jų atminimą.“⁹⁸ Prezidento dekrete konstatuojama, kad aikštės sutvarkymo klausimus „turėtų spręsti Vilniaus miesto savivaldybė, atsižvelgdama į Lietuvos Respublikos Seimo pareikštą nuomonę“⁹⁹. Juozo Imbraso vadovaujama savivaldybė tai bando padaryti, tačiau 2008 m. paskelbtas konkursas žlunga vertinimo komisijai neišrinkus pirmosios vietos laimėtojo ir rekomendavus konkursą tęsti.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų.“

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje įstatymo projektas Nr. P-2796(2) <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.108642>> [Žiūrėta 2020 12 07].

⁹⁹ Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas Nr. 1063 „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo dėl Lukiškių aikštės Vilniuje grąžinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti.“ <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.112146?jfwid=164a6vluvq>> [Žiūrėta 2020 12 07].

2012-2015 m., arba Kaip dar kartą supratome, ko nenorime

Vyriausybė imasi Lukiškių aikštės sutvarkymo ir laisvės kovotojų įamžinimo. Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius 2010 m. sudaro komisiją iš valstybės institucijų, savivaldybės, mokslo ir visuomeninių organizacijų atstovų, o 2012 m. Kultūros ministerija, vadovaujant ministrui Arūnui Gelūnui, paskelbia pirmąjį valstybės organizuotą konkursą tinkamiausiai įamžinimo idėjai atrinkti¹⁰⁰. Paaikškęs, kad projektus vertins ekspertų komisija, o „visuomenės nuomonė įtakos sprendimui renkant nugalėtoją neturės“¹⁰¹, auditorijos atstovai organizuoja „Mikroprotestą“, kurio dalyviai Lukiškių aikštėje įsmeigia miniatiūrinius transparentus su vilniečių nuomone prieš aikštės politizavimą: „Laisvei nereikia jokių paminklų. Laisvė yra paminklas“, „Laisvę žaliuojančiai laisvei!“ ir kt. Pristačius projektus visuomenei, pasigirsta du priešingi publikos balsai. Vienas pasisako už apželdintą aikštę be „pasibaisėtinų dimensijų Gediminaičių stulpų“, savo masteliu ir dvasia primenančius „Lenino mauzoliejų“ ir priekaištuoja, kad neieškoma būdų paminklą „humanizuoti“, „priartinti prie kasdienybės“¹⁰². Antrasis – reikalauja valstybės simboliškai pažymėtos aikštės. Viešo projektų aptarimo metu Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos pirmininkas Jonas Burokas komisijai nurodo, kad „jeigu iš tikrųjų jūs labai gerai atrinksite darbus ir nenukrypsite į kažkokius [...] vamzdynus [...] bus viskas gerai.“¹⁰³

Šarūno Biručio vadovaujama Kultūros ministerija 2013 m. liepos 15 d. tinkamiausiu iš pasiūlytųjų konkursui paskelbia V. Gylikio, V. Hansello ir R. Švedaitės skulptūrą „Tautos dvasia“. Sprendimas tą pačią dieną sulaukia politikų, profesionalų ir publikos atstovų kritikos – vieningai peikiamas siūlomo projekto abstraktumas, kurį vertinimo komisijos pirmininkas Rolandas Palekas įvardija viena iš priežasčių, nulėmusią komisijos sprendimą – „paminklo simbolika universali ir abstrakti, todėl atitiktų daugelio skirtingų vertintojų poreikius. Simbolis lakoniškas, tuo pačiu talpus tinkamomis temai prasmėmis.“¹⁰⁴ Projekto kritikai priekaištuoja, kad pasirinktas kompromisinis variantas yra „įžeidimas laisvės kovotojams“ – sukilėliams ir partizanams – „žmonėms, kurie buvo

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 69 „Dėl Lukiškių aikštės sutvarkymo ir Lietuvos laisvės kovotojų atminimo įamžinimo komisijos sudarymo.“ <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.364191?positionInSearchResults=5&searchModelUUID=8149b8cd-5a70-4a73-b2c9-091b08026ad3>> [Žiūrėta 2020 12 07].

¹⁰¹ Jonas Vaiškūnas, „Kultūros ministerija surengs Lukiškių aikštės paminklo projektų aptarimą.“ *alkas.lt*, 2013 m. gegužės 17d. <<http://alkas.lt/2013/06/10/kulturos-ministerija-surengs-lukiskiu-aikstes-paminklo-projektu-aptarima/>> [Žiūrėta 2020 12 07].

¹⁰² Kęstas Kirtiklis, „Apie paminklus.“ *bernardinai.lt*, 2013 m. gegužės 17d. <<https://www.bernardinai.lt/2013-05-17-kestas-kirtiklis-apie-paminklus/>> [Žiūrėta 2020 12 29].

¹⁰³ Milda Augulytė, „Lukiškių aikštės likimas: šviesa tunelio gale.“ *Lrytas.lt*, 2013 m. birželio 13d. <<https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/tremtiniai-ir-politiniai-kaliniai-ragina-iskelti-vilniaus-sovietinius-paminklus-418487>> [Žiūrėta 2020 12 29].

¹⁰⁴ 15min, „Lukiškių aikštės paminklo konkurse nugalėjo projektas „Tautos dvasia.“ *15min.lt* <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lukiskiu-aikstes-paminklo-konkurse-nugalejo-projektas-tautos-dvasia-56-353558?copied>> [Žiūrėta 2020 12 08].

šaudomi čia pat, NKVD rūmuose, kurie žuvo miškuose“¹⁰⁵. Ir jei vieni pasisakantieji teigia, kad turėtų būti statomas paminklas „pasipriešinimui, partizanui, rezistentui“, kurio „nereikėtų [...] painioti su visais karais ir su visomis kovomis už laisvę.“¹⁰⁶, kiti pažymi priešingai – paminklas turi reprezentuoti būtent „ilgaamžes kovas už tautos laisvę ir nepriklausomybę“¹⁰⁷, apimančias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gynybą, sukilimus prieš carinės Rusijos okupaciją, Nepriklausomybės karus, rezistenciją sovietinės okupacijos metu.

„Tautos dvasios“ ideologinio konkretumo stoką publika įvardija kaip laisvės kovų atminties naikinimą – „atmintis nėra abstrakti, ji konkreti. Ir konkretumo ištrynimasis reiškia ir atminties ištrynimą.“¹⁰⁸, teigia, kad kovotojai už laisvę įkūnija drąsą, pasiryžimą, pasiaukojimą, ištikimybę – vertybes, kuriomis turi būti vadovaujama ir ateityje. Seimo nariai paminklą suvokia kaip „edukacinį ženklą ateities kartoms“¹⁰⁹, teigia, kad „menas svarbiausiose valstybės vietose turi įkvėpti piliečių sielas ir uždegti jų širdis didiems darbams“, o ne „priminti apie silpnumą ir skausmą“¹¹⁰. Publika paminklui pirmiausia priskiria memorialinę funkciją „atspindėti tautų kovų istoriją už savasties išsaugojimą, už laisvę“¹¹¹. Taip pat akcentuoja paminklo politiškumą – kaip būdą pažymėti savą politinę erdvę, retrospektyviai atgauti Vilniaus kraštą iš okupavusios Lenkijos.

Šiame diskusijų etape išryškėja takoskyra tarp Kultūros ministerijos siūlomo ir politikų bei publikos pageidaujamo paminklo plastinės ir simbolinės raiškos. Pastebėtina, kad priešininkai įžeidžiančią kritiką nukreipia ne tik į paminklo projektą, bet ir į šiuolaikinius paminklus apskritai. „Tautos dvasios“ oponentai skulptūrą menkina suteikdami jai pravardes „Dantų krapštukas“, „Tautos erekcija“, „Perlinkusi varpa“, „Praradęs orientaciją paukštpalaikis (girtas emigranto simbolis)“ ir lygindami su „rudu dideliu kanalizacijos vamzdžiu, degeneracinio meno pavyzdžiu“¹¹². Seimo narys K. Masiulis prašo kultūros ministro „apsaugoti Lietuvą nuo „Tautos dvasios“, nes šiuolaikinis menas yra netinkamas „visuomeniniam projektui“. Jo manymu, aikštėje turi stovėti Vyčio skulptūra, „kuri

¹⁰⁵ Virginijus Savukynas, „Kam skirtas paminklas Lukiškėse – tik jau ne kovojusiems už laisvę.“ *lrt.lt* <<https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/22129/virginijus-savukynas-kam-skirtas-paminklas-lukiskese-tik-jau-ne-kovojusiems-uz-laisve>> [Žiūrėta 2020 12 09].

¹⁰⁶ BNS, „Lukiškių aikštės paminklo konkursas nepateisino kultūros ministro Šarūno Biručio lūkesčių.“ *15min.lt* <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lukiskiu-aikstes-paminklo-konkursas-nepateisino-kulturos-ministro-saruno-birucio-lukesciu-56-356391?copied>> [Žiūrėta 2020 12 08].

¹⁰⁷ Savukynas, ten pat.

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ „Lukiškių aikštės paminklo projektai – visuomenės teismui.“ *15min.lt*, 2013 m. gegužės 13d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lukiskiu-aikstes-paminklo-projektai-visuomenes-teismui-56-335039>> [Žiūrėta 2020 12 09].

¹¹⁰ „K. Masiulis prašo nestatyti Lukiškių aikštėje paminklo „Tautos dvasia.“ *alkas.lt*, 2013 m. rugpjūčio 13d. <<http://alkas.lt/2013/08/13/k-masiulis-praso-nestatyti-lukiskiu-aiksteje-paminklo-tautos-dvasia>> [Žiūrėta 2020 12 09].

¹¹¹ Vytautas Narbutas, „Ir vėl – Lukiškių aikštės Vilniuje galvosūkis.“ *bernardinai.lt*, 2013 m. birželio 17d. <<https://www.bernardinai.lt/2013-06-17-vytautas-narbutas-ir-vel-lukiskiu-aikstes-vilniuje-galvosukis/>> [Žiūrėta 2020 12 09].

¹¹² Vartojamas terminas nurodo į Vokietijos nacionalsocialistų partijos organizuotas kilnojamas „išsigimusių meno“ („Entartete Kunst“) parodas, kuriose buvo eksponuojami partijos ideologijos neatitikę modernistų kūriniai.

simbolizuoja mūsų valstybingumą, istoriją ir garbingą praeitį“, o skausmą primenantys kūriniai turi likti asmeninėse erdvėse. Aiškią viziją pateikia A. Anušauskas – memoriale „turi būti integruota ugnis arba jos simbolinė išraiška, nacionaliniai simboliai bei nežinomo partizano kapas“¹¹³. Politikams pritaria suinteresuotos publikos balsai, kad kūrinys „be kovotojų už valstybės gyvavimą ir tąsą, relikvijų ir kitų bendrųjų simbolių [...] būtų tik asmeninė kūrėjo saviraiška [...] dekoratyvinė [...] skulptūra“¹¹⁴.

Nerimstant diskusijoms, 2014 m. vasario 13 d. Seimo narys Audronis Ažubalis inicijuoja naują Lukiškių aikštės Vilniuje įstatymą, kuriuo siūlo Vyriausybę įpareigoti „Lietuvos Laisvės kovas“ įamžinti iki 2017 m. pabaigos. Toks Seimo žingsnis paskatina publiką pareikšti kritišką nuomonę – nuogaštaujama, kad bus pastatytas „paukuotas monumentas“, „padarytas patetiškas, patriotinis, sustingęs skulptūrinis spektaklis, kur galima tik ateiti, melstis, pabūti labai susikaupus, labai niūriai“¹¹⁵.

Jau Algirdo Butkevičiaus vadovaujama Vyriausybė atsiriboja nuo ankstesnės Vyriausybės sprendimu organizuoto konkurso rezultatų, teigdama, kad „tikrai nėra priėmusi jokio įsipareigojimo“ įgyvendinti konkursą laimėjusio paminklo¹¹⁶, nors Seimo pateiktam įstatymo projektui nepritaria, argumentuodama, kad nėra juridinio pagrindo skelbti naują paminklo konkursą, kaip to reikalautų naujas įstatymas¹¹⁷. Šį Kultūros ministerijos palaikomą Vyriausybės žingsnį lydi Seimo narių A. Ažubalio ir Lauryno Kasčiūno vieši svarstymai, kad neįprasmina Lukiškių aikštė yra nusikaltimas „prieš save, prieš istorinę atmintį“. Nepastatytas paminklas priešinamas su Žaliojo tilto skulptūromis ir su Vilniaus mieste iškilusiais, jų manymu, mažesnės svarbos paminklais Frankui Zapai, daktarui Aiskaudai ir skalikams.

Atsiranda naujo leitmotyvo užuomazga – būtinybė memorialą įrengti iki valstybės šimtmečio minėjimo. Seimo nariams raginant, Vyriausybė įtraukia Lukiškių aikštės sutvarkymą į Valstybės atkūrimo šimtmečio programą. 2014 m. balandžio 5 d. vykusiame pasitarime pas Ministrą Pirmininką

¹¹³ Liuda Jonušienė, „Vasara atpalaiduoja iki nesąmonių.“ *lrytas.lt*, 2013 m. rugpjūčio 24d. <<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2013/08/24/news/vasara-atpalaiduoja-iki-nesamoni-4930523/>> [Žiūrėta 2020 12 10]

¹¹⁴ Narbutas, ten pat.

¹¹⁵ Violeta Melnikienė, „Kičas gresia ir kai kurioms Vilniaus vietoms.“ *lrt.lt*, 2015 m. rugsėjo 8d. <<https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/36377/kicas-gresia-ir-kai-kurioms-vilniaus-vietoms>> [Žiūrėta 2020 12 10].

¹¹⁶ BNS, „Politikai neranda bendro sutarimo dėl Lukiškių aikštės atnaujinimo.“ *lrt.lt*, 2014 m. balandžio 21d. <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/41526/politikai-neranda-bendro-sutarimo-del-lukiskiu-aikstes-atnaujinimo>> [Žiūrėta 2020 12 10].

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr. 694 „Dėl Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje įstatymo projekto Nr. XIIP-1497 <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c5425e5210df11e48595a3375cdcc8a3?jfwid=-144vz1bqx4>> [Žiūrėta 2020 12 11].

nusprendžiama, kad „nereikia kažko brangaus, bet reikia tiesiog kažko įsimintino, sutvarkant tą aikštę ir pastatant paminklą“¹¹⁸. Tik teigiama, kad dar nežinia kokį.

Apibendrinant pirmojo valstybės organizuoto konkurso memorialo idėjai atrinkti išprovokuotus pasisakymus, galima išskirti tokias artikuliuotas priešpriešas: *įpaminklinta vs laisva aikštė; tradicinės vs šiuolaikinės plastikos paminklas; politizuota vs dekoratyvinė skulptūra*, kurioms iš patriotinio diskurso pozicijų priskiriama galimybė perduoti istorinę atmintį ateities kartoms arba ją sunaikinti; įkvėpti arba priminti skausmą. Būtent emocinis santykis su paminklu atskleidžia patriotinio diskurso produkuotojų santykį su viešąja erdve, kurioje visuomenei neturi būti primenami skaudūs jos biografijos įvykiai.

Šiuo laikotarpiu nesusiformuoja „Tautos dvasią“ ir savalaikės plastinės raiškos paminklą palaikantis diskursas, tačiau išryškėja takoskyra tarp to, ko nenori skirtingos grupės – viena nenori šiuolaikinio paminklo apskritai, kitai nereikia jokio. Patriotiniame diskurse galima apčiuopti valstybės supratimą kaip *už laisvę kovojančios Lietuvos* ir išsiskyrusias dvi kovotojų už laisvę sampratos – *sukilėliai ir partizanai vs visų laikų kovotojai už Lietuvą*, kuriuos turi reprezentuoti Vyčio simbolis. Pirmojoje kovotojų už laisvę sampratoje ryškiau yra akcentuojami ginkluotojo pasipriešinimo dalyviai nei sukilėliai.

2015-2016 m., arba Labai norime Vyčio!

2015 m. birželio 26 d. 33 visuomeninės organizacijos išplatina kreipimąsi į Vyriausybę ir Kultūros ministeriją, kuriame suformuluoja socialinį užsakymą – reikia Vyčio. Patriotiška publika reikalauja panaikinti ankstesnio konkurso rezultatus, nes abstraktus projektas „Tautos dvasia“ yra netinkamas valstybinės reikšmės paminklui, ir organizuoti naują konkursą, „nurodant, kad prioritetas teikiamas projektams, susijusiems su Vyčio tema arba istoriškai susiklosčiusiems, pergale žymintiems semantiniams ženklams“. Kreipimosi autoriai taip pat pabrėžia, kad „žuvusiųjų už Lietuvos laisvę atminimo įamžinimui tinkamiausias prasminis akcentas yra būtent Vytis – tiek LDK, tiek moderniosios nacionalinės valstybės laisvės kovų simbolis, su kuriuo lengvai tapatinasi didelė dalis visų tautybių Lietuvos piliečių.“¹¹⁹ Bendrą pareiškimą atitaria Lietuvos tremtinių, politinių

¹¹⁸ BNS, „Vyriausybė svarstys dėl Lukiškių aikštės sutvarkymo.“ *tv3.lt*, 2015 m. balandžio 5d.

<<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/833334/vyriausybe-svarstys-del-lukiskiu-aikstes-sutvarkymo>> [Žiūrėta 2020 12 11].

¹¹⁹ „Dėl valstybinės Lukiškių aikštės kūrimo ir meninio projekto konkurso.“ *alkas.lt*, 2015 m. birželio 26d. <<http://alkas.lt/wp-content/uploads/2015/06/2015-06-26-kreipimasis-del-lukiskiu-aikstes-iamzinimo.pdf>> [Žiūrėta 2020 12 11].

kalinių ir laisvės kovų dalyvių sąskrydžio rezoliucija, kurioje reikalaujama, kad paminklas atitiktų savo paskirtį ir prasmę ir prie jo vyktų reprezentaciniai Nepriklausomybės šimtmečio renginiai¹²⁰.

Liepą Ministro Pirmininko padėjėjas Vilius Kavaliauskas praneša, kad „Vytis, kaip galimas paminklas Lukiškių aikštėje, aptartas ministro pirmininko ir svarbiausių ministrų ratelyje, prezidentūroje, [...]“ ir išdėsto planą, kad visuomeninio fondo statysimai Vyčio „skulptūrai kūrybinis konkursas nereikalingas, nes ji privalo kuo tiksliau atitikti Valstybės herbo [...] etaloną“, o techninius reikalavimus įgyvendinimui parengs heraldikos specialistai ir nacionalinėmis premijomis įvertinti menininkai¹²¹.

Patriotiška auditorija savo ženklu pasirenka Vytį, tačiau nuomonės, kokią raiškos formą simbolis turėtų įgyti, išsiskiria. Vilniaus miesto savivaldybė, naujuoju meru tapus Remigijui Šimašiu, pasisako už dar Artūro Zuoko priimtą laikiną sprendimą – istorinę Lietuvos vėliavą. Dalis publikos mano, kad skulptūra turi atitikti savo pastatymo laiko estetiką, nes tik taip būsimoms kartoms bus patvirtinta, kad „jei turėjome savo Vytį, tai turėjome ir savo Lietuvą“¹²², kita dalis – regi monumentalų, „aikštėje dominuojantį ir virš medžių iškylantį, ant galinių žirgo kojų pasistiebusį Vytį“. Profesionalai tokias vizijas vadina „surrealistiniu siaubu“, stengiasi įtikinti, kad heraldikos taisyklės neleidžia dvimačių simbolių perkelti į trimatę erdvę arba nuleisti jų ant žemės ir siūlo aikštėje formuoti želdyną su memorialiniais akcentais¹²³.

Priešingoje publikos stovykloje taip pat išsiskiria du balsai. Vienas palaiko nepolitizuotos aikštės viziją, teigia, kad aikštė turi būti apželdinta ir gražinama miestiečiams kaip neformali erdvė, kurioje „žmonės norės būti [...] – tai ir bus geriausias paminklas ir įrodymas, kad gyvenimas tęsiasi“¹²⁴. Pažymima, kad laisvė nėra objektas, o veikimo sąlyga, todėl „geriausias paminklas laisvei yra tas, kuris atveria miestiečiams naujų veiklos galimybių“¹²⁵. Kitas balsas artikuliuoja dekoratyvios skulptūros poreikį, siūloma aikštėje įrengti skulptūrinių grupių kompozicijas „be politikos ir dramatiškų istorijos paveikslų“, kurios kviestų aikštėje „džiaugtis gyvenimu, saule, žaidžiančiais vaikais“¹²⁶. Abi pozicijas jungia dabar patiriamos ir galimybių ateičiai suteikiančios laisvės samprata.

¹²⁰ BNS, „Tremtiniai prašo stiprinti šalies gynybą ir užtikrinti patriotinio ugdymo finansavimą.“ *15min.lt*, 2015 m. rugpjūčio 1d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/tremtiniai-praso-stiprinti-salies-gynyba-ir-uztikrinti-patriotinio-ugdymo-finansavima-56-519307>> [Žiūrėta 2020 12 11].

¹²¹ Danutė Šepetytė, „Vytį šimtmečiui statys visa Lietuva.“ *Respublika*, 2015 m. spalio 7d., 3.

¹²² Bernardas Gailius, „Šaltasis karas. Kodėl mums reikia paminklo Vyčiui?“ *15min.lt*, 2015 m. spalio 22d. <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/bernardas-gailius-saltasis-karas-kodel-mums-reikia-paminklo-vyciui-500-535387>> [Žiūrėta 2020 12 12].

¹²³ Danutė Šepetytė, „Nereikia Lietuvai laisvės paminklo.“ *Respublika*, 2015 m. liepos 24d., p. 16

¹²⁴ Jurga Čekatauskaitė, „Gyvenimo linksniai pagal...Zitą Kelmickaitę.“ *Žmonės*, 2015 m. lapkričio 11d., p. 50.

¹²⁵ Kristina Buidovaitė, „Reprezentacinės Lukiškių aikštės funkcijos rekreacinių nenustelbs.“ *Statyba ir architektūra*, Nr. 8, 2015, 55.

¹²⁶ Anatolijus Lapinskas, „Lukiškės turėtų tapti tikro gyvenimo aikšte.“ *Lrytas.lt*, 2015 m. rugsėjo 24d. <<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2015/09/24/news/lukiskes-turetu-tapti-tikro-gyvenimo-aikste-3019600/>> [Žiūrėta 2020 12 12].

Taigi, šio etapo dichotominę porą sudaro du laisvės simboliai: *valstybės ženklas Vytis vs apželdinta Lukiškių aikštė be (politiško) paminklo. Napolitizuota miesto erdvė* įgyja simbolinę dabar patiriamos, miestiečius veikti įgalinančios laisvės reikšmę ir susipriešina su *valstybinės svarbos aikšte*. Taip pat Vyčio diskurse pasigirsta skirtingos nuomonės apie plastinę raišką, kurias galima suvesti į dvi poras – *heraldinio simbolio kopija vs savalaikė meninė raiška* ir *dvimatis heraldinis Vytis vs trimatis, heraldikos taisyklės pažeidžiantis, Vytis*.

2016-2017 m., arba Vytis atjoja, atidunda

2016 m. Vilniaus m. savivaldybė pasirašo sutartį dėl Lukiškių aikštės sutvarkymo darbų, kurių vykdytojas įgyja prievolę numatyti ir būsimą paminklo pobūdį: kompoziciją, išmatavimus, medžiagiškumą. Dar tebevykstant aikštės projektavimo darbams, aplinkos ministro patarėjas Algirdas Žebrauskas pasidalija nuomone, kad aikštėje turėtų stovėti „kiekvienam lietuviui“ artimas meno kūrinys ir tokiu galėtų būti Vytis. Vilniaus merui R. Šimašiuui pasisakius prieš realistinės raiškos Vyčio skulptūrą aikštėje ir svarstant, kuri valstybės institucija turėtų skelbti naują konkursą paminklui, visus aplenkia naujai įsteigtas Vyčio paramos fondas (VPF). 2016 m. spalio 28 d. paskelbiamas atviras geriausio Valstybės simbolio „Vyčio“ skulptūrinio modelio, kuris taptų centriniu planuojamos Lietuvos laisvės kovotojų įamžinimo skulptūrinės-architektūrinės kompozicijos Lukiškių aikštėje Vilniuje akcentu, konkursas¹²⁷. Jau fondo atstovas V. Kavaliauskas konkursą aiškina kaip būtiną pilietinę iniciatyvą, nes valstybei „nieko nedarant“, paminklas iki 2018-ųjų nebus pastatytas.

Vilniaus m. savivaldybė VPF įsiveržimą į iki tol valstybės lygmeniu spręstą memorialo įrengimo klausimą paskelbia neteisėtu ir pareiškia, kad toks konkurso organizavimas pažeidžia kitų visuomenės grupių galimybes prisidėti prie paminklo „Vytis“ įgyvendinimo. Savivaldybės pusę palaiko ir fondo veikimo būdą kritikuoja Lietuvos dailininkų sąjunga (LDS), pavieniai profesionalai. Konkursą paskelbusius visuomenininkus palaiko kadencijas bebaigiantys Ministras Pirmininkas, kultūros ir aplinkos ministrai. VPF, turėdamas politinę paramą ir pasinaudodamas žinomų asmenų pavardėmis (kaip paaiškėja vėliau – be dalies jų sutikimo), pradeda rinkti lėšas būsimą Vyčio paminklo gamybai. Fondo atstovas V. Kavaliauskas teigia, kad „Vytis čia prašyte prašosi. Tai tiesiog neišvengiamas variantas. Kas labiau nei Vytis [...] galėtų vienyti lietuvius? [...] Jis reikalingas Lietuvai. Kad įkvėptų ją tikėti savo ateitimi. Įkvėptų net tą, kuris šiandien išvažiuoja į Airiją, – Vytis galėtų virsti ta jėga, kuri jį temptų namo.“ Konkursui išibėgėjus, keičiasi VPF komunikuojama simbolio raiškos ir reikšmės samprata – „mes neketiname Lukiškių aikštėje statyti valstybės herbo.

¹²⁷ Vyčio paramos fondas, „Skelbiamas Vyčio skulptūros Lukiškių aikštėje konkursas.“ *ldsajunga.lt* 2016 m. spalio 28d. <<http://www.ldsajunga.lt/NAUJIENOS-677>> [Žiūrėta 2020 12 12].

Mes norime pastatyti valstybės simbolį, skulptūrą, meno kūrinį Vyčio tematika. Mūsų Vyčio žirgą aš įsivaizduoju šuolyje – kad atvykęs žmogus pamatytų mūsų valstybės veržlumą, mūsų visuomenės atkaklumą, žinias, naują kokybę, mūsų talentus, mūsų jaunimą.“¹²⁸ Tačiau siekiant pastatyti paminklą valstybės simboliui, tarsi pasimeta pirminis tikslas – atminti kovotojus už Lietuvos laisvę – „Vytis [...] būtų savotiškas paminklas visiems žuvusiems už Lietuvos laisvę“¹²⁹.

2017 m. sausį savo viziją VPF pristato naujojo Seimo Kultūros komitete, tačiau nesulaukia nei komiteto pirmininko Ramūno Karbauskio, nei Kultūros ministerijos, nei Prezidentūros palaikymo. Nepaisant to, tęsia sumanytus darbus: konkursui pateiktus projektus pristato visuomenei ir vertinimo komisijai, sudarytai iš visuomeninių organizacijų atstovų, istorikų ir profesionalų. Apžiūrų metu pasigirsta publikos abejonių projektų kokybe, siūloma skulptūros statybas atidėti iki Vilniaus 700-ojo jubiliejaus.

Vasario 16-ąją VPF konkurso laimėtoju paskelbia Arūno Sakalausko kūrinį „Laisvės karys“¹³⁰ ir netrukus pasirašo sutartį dėl skulptūros gamybos. Reaguodami į situaciją, Tarptautinės dailės kritikų asociacijos (AICA) Lietuvos sekcijos, Lietuvos dailės istorikų draugijos nariai, Lietuvos kultūros tyrimų instituto darbuotojai, išplatino peticiją „Už laisvą Lukiškių aikštę“, kurioje išsakoma kritika Vyčio skulptūros idėjai, laimėjusio projekto žemai meninei kokybei ir Vyčio simbolio nusavinimui. Peticijoje prašoma „išsaugoti Lukiškių aikštėje laisvės erdvę, palikti aikštę švarią ir jaukią žmonių susitikimams, buvimo kartu džiaugsmui kaip laisvės ir vilties erdvę dabarties ir ateities Lietuvai. Čia ne tik ir ne tiek meninės kokybės, profesionalumo klausimas. Tai jau gerokai daugiau – čia jau pažeidžiamos žmogaus, kiekvieno vilniečio, Lietuvos piliečio teisės, kai atskira grupuotė, fondas mėgina uzurpuoti širdžiai mielą laisvoje Lietuvoje tapusią Vilniaus teritoriją.“¹³¹ Laimėjusią skulptūrą kritikuoja ir kiti profesionalai, pažymėdami pernelyg tiesmuką simbolio interpretaciją, dėl ko šis primenąs neaiškios epochos raitelį ant žirgo. Publika kūrinį pavadina „kičiniu vyčiu-balvonu“¹³², skulptūrai priskiria agresijos¹³³ ir militarizmo reikšmes (pastarosios cirkuliuoja ir Vyčio idėjos nepalaikančių Kultūros ministerijos politikų argumentuose), teigia, kad Vytis

¹²⁸ Ferdinandas Kauzonas, „Kuo matuosime Lietuvos kantrybę?“ *Respublika*, 2016 m. gruodžio 2d., 2.

¹²⁹ Virginija Motiejūnienė, „Pristatyti skulptūros laisvės kovoms įamžinti Lukiškių aikštėje modeliai.“ *lrt.lt*, 2017 m. vasario 1d.

<http://www.lrt.lt/naujienos/kultura/26/162146/pristatyti_sculpturos_laisves_kovoms_iamzinti_lukiskiu_aiksteje_modeliai> [Žiūrėta 2020 12 12].

¹³⁰ Kaip paaiškėjo vėliau, skulptūrą sukūrė trys autoriai: Arūnas Sakalauskas, Borisas Krylovas ir Olesius Sidorukas. Naglis Navakas, „Kaune atidengta „Laisvės kario“ skulptūra.“ *Vz.lt*, 2018 m. liepos 5d.

<<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/07/05/kaune-atidengta-laisves-kario-sculptura>> [2021 01 10].

¹³¹ Peticija „Už laisvą Lukiškių aikštę!“ *artnews.lt*, 2017 m. vasario 22 d. <<https://artnews.lt/peticija-uz-laisva-lukiskiu-aikste-40915>> [Žiūrėta 2020 12 19].

¹³² Andrius Jakučiūnas, „Stabo teisė. Paskutinįsyk apie Vilniaus skulptūras.“ *15min.lt*, 2017 m. balandžio 4d.

<<http://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/andrius-jakuciuonas-stabo-teise-paskutinisyk-apie-vilniaus-sculpturas-285-789664>> [Žiūrėta 2020 12 19].

¹³³ Vaidas Jauniškis, „Vyti(s) dabartį.“ *lrt.lt*, 2016 m. spalio 12d.

<http://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/10/156943/v_jauniskis_vyti_s_dabarti> [Žiūrėta 2020 12 19].

simbolizuoja ne iškovotą Laisvę, o kovą už ją. Pastarąją publikos įžvalgą patvirtina ir pats A. Sakalauskas – „mano pagrindinė mintis kuriant šią skulptūrą buvo ta, jog laisvė nėra dovana. Tai kasdieninė kova“¹³⁴.

Fondas atmeta Kauno mero Visvaldo Matijošaičio siūlymą paminklą statyti Kaune ir atsisako svarstyti galimybę skulptūrą pastatyti kitoje Vilniaus vietoje, taip atskleisdamas savo siekį dalyvauti nacionaliniame žaidime formuojant kovą už Lietuvos laisvę istorinę atmintį. VPF politiniu laimėjimu galima laikyti Seimo Pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisijos parengtą ir 2017 m. gegužės 2 d. Seimo priimtą rezoliuciją, kurioje prašoma Vyriausybės pritarti VPF iniciatyvai ir su juo bendradarbiaujant efektyviai spręsti klausimus dėl paminklo „Per amžius kovojusiems ir žuvusiems už Lietuvos laisvę“ pastatymo iki 2018 m. vasario 16 d.¹³⁵. Tačiau jau po poros savaitių Kultūros komiteto pirmininkas R. Karbauskis pasidalija įtarimais apie neskaidrią fondo veiklą ir tyčinį Seimo narių klaidinimą. Ir nors Vyčio šalininkai Seime manipuliacijas pateisina, VPF suskyla – visuomeninės organizacijos įsteigia naują „Vyčio fondą su memorialu Laisvės kovotojams“, kuris visuomenei prisistato Vyčio paminklo muliažu Lukiškių aikštėje.

Apibendrinant galima teigti, kad šiame etape Vyčio diskursas įsiveržia į nacionalinį istorinės atminties diskurso lauką. Pastebėtina, kad visuomenininkai kopijuoja šiame lauke galiojančias taisykles: pasitelkia reprezentacines visuomenės apklausas ir atvirą konkursą kaip būdus įteisinti savo nešamą kovą už laisvę istorinės atminties idėją, įtraukia visuomenėje pripažintus profesionalus. Šiuo laikotarpiu išryškėja priešpriešų pora – *nesibaigianti kova už laisvę vs iškovota laisvė*; įsitvirtina priešingybė *Vytis vs laisva aikštė*. Taip pat iškyla Vyčio kaip Lietuvai reikalingo, praeitį ir ateitį jungiančio vienytojo, emigracijos problemos sprendėjo reikšmė, o aikštė be paminklo teigiama kaip laisvės ir vilties erdvė. Pasiūlomas naujas paminklo statybos terminas – 2023 m. minėsimas Vilniaus 700-asis jubiliejus – atsikartojantis ir vėlesnėse diskusijose.

2017 m., arba Vytis vs Tai-kas-bus-sukurta

2017 m. liepos 6 dieną Kultūros ministerija ir Šiuolaikinio meno centras (ŠMC) paskelbia pasiūlymų kūrybinėms dirbtuvėms priėmimą. Kūrėjai pateikia 32 idėjas. Penkias, tarp kurių ir VPF konkurse laimėjęs „Laisvės karys“, vertinimo komisija pristato visuomenei ir ekspertams ir pakviečia balsuoti. Dar belaukdami kūrybinių dirbtuvių, Vyčio šalininkai pradeda prisiminti savo priešą – šiuolaikinį

¹³⁴ Indrė Vainalavičiūtė, „Trūko kantrybė dėl Vyčio paminklo Lukiškių aikštėje: „Dar yra laiko atsikvošėti“.“ *lrt.lt* 2017 m. balandžio 25d. <<http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/truko-kantrybe-del-vycio-paminklo-lukiskiu-aiksteje-dar-yra-laiko-atsikvoseti.htm>> [Žiūrėta 2020 12 12].

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija Nr. XIII-341 „Dėl neatidėliotinių veiksnių siekiant sutvarkyti Lukiškių aikštę Vilniuje ir pastatyti kovotojų už Lietuvos laisvę atminimo įamžinimo memorialą Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio progai.“ *e-seimas.lrs.lt* <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/0e4f4ed0308d11e79f4996496b137f39?jfwid=-ez0kdjpbj>>. [Žiūrėta 2020 12 12].

paminklą. Jo antivalstybiškumą konstruoja naudodami ištisą reikšmių ir nuorodų arsenalą. Tai-kas-bus-sukurta lyginama su nepatinkančiais memorialiniais ir dekoratyviniais kūriniais: memorialu Romui Kalantai, „Dangčiu“, „Vamzdžiu“, „Dviaukščiu“ ir „Kurmiaraisiu“, „Tautos dvasia“¹³⁶. Ypač kritikuojami horizontalios kompozicijos sprendimai, kurie verčia žmones nuleisti žvilgsnius, niekinti save ir savo valstybę. Teigiama, kad Tai-kas-bus-sukurta bus „karikatūra“, „paminklas Lietuvos kultūros impotencijai“, „visiškas prasmės vakuumas“. Pažymima, kad „tautos politines aspiracijas ir valstybingumo tradiciją primenantys paminklai ir simboliai [...] stumiami į viešojo gyvenimo ir piliečių istorinės atminties paribius keičiant juos su ilgaamžiu lietuvių tautos valstybingumu ir jo gynimu nieko bendro neturinčiais ir jų atmintį užgožiančiais abstrakčiais ir išsprasmintais ženklais“¹³⁷, kurie naikina politinės bendruomenės ribas. Argumentuojama, kad šiuolaikinis menas yra skirtas tik siauram ratui žinovų ir parodoms, o „realistinis paminklas yra aiškiausia, visų visuomenių, kultūrų ir laikotarpių išbandyta [...] viešojo monumento forma, tinkama skelbti valstybingumo žiniai“¹³⁸.

Vyčio šalininkai, plėtodami paminklo funkcijų temą, atskleidžia takoskyrą tarp skirtingų laisvės, kurią turi įkūnyti memorialas, sampratų. Anot jų, paminklas yra istorinis simbolis, kuris įkūnija prasmę gyventi ir mirti, kuris turi skatinti „ne tik pareigą ginti savo kraštą, savo kalbą, savo kultūrą, neleisti tautai iširti didžiųjų valstybių skatinamuose kultūrinės globalizacijos sukuriuose, bet kartu pasijusti ir skolininku tų, kurie padėjo dėl to savo galvas“¹³⁹. Galiausiai, paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę privalo aiškiai priminti ir liudyti „kilnios laisvės“, apimančios „savarankiškos ir orios lietuvių tautos bei jos kurtos nepriklausomos ir išdidžios Lietuvos valstybės ir kiekvieno jos piliečio religinės, moralinės ir politinės laisvės“ siekį, o ne asmeninę, „merkantilišką“, „globalaus“ baudžiauninko „laisvę“¹⁴⁰, kurią esą įkūnija „laisvos aikštės“ idėja. Teigiama, kad laiką „aikštėje leidžiantys piliečiai savo buvimu gali liudyti nebent tik individo arba vartotojo laisvę“¹⁴¹, todėl pasikeitus santvarkai jie iškart taps paminklais savo nelaisvei.

Argumentuose atsiskleidžia ir kintantis kovotojų už laisvę suvokimas. Vyčio diskurse ji prasiplečia ir apima „1514 m. Oršos mūšį, 1941 m. birželio sukilimą, 1944-1953 metų Lietuvos partizanų kovas, 1989 m. Baltijos kelią, 1991 m. sausio 13-ąją ir kitus Rusiją siutinančius istorijos

¹³⁶ „Dangtis“ – Jono Jagėlos memorialinė lenta Petruvi Vizbarui-Vapsvai, „Kurmiaraisius“ – R. Antinio skulptūra „Puskalnis“.

¹³⁷ Vilniaus forumo organizacinė grupė, „Dėl memorialo Lukiškių aikštėje.“ *Mokslolietuva.lt*, 2017 m. spalio 17d. <<http://mokslolietuva.lt/2017/10/del-memorialo-lukiskiu-aiksteje/>> [Žiūrėta 2020 12 13].

¹³⁸ Vytautas Sinica, „Monumentas nėra galvosūkis – kitaip nei vamzdis, jis neturėtų kelti diskusijų visuomenėje.“ *bernardinai.lt*, 2017 m. spalio 23d. <<https://www.bernardinai.lt/2017-10-23-vytautas-sinica-monumentas-nera-galvosukis-kitaip-nei-vamzdis-jis-neturetu-kelti-diskusiju-visuomeneje/>> [Žiūrėta 2020 12 13].

¹³⁹ Liudvikas Narcizas Rasimas, „Kodėl bijoma Vyties Lukiškių aikštėje?“ *delfi.lt* 2017 m. rugpjūčio 12d. <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/l-n-rasimas-kodel-bijoma-vyties-lukiskiu-aiksteje.d?id=75383067>> [Žiūrėta 2020 12 13].

¹⁴⁰ Vilniaus forumo organizacinė grupė.

¹⁴¹ Sinica, „Monumentas nėra galvosūkis – kitaip nei vamzdis, jis neturėtų kelti diskusijų visuomenėje.“

faktus“. Kituose pasisakymuose minima, kad turi būti įamžinti Lietuvos kariai, partizanai, tremtiniai ir visi rezistentai, pridedami „kovose su lenkais dėl Vilniaus bei visos Lietuvos laisvės žuvę kariai, 1940-1941 m. sovietinės okupacijos laikotarpio, Antrojo pasaulinio karo ir pokario aukos, Medininkų poste nužudyti muitininkai ir kiti, žuvę po Kovo 11 akto paskelbimo“. Prisirišimas prie valstybės simbolio Vyties stipriai iškreipia 1999 m. Seimo intenciją įamžinti ginkluoto pasipriešinimo dalyvius ir aikštėje nužudytus 1863-ųjų sukilėlius.

Dvi savaites trūkusį visuomenės elektroninį balsavimą lydi asociacijos „Talka Kalbai ir Tautai“ organizuotas mitingas „Mes be Vyčio nenurimsim!“. Jo dalyviai reikalauja Lukiškių aikštėje statyti Vyčio skulptūrą ir grasina rengsiantys „dar rimtesnes akcijas“, jei bus išrinktas kuris nors kitas paminklas. 2017 m. lapkričio 27 d., susumavus publikos ir ekspertų balsus, laimėtoju paskelbiamas Andriaus Labašausko projektas „Laisvės kalva“. „Laisvės karys“ lieka antras.

Antrojo valstybės organizuoto konkurso laikotarpiu vyksta aktyvi Vyčio diskurso kristalizacija. Nors „laisvos aikštės“ artikuliacija susiformuoja kaip politiškai įpaminklintos aikštės priešprieša, tačiau nepasiūlydama jokio paminklinio kūno, ji nepasiūlo ir radiklios priešingybės Vyčiui. Vyčio diskursas, neturėdamas aiškaus priešininko, per kurio skirtumus galėtų save apsibrėžti, sukonstruoja hipotetinį priešą, apjungiantį šiuolaikinio paminklo koncepciją ir konkrečius šiuolaikinius paminklus bei dekoratyvines skulptūras. Taip pat palaikoma šiuolaikinės ir tradicinės, realistinės plastinės raiškos priešprieša Šiuo laikotarpiu, iš Vyčio diskurso pozicijų, griežtai atskiriamos dvi laisvės sampratos – *valstybės, tautos laisvė, pasireiškianti kaip nepriklausomybė nuo išorinių priešų vs asmens laisvė*, o visų laikų kovotojai įgyja kovotojų prieš Rusiją ir nuo jos politinių režimų nukentėjusiųjų reikšmę.

2017-2020 m., arba „vytininkai“ vs „kalvelinininkai“

Kovų už laisvę istorinės atminties lauke pasirodžiusi A. Labašausko kūrinio koncepcija įkūnija keturis dalykus: 1) 1999 m. suformuluotą tikslą pagerbti ginkluoto pasipriešinimo ir 1863-1864 m. sukilimo ir dalyvius; 2) viešosiose diskusijose artikuliuotus: laisvos aikštės kaip čia ir dabar asmens patiriamos laisvės idėją ir 3) šiuolaikinės meninės raiškos kūrinio būtinybę; 4) Vyčio diskurso susikonstruotą priešišką „Kitą“. Paskelbtas laimėtoju, skulptorius teigia, kad „žmonės, esantys ant takelių, pievų ar kalvelės (...) galės piknikauti, žaisti kamuoliu, vedžioti šunis ar žaisti su vaikais – tas vaizdinys ir yra tai, už ką kovojo laivės kovų dalyviai – laisvą buvimą erdvėje.“¹⁴² Taip pat konkurentų stovyklai adresuota pastaba dėl jų pasirinktos stilistinės raiškos – „skulptūros tradicija iš tikrųjų yra mirusi (...), seniai nenaudojama. Pasaulis yra pažengęs į priekį, dabar yra 2017 metai.“,

¹⁴² BNS, „Lukiškių aikštėje bus statomas partizanų bunkerį primenantis paminklas.“ *LRT.lt* 2017 m. lapkričio 27d. <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/26/194757/vyriausybeje_bus_paskelbtas_atrinktas_lukiskiu_aikstes_memorialo_p_rojektas> [2020 12 13].

tačiau nekritikuoja pačios idėjos: „Vytis, kaip simbolis, viskas su juo gerai yra, tiesiog forma, kuria jis buvo pasirinktas, man asmeniškai nėra priimtina.“¹⁴³ Tą pačią dieną Kultūros paveldo departamento (KPD) praneša, kad projektas pažeidžia viena iš vertingųjų aikštės savybių – jos plokštumą. Kultūros ministerija pripažįsta savo klaidą, o R. Karbauskis ir Ministras Pirmininkas S. Skvernelis apkaltina Kultūros ministerijai pavaldų KPD laiku neinformavus apie paveldosauginius reikalavimus. Vyčio propaguotojams ši administracinė konkurso organizavimo klaida suteikia papildomų argumentų, o laimėjusio projekto komandai – būtinybę įrodyti, kad monumentas yra statinys, o ne aikštės reljefo dalis.

Po simbolių įgijusi auditorija suskyla į dvi priešingas stovyklas, kurias žiniasklaida labai greitai pavadina „vytininkais“ ir „kalvelininkais“. Diskusijų objektu tampa ne tik memorialo idėjos plastika, kuriai „vytininkai“ nuosekliai priskiria kaltę už „dvasinės energijos ar ideologijos“ stoką, bet ir jo santykio su publika pobūdis. „Kalvelininkai“ džiaugiasi, kad išrinktasis paminklas „sukuria [...] betarpišką santykį. Kiekvienas galės prie jo prieiti, paliesti, pačiupinėti.“¹⁴⁴ „Vytininkai“ tokį memorialo-auditorijos santykį regi kaip visišką nepagarbą kovotojų už laisvę atminimui: „žinia, šunys vedžiojami ne šiaip sau. Grįžtant prie simbolikos – ŠMC nusprendė priimti projekto autoriaus siūlymą šikti ant partizanų galvų.“¹⁴⁵

Susidūrimai atveria naują priešpriešą – *visų laikų kovotojai vs partizanai* ir naują argumentų prieš netinkamą partizanų įamžinimą arsenalą. A. Labašauskas teigia, kad memorialas įkūnija ir partizanų, ir sukilėlių atminimą, tačiau tiek „kalvelininkų“, tiek „vytininkų“ publika akimirksniu pasirenka vienintelį iš pasiūlytų vaizdinių – bunkerį. Norintys pagerbti visus kovotojus už laisvę, nepritaria, kad memorialas būtų skirtas tik ginkluoto pasipriešinimo dalyviams: „partizaninė kova Lietuvos tūkstantmečio istorijoje, galima sakyti, – tik epizodas¹⁴⁶, kuris „atspindi tik dalį mūsų garbingos istorijos“¹⁴⁷. Kiti pasisakantieji piktinasi, kad memorialas „redukuoja mūsų laisvės kovas į sėdėjimą apkasuose“, o jo „autoriai nori mums ir visam pasauliui pasakyti, kad partizanai tik slėpėsi, „sunkiai gyveno“. [...] paminklas skiriamas ne laisvės kovoms, o, bunkeriuose besislapstantiems“,

¹⁴³ BNS, „Paminklo Lukiškių aikštėje nugalėtojas: skulptūros tradicija mene yra atgyvenusi.“ *15min.lt*, 2017 m. lapkričio 27d. <<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/paminklo-lukiskiu-aiksteje-nugaletojas-skulpturos-tradicija-mene-yra-atgyvenusi-1104-887466?copied>> [2020 12 13].

¹⁴⁴ Andrius Balčiūnas, „Ivertino paminklą Lukiškėse: aikštė kurta Vyčiui, bet jam čia ne vieta.“ *alfa.lt* 2017 m. lapkričio 27d. <<http://www.alfa.lt/straipsnis/50238440/ivertino-paminkla-lukiskese-aikste-kurta-vyciui-bet-jam-cia-ne-vieta>> [2020 12 13].

¹⁴⁵ Vytautas Sinica, „ŠMC su L. Ruokyte-Jonsson pasirinko: siūlo ... ant partizanų galvų. Dabar laikas rinktis Seimui.“ *Tiesos.lt*. 2017 m. lapkričio 27d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/vytautas-sinica.-smc-su-l.-ruokyte-jonsson-pasirinko-siulo-sikti-ant-partiz>> [Žiūrėta 2020 12 13].

¹⁴⁶ Danutė Šepetytė, „Kodėl Lietuvoje uždraustas Vytis.“ *Vakaro žinios*, 2017 m. lapkričio 28d., 4.

¹⁴⁷ Antanas Ulevičius, „Paslaptingas miestas M.K.Čiurlionio paveiksle.“ *Alkas.lt* 2018 m. sausio 18d. <<http://alkas.lt/2018/01/18/a-ulevicius-paslaptingas-miestas-m-k-ciurlionio-paveiksle/>> [Žiūrėta 2020 12 09].

kurių tikslas „slėptis, rūpintis tik savo asmeniniu saugumu.“¹⁴⁸ Teigia, kad „išskirti bunkerį, tai akcentuoti pasyvumą ir buitį. Lietuvos partizanai nebuvo slėptuvėse leidę laiką bailiai.“¹⁴⁹ Taip pat pabrėžia, kad „Laisvės kalva“ negali simbolizuoti partizanų, nes „išsiveržimas iš bunkerio į laisvą erdvę buvo svarbiausias partizanų vaizdinys“¹⁵⁰. Argumentuojama, kad partizanai kovėsi „už tai, kad centrinėje nepriklausomos Lietuvos aikštėje stovėtų tie laisvės simboliai, kurie rodo, kad partizanai laimėjo.“¹⁵¹ Reikalaujama tautos atmintį fiksuojančio, neinterpretatyvaus, simbolio-memorialo¹⁵².

„Laisvės kalva“ palaikanti auditorija teigia priešingai – „ji tikroviškiau ir giliau išreiškia kovos už laisvę idėją – kova už laisvę nėra vien tik šarvais švytinčio kovingojo ir pergalingo Vyčio kelionė per laiką ar veržlus kavalerijos puolimas užiant erelių plunksnoms ir pergalingi paradai. Tai kažkas sunkesnio, gilesnio, žemiškesnio ir... šventesnio.“¹⁵³ Teigiama, kad „bunkeris“ padėtų suprasti „kaip jiems buvo sunku, kokiomis sąlygomis jie kovojo už Lietuvą“ ir „būtų puikus paminklas begaliniam mūsų didvyrių partizanų pasiaukojimui“¹⁵⁴.

Kai kurie publikos pasisakymai atskleidžia nerimą, kad memorialas gali paskatinti diskusijas tais pokario istorijos klausimais, dėl kurių visuomenė turi skirtingas nuomones: „vieni prie šio memorialo ateis [...] žuvusius [...] prisiminti, [...]. Kiti, deja, gal pagiežingai keiksnodami čia tik nusispjaus, juk pokario metas dar tebeturi daug juodų ir pilkšvų dėmių.“¹⁵⁵ Noras pagerbti partizanų atminimą sumišta su baime, kad įamžinimas paskatins ir nepageidautiną dėmesį visam pokario laikotarpiui, todėl tinkamesnis pasirinkimas būtų valstybės herbas, neišskiriantis nė vieno istorijos laikotarpio. Pasak „vytininkų“, lietuvišką Vilniaus politinę erdvę turi „žymėti paminklas, ne memorialas“, nes „memorialai paprastai statomi konkreitiems asmenims atminti su jų pavardėmis ar slapyvardžiais, o paminklas turi būti labai apibendrinantis, nes visų, kritusių už Lietuvą nuo seniausių

¹⁴⁸ Alfonsas Vaišvila, „Ką norima pasakyti „Bunkerio“ simboliu?“ Tiesos.lt 2017 m. lapkričio 29d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/alfonsas-vaisvila.-ka-norima-pasakyti-bunkerio-simboliu>> [Žiūrėta 2020 12 15].

¹⁴⁹ Ulevičius.

¹⁵⁰ Danutė Šepetytė, ten pat.; Andrius Balčiūnas, ten pat.; Sinica, „ŠMC su L. Ruokyte-Jonsson pasirinko: siūlo ... ant partizanų galvų. Dabar laikas rinktis Seimui.“

¹⁵¹ Eduardas Eigirdas, „Į 100-mečio šventę – su viltimi, nerimu ir gėda.“ *Valstybė*, Nr. 2, 2018, p. 15.

¹⁵² Paulius Stonis, „Okupantai „Kalnelio“ negriautų.“ *alkas.lt*, 2017 m. gruodžio 28d. <<http://alkas.lt/2017/12/28/p-stonis-okupantai-kalnelio-negriautu/>> [Žiūrėta 2020 12 22].

¹⁵³ Matas Baltruškevičius, „Istorikas: didžiausia laisvės kovotojų svajonė buvo ne Vytis, o nepriklausoma Lietuva.“ *bernardinai.lt* 2017 m. gruodžio 1d. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-12-01-istorikas-didziausia-laisves-kovotoju-svajone-buvo-ne-vytis-o-nepriklausoma-lietuva/166710>> [Žiūrėta 2020 12 15].

¹⁵⁴ TV3, „Vilnietė Ada: kai girdžiu paniekinamas kalbas apie partizanus, labai pykstu.“ *tv3.lt*, 2019 m. vasario 20d. <<https://www.tv3.lt/naujiena/gyvenimas/990979/vilniete-ada-kai-girdziu-paniekinamas-kalbas-apie-partizanus-labai-pykstu>> [Žiūrėta 2020 12 19].

¹⁵⁵ Apolinaras Juodpusis, „Atsiliepiant į Vytautą Leščinską.“ *lzs.lt*, 2017 m. gruodžio 2d. <http://www.lzs.lt/lt/naujienos/kitu_kampu/archive/p135.html> [Žiūrėta 2020 12 09].

laikų iki dabar, – nesurašysi.“¹⁵⁶ Vilniaus forumas, pasisakydamas prieš „Laisvės kalvą“ ir kritikuodamas A. Sakalausko „Laisvės karį“, išplatina detalius reikalavimus, kad būsimas paminklas turi būti: monumentalus, dominuojantis, tradicinės meninės raiškos, profesionalus, „turtingas simbolinių prasmų, tačiau suprantamas ir priimtinas plačiajai visuomenei.“¹⁵⁷ Kiti auditorijos balsai taip pat reikalauja Vyčio „ant obelisko, paženklinto mūsų pergalės bareljefais ar tekstais“¹⁵⁸. Ir nors „vytininkų“ stovykloje pasigirsta pavienių priekaištų, kad A. Labašauskas siūlo partizanus įamžinti nuasmeninanciais slapyvardžiais, dominuoja noras pastatyti „įspūdingą“ valstybingumo ženklą, o ne memorialą žuvusiems už laisvę. Tačiau, kaip pastebi architektas A. Vyšniūnas, „susidaro įspūdis, kad diskusija apie heraldinį simbolį yra būdas išvengti paminklo pokario rezistencijai“¹⁵⁹. Papildant šią įžvalgą, galima teigti, kad taip pat yra siekiama partizaninį karą priskirti pergalingų istorinių mūšių panteonui, taip neigiant faktą, kad ginkluotas pasipriešinimas buvo nuslopintas, t. y. pralaimėtas.

Kovos vyksta ne tik žodžiais, bet ir manevrais pačioje Lukiškių aikštėje, teisminiais ir politiniais žingsniais. Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga paskelbia, rengianti pilietinio nepaklusnumo akciją ir užėmusi Lukiškių aikštę joje statys visuomenės ir visų pasipriešinimo dalyvių pasirinktą memorialą, nes „projektas visiškai neatitinka kovotojus už Lietuvos laisvę atstovaujančių organizacijų lūkesčių ir neatspindi visų per amžius už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę kovotojų pagerbimo idėjos“ – „vis tiek padarysime tai, kas mums reikalinga“¹⁶⁰ apibendrina sąjungos pirmininkas J. Burokas.

Abejodamas balsų skaičiavimo skaidrumu, 2017 m. gruodžio 5 d. politikas Stanislovas Buškevičius kreipiasi į Vilniaus apylinkės teismą. Kaip atsaką „kalvelininkai“ surengia protesto akciją „Tylinčio neperrėksi: kalvelė Lukiškių aikštei“, kurios dalyviai trimis tylos minutėmis pasisako už laisvės, demokratijos ir pasirinkimo svarbą, patys „tampa paminklais laisvei“. Pasigirsta publikos ir politikų svarstymų, kad galbūt galima būtų suderinti „Laisvės kalvą“ ir figūrinę Vyčio skulptūrą, pažymima, kad toks sprendimas buvo priimtas tvarkant Vietnamo karo veteranų memorialą

¹⁵⁶ Liudvikas Narcizas Rasimas, „Kam atiteko Lukiškių aikštė.“ *tiesos.lt*, 2017 m. lapkričio 28d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/liudvikas-narcizas-rasimas.-kam-atiteko-lukiskiu-aikste>> [Žiūrėta 2020 12 19].

¹⁵⁷ „Vilniaus forumas: neteisėtas ir neskaidrus Lukiškių aikštės konkursas turi būti anuliuotas.“ *Tiesos.lt*, 2017 m. gruodžio 3d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/vilniaus-forumas-neteisetas-ir-neskaidrus-lukiskiu-aikstes-konkursas-turi-b>> [Žiūrėta 2020 12 10].

¹⁵⁸ Kristina Aleknaitė, „A. Mišeikis. Z. Tamakauskas. Kokio mums reikėtų pergalės paminklo...“ *alkas.lt*, 2019 m. vasario 20d. <<http://alkas.lt/2019/02/20/a-miseikis-z-tamakauskas-kokio-mums-reiketu-pergales-paminklo/>> [Žiūrėta 2020 12 19].

¹⁵⁹ Algis Vyšniūnas, „Kas gali paneigti, kad diskusija apie heraldinį simbolį yra būdas išvengti paminklo pokario rezistencijai?“ *Tiesos.lt*, 2019 m. rugsėjo 29d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/algis-vysniunas.-kas-gali-paneigti-kad-diskusija-apie-hieraldini-simboli-yr>> [Žiūrėta 2020 12 19].

¹⁶⁰ Tadas Ignatavičius, „Aistros dėl Lukiškių aikštės nerimsta: vietoje kalnelio – palapinių miestelis.“ *lrytas.lt*, 2017 m. gruodžio 1d. <<https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/12/01/news/aistros-del-lukiskiu-aikstes-nerimsta-vietoje-kalnelio-palapiniu-miestelis-3744037/>> [Žiūrėta 2020 12 19].

Vašingtone¹⁶¹. Lukiškių memorialo konkursą komentuodamas J. E. Youngas taip pat pasidalija tokia mintimi¹⁶². Vėliau ši idėja nuskamba kaip balandžio 1-osios pokštas¹⁶³.

2017 m. gruodžio 15 d. Seimas Vyriausybei pateikia A. Ažubalio paruoštą ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos, Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų, „Tvarkos ir teisingumo“ atstovų palaikomą Lukiškių aikštės įstatymo projektą. Juo siekia įtvirtinti nuostatą, kad Lukiškių aikštėje būtų įrengta memorialas su Vyčio simboliu. Seimo narys Vytautas Kernagis įstatymą pavadina esančiu prieš laisvę, o veikimo būdą prilygina galimu Šiaurės Korėjoje. Vilniaus meras R. Šimašius, teigia, kad įstatymu yra pažeidžiama „piliečių teisė spręsti patiems. Vilnius – atviras miestas, kuriame gyvena laimingi ir laisvi žmonės, kurie balsavo ir jau pasirinko menininko Andriaus Labašausko meninę idėją.“¹⁶⁴ R. Karbauskis taip pat pažymi, kad įstatymo projektas bus svarstomas tik tuomet, jei paaiškėtų, kad laimėjęs projektas galės būti įgyvendintas. Įstatyminei iniciatyvai nepritaria ir Seimo Pirmininkas Viktoras Pranckietis.

Prieš Seimo ketinimus pasisako 166 mokslininkai ir kultūros tyrėjai, kurie viešu kreipimusi kritikuoja ketinimą Lietuvos laisvės kovotojams skirto memorialo statybą užbaigti priimant įstatymą ir „atmetant demokratinei ir pilietinei visuomenei būdingą klausimų sprendimo praktiką: atvirą, viešą, aiškų bei piliečių interesus ir ekspertų nuomonę atliepantį principą.“ „Vytininkai“ į šį kreipimąsi atsako lygiaverčiu viešu pareiškimu, kuriame pažymi, kad „Seimo nariai yra demokratiškai išrinkti atstovai, per kuriuos aukščiausią suverenią galią vykdo Tauta“ ir paragina Lietuvos akademinę bendruomenę ir visuomenę netrukdyti Seimui įgyvendinti priimtų sprendimų“¹⁶⁵.

Gruodžio 22 d. „Talka Kalbai ir Tautai“ Seime pristato visuomenininkų interpeliaciją kultūros ministrei, kaltindami ją ir Vyčio paminklo statybos žlugdymu¹⁶⁶.

Vilniuje pralaimėjęs VPF kūrinys 2018 m. yra realizuojamas Kaune, tačiau „vytininkai“ ir toliau teisiniais, teisminiais ir politiniais būdais siekia trukdyti A. Labašausko „Laisvės kalvos“ įgyvendinimui: dedamos pastangos diskredituoti projektą, kaip memorialo Vietnamo veteranams Vašingtone ar memorialo Lietuvos komjaunuoliams Kaune plagiatą, tęsiami vieši išpuoliai *ad hominem* prieš oponentus, rengiami protestai ir stengiamasi užimti Lukiškių aikštę ją sakralizuojant

¹⁶¹ Baltrukevičius, ten pat; Stasys Šedbaras, „Lukiškių aikštė: kas supriešino visuomenę?“ 15min.lt, 2017 m. gruodžio 14d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/stasys-sedbaras-lukiskiu-aikste-kas-supriesino-visuomene-18-896950>> [Žiūrėta 2020 12 25].

¹⁶² Young, „Lukiškių memorialas – tarsi nepabaigiamas atminties darbas.“

¹⁶³ Evaldas Činga, „Nuspresta: Lukiškių aikštėje bus ir partizanų kalvelė, ir Vytis.“ madeinvilnius.com, 2018 m. balandžio 1d. <<https://madeinvilnius.lt/naujienos/nuspresta-lukiskiu-aiksteje-bus-ir-partizanu-kalvele-ir-vytis/>> [Žiūrėta 2020 12 20].

¹⁶⁴ ELTA, „R. Šimašius: Seimas neturi teisės laisvės simbolių įbrukti prievartiniu įstatymu.“ *elta.lt*, 2017 m. gruodžio 13d. http://pranesimai.elta.lt/news/public_view/159322> [Žiūrėta 2020 12 19].

¹⁶⁵ Abu kreipimaisi pateikiami *1 priede*.

¹⁶⁶ Alkas, „Precedento neturintis atvejis – visuomenininkai parengė interpeliaciją kultūros ministrei.“ *alkas.lt*, 2017 m. gruodžio 22d. <<http://alkas.lt/2017/12/22/precedento-neturintis-atvejis-visuomenininkai-parenge-interpeliacija-kulturos-ministrei-video/>> [Žiūrėta 2020 12 19].

– steigiant naujus atminties ženklus ir ritualus. „Vytininkų“ kritikos sulaukia Prezidentės Dalios Grybauskaitės komentaras, kad ji turinti „asmeninę alergiją paminklams“ ir pareiškta nuomonė, jog Lukiškių aikštę reikėtų palikti tuščią – žmonėms¹⁶⁷.

2019 m. „vytininkų“ karas prieš nepatinkantį meno kūrinį perauga nuo pravardžių klįjavimo iki vandalizmo. Vilniaus savivaldybei aikštėje eksponuojant memorialo maketą, į jį yra prikaišiojama atsišaukimų „Mes be Vyčio nenurimsim“, kūrinio fragmentas apliejamas raudonais dažais. Pastarojo akto autorė teigia, kad bunkeriuose užspeisti partizanai dažnai susisprogdindavo, todėl raudoni dažai imituoja kraują, o savo veiksma pateikia kaip meninę saviraišką, kuri yra galima laisvoje valstybėje. A. Labašauskas siūlo vandalizmo aktą laikyti „tam tikro atminties ženklo išniekinimu“¹⁶⁸. Seimo narys L. Kasčiūnas palaiko reikalaujančius Vyčio ir ragina visuomenininkus toliau protestuoti, nes jie esantys „vienintelė reali jėga, kuri gali situaciją pakeisti“¹⁶⁹. Vilniaus miesto savivaldybės tarybos narys Gediminas Jaunius šį politiko žingsnį, pavadina „sumaniu manipuliavimu visuomene“ ir dviejų kartų – „vyresniųjų patriotų grupės“ ir jaunesnės kartos, kuri „Lietuvą nori ir gali mylėti su visais istorijos herojiškumais ir, deja, nuopuoliais bei skaudžiomis klaidomis“ supriešinimu¹⁷⁰.

2019-uosius užbaigia L. Kasčiūno pakartotinis raginimas Kultūros komiteto pirmininkui R. Karbauskuii apsvarstyti dar 2017 m. gruodį pateiktą Lukiškių aikštės Vilniuje įstatymo projektą. R. Karbauskis į šiuos raginimus atsako, kad negali būti priimamas įstatymas „kuris tiesiogiai siejasi su byla, kuri svarstoma teisme“¹⁷¹ ir kad toks įstatymas išvis neturėtų būti svarstomas Seime, nes aikštės sutvarkymas yra savivaldos reikalas.

2020 m. birželio 26 d., reaguodamas į Vilniaus savivaldybės sprendimą Lukiškių aikštėje įrengti pliažą, Seimas pritaria naujam Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso aikštės įstatymui, kurį 2020 m. birželio 29 d. pasirašo Prezidentas Gitanas Nausėda. Įstatymas įtvirtina nuostatą, kad „Valstybės simbolį vaizduojantis monumentas Vytis kartu su įrengtu memorialu žuvusiųjų už Lietuvos laisvę aukoms atminti yra pagrindinis reprezentacinės Lietuvos valstybės

¹⁶⁷ Ignas Jačauskas, „D. Grybauskaitė apie Lukiškių aikštę: jaučiu alergiją paminklams.“ *bns.lt*, 2018 m. rugpjūčio 31d. <<http://www.bns.lt/topic/1912/news/56600223/>> [Žiūrėta 2020 12 19].

¹⁶⁸ TV3, „Prabilo pati mokytoja, aptaškiusi „Laisvės kalvą“ dažais: pasirodymą nori pakartoti.“ *tv3.lt*, 2019m. rugsėjo 30d. <<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/1014137/prabilo-pati-mokytoja-aptaskiusi-laisves-kalva-dazais-pasirodyma-nori-pakartoti>> [Žiūrėta 2020 12 19].

¹⁶⁹ BNS, „L. Kasčiūnas: tik visuomenininkai gali pakeisti Lukiškių aikštės memorialą.“ *diena.lt*, 2019 m. spalio 2d. <<https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/l-kasciunas-tik-visuomenininkai-gali-pakeisti-lukiskiu-aikstes-memoriala-933186>> [Žiūrėta 2020 12 20].

¹⁷⁰ Gediminas Jaunius, „Apie Laisvės kalvą, moraliai sugedusius kompasus, arba Kas bando vogti patriotizmą.“ *15min.lt*, 2019 m. spalio 3d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/g-jaunius-apie-laisves-kalva-moraliai-sugedusius-kompasus-arba-kas-bando-vogti-patriotizma-18-1211482>> [Žiūrėta 2020 12 20].

¹⁷¹ Indrė Jurčenkaitė, „R.Karbauskis Vilniaus valdžią išvadino beviltiška ir paaiškino, kodėl sostinėje nėra Vyčio.“ <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/r-karbauskis-vilniaus-valdzia-issvadino-beviltiska-ir-paaiskino-kodel-sostineje-nera-vycio-56-1236206>> [Žiūrėta 2020 12 29].

aikštės akcentas.¹⁷² Valstybė atkovoja aikštę iš savivaldybės ir sukuria įstatyminę negalimybę įgyvendinti kūrybinėse dirbtuvėse laimėjusią A. Labašausko „Laisvės kalvą“.

Šiuo laikotarpiu išsikristalizuoja pagrindinės diskursų priešpriešos. Ką norima/nenorima atsiminti: *visų laikų kovotojus už Lietuvos politinę laisvę vs ginkluotojo pasipriešinimo dalyvius; herojus vs žmones*. Kaip norima atsiminti kovas už laisvę: *kaip įkvepiančią pergalę vs pasiaukojimą už laisvę; aktyvią, ginkluotą kovą su priešu vs aktyvias kovas ir „nematomus“ asmeninio pasiaukojimo laikotarpius*. Kokia plastinė raiška reikalinga atminimui įkūnyti – *monumentalus, dominuojantis, valstybės ženklais ir simboliais pažymėtas paminklas vs erdvėje santūrus, humanizuotas, nepolitiškas memorialas aukoms*. „Kalvelinikų“ auditorija taip pat išlaiko vidinę priešstatą *šiuolaikinis memorialas kovotojams už Laisvę vs laisva žmonių aikštė*.

2.2. Konkuruojančių diskursų konflikto šerdis

Konflikto genezė patvirtina, kad tiriamas konkuruojančių diskursų konfliktas vyksta kovų už Lietuvos laisvę istorinės atminties lauke, atskleidžia skirtingas šių kovų ir kovos apskritai, laisvės, valstybės sampratas. Jas atskleidžia konfliktuojančių stovyklų pasirinktos skirtingos konstruojamos atminties vietos formos (tradicinis vs šiuolaikinis paminklas), joms priskiriamos funkcijos ir poveikio visuomenei galimybės. Kalbant diskurso teorijos terminais, chronologinė įvykių rekonstrukcija parodo konkuruojančių diskursų reikšmių dislokacijas ir leidžia išskirti *plaukiojantią signifikantą* – kovos už Lietuvos laisvę idėją, kuriai „vytininkų“ ir „kalvelininkų“ diskursai siekia suteikti skirtingas sampratas. Iš kokių reikšmių jos yra konstruojamos ir kokie yra bendri vardikliai (*tušti signifikantai*) įvardijantys priešingas diskursų artikuliacijas? Kaip diskursuose cirkuliuojančios reikšmės yra sujungiamos į grandines?

2.2.1. „Vytininkų“ diskurso sąranga

*Paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę privalo nedviprasmiškai priminti ir liudyti būtent tokios visavertės ir kilnios, o ne siauros ir merkantiliškos laisvės siekį.*¹⁷³

Žvelgiant į konflikto istoriją, „vytininkų“ diskurse galima išskirti šiuos mazginius taškus arba visą tiriamą laikotarpį atsikartojančias temas, kurios turi savo priešingybes „kalvelininkų“ diskurse:

- 1) valstybė: *už laisvę kovojanti Lietuva*, kuri susikūrė ir išliko dėl nenutrūkančių kovų už jos politinį savarankiškumą ir nepriklausomybę nuo išorinių jėgų (Rusijos ir Lenkijos);

¹⁷² Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso aikštės įstatymas Nr. XIII-3202. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f0617390bb8e11ea9a12d0dada3ca61b>> [Žiūrėta 2020 12 08].

¹⁷³ Stonis.

- 2) kovotojai: *visų laikų kovotojai, kovoję ir žuvę už politinę valstybės laisvę* – aukščiau kasdienybės pakilę, visuomenę įkvepiantys herojai;
- 3) laisvė: *nuolatinė kova už valstybės nepriklausomybę*;
- 4) kova: *kaip pergalingi mūšiai*, aktyvūs kariniai veiksmai, kurie atneša triumfą;
- 5) mirtis: *mirtis už valstybę* kaip aukščiausia dorybė;
- 6) atminties forma: *tradicinis paminklas*, kuris turi simbolinę raišką, atlieka politinį vaidmenį, instruktuoja visuomenę.

Visus išskirtus elementus jungia laisvės kaip *valstybės politinės laisvės siekiamybės, esančios aukščiau asmeninės laisvės*, samprata. Politinės laisvės siekiamybė, nuolatinė kova už ją, o ne pasiekta, iškovota laisvė. Tai liudija šiai artikuliacijai priklausantys teiginiai, kad paminklas įkūnija ne laisvę, o kasdienę kovą už ją, kad būsimas monumentas turi skatinti pasididžiavimą valstybės ir tautos istorija ir įkvėpti būsimas kartas aktyviai priešintis ir pasiaukoti už valstybingumo išsaugojimą, nes „mirtis dėl savo šalies [...] įgauna moralinį didingumą“¹⁷⁴. Ši samprata konstruojama iškeliant valstybės ir tautos laisvę kaip vertingesnę laisvės formą už „vytininkų“ menkinamą asmeninę laisvę. Nacionalinės valstybės laisvė kaip sąlyga, kaip tikslas ir kaip motyvas veikti sujungia visus išskirtus diskurso elementus į reikšmių grandinę. „Vytininkų“ artikuliacijos apimama socialinė erdvė – valstybė.

„Vytininkų“ diskurse pastebimi per tiriamą laikotarpį nekintantys elementai. Visų pirma – tai valstybingumo, kaip nuolatinė kovų už laisvę tikslo, idėja. Šią aiškiai artikuluotą temą reprezentuoja Lietuvos valstybės simboliai, kuriuos atminties vietoje nori matyti „vytininkų“ diskurso produkuotojai: Vytis, Gediminaičių stulpai, istorinė valstybės vėliava ir kt. Vytis kaip vienintelė galimybė išreikšti visas epochas apjungiančią valstybę iškyla diskusijose dėl pirmajame konkurse laimėjusio projekto, o konkretų pavidalą – „Laisvės kario“ skulptūros kūną – įgyja VPF pastangomis. Genamas desperacijos, jo steigėjų manymu, tinkamai pažymėti modernios valstybės įsteigimo šimtmetį, fondas visam „vytininkų“ diskursui primeta realistinę raitelio skulptūrą, užgoždamas alternatyvias idėjas ir pirminį tikslą – pagerbti kovotojų už Lietuvos laisvę atminimą, o ne įteisinti Lukiškių aikštės valstybinį statusą. Pralaimėjus mūšį dėl A. Sakalausko skulptūros pastatymo Lukiškių aikštėje, „vytininkų“ diskursas atitolsta nuo kategoriškai apibrėžto vaizdinio ir suformuoja sąlygą, kad Vytis gali būti pavaizduotas ir kitaip, tačiau privalo neperžengti tradicinės monumentaliosios skulptūros ribų, t. y. turi išlaikyti ryšį su praeitimi – „Vytis yra lietuvių tautos

¹⁷⁴ Anderson, 163.

teiginys, kad buvome, esame ir būsime šito pasaulio istorijoje.“¹⁷⁵ Tuo pačiu vėl prisimenamas tikslas įrengti atminties vietą kovotojams už valstybės laisvę.

Abi idėjos – aikštę paženklinanti valstybės simboliu ir įsteigti atminties vietą kovotojams – pradeda egzistuoti drauge ir yra įtvirtinamos įstatymiškai. 2020-aisiais priimtame Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatyme, nurodoma, kad aikštėje turi būti pastatytas „valstybės simbolį vaizduojantis monumentas Vytis“, t. y. „stambaus mastelio, didingų formų skulptūros arba architektūros kūrinys“¹⁷⁶, reprezentuojantis valstybę. Taip pat turi būti įrengtas „memorialas žuvusiųjų už Lietuvos laisvę aukoms atminti“, t. y. dar vienas Lukiškių aikštės „architektūros ir skulptūros [...] ansamblis arba statinys“.¹⁷⁷

Monumentalumas, didinga, įspūdi daranti plastinė raiška ir visuotinai atpažįstama, neinterpretuojama simbolika yra dar viena „vytininkų“ diskurso konstanta, glaudžiai besisiejanti su politine, ideologine įstatymiškai projektuojamo memorialo funkcija – užvaldyti erdvę ir ugdyti visuomenę. Pažymėtina, kad visą tiriamą laikotarpį „vytininkų“ diskursinėje artikuliacijoje taip pat išlieka stabili priešprieša su šiuolaikine plastine raiška ir atšiaurumas šiuolaikiniam memorialiniam paminklui. Ir nors pasigirsta pavienių balsų, kad Vytis turi reprezentuoti savo sukūrimo laikotarpį ir taip liudyti, kad jį pastačiusi visuomenė turėjo savo valstybės sampratą, šiuolaikinis menas beveik sutartinai apibrėžiamas kaip ideologiškai neįgalus, todėl netinkamas valstybei reprezentuoti. Šiuolaikinio paminklo reikšmė yra išstumama į artikuliacijos paribius. Šią įžvalgą patiprina užčiuopta nacių retorika (degeneracinis menas), išduodanti „vytininkų“ stovyklos pastangas, anot D. Gambonio, paneigti meno teisę į autonomiškumą, nepriklausomybę nuo valstybės formuojamo politinio užsakymo. Tiriamo konflikto atveju – šiuolaikiniam menui siekiama užkirsti kelią į istorinės atminties kovų lauką ir sustiprinti tradicinio meno legitimumą¹⁷⁸. Šių tikslų siekti padeda A. Rimkutės tyrime išskirta menka meno lauko autonomija nuo politinių institucijų ir auditorijos¹⁷⁹.

„Vytininkai“, stiprindami savo konstruojamą kovotojų už laisvę atminties ir jos įprasminimo suvokimą, naudojami visuomenėje pripažintų ir autoritetingų asmenų palaikymu: yra cituojami jų pasisakymai, akcentuojami jų nuopelnai, užimamos pareigos ir jiems skirti įvertinimai, turintys pagrįsti nuomonės svorį. Tačiau svarbiausias „vytininkų“ artikuliacijos įsiteisinimo būdas yra šliejimasis prie Seimo kaip demokratiškai išrinktos, piliečių daugumai atstovaujančios institucijos.

Abu konkuruojantys diskursai ne tik stengiasi visuomenės autoritetų pagalba stiprinti savo pasirinktas reikšmes, bet ir silpninti joms priešiškas. Viena iš strategijų – retorinė ir fizinė agresija

¹⁷⁵ Stonis.

¹⁷⁶ Mulevičiūtė, Jankevičiūtė, Šatavičiūtė (sud.), 280.

¹⁷⁷ Ten pat, 266.

¹⁷⁸ Gamboni.

¹⁷⁹ Rimkutė, 203.

prieš pačius meno kūrinus. Abi stovyklos paminklams klijuoja pravardes, bet „vytininkai“ pažengia toliau – „Laisvės kalvą“ panaudoja kaip įkaitą, per kurį perduoda reikalavimą aikštėje statyti Vyčio skulptūrą ir pelno daugiau viešumo reiškiamam nepritarimui¹⁸⁰.

Ryškiausias vidinis „vytininkų“ diskurso antagonizmas yra susijęs su kovotojų už Lietuvos laisvę įvardijimu – ginkluotojo pasipriešinimo dalyviai (partizanai) ir 1863–1864 m. sukilėliai ar visų laikų kovotojai už valstybės politinę laisvę? Šis klausimas išlieka aktualus visą tiriamą laikotarpį. „Vytininkams“ įgijus konkretų priešą „Laisvės kalvą“, buvo argumentuojama, kad memorialas yra netinkamas partizanams atminti ir teigiama, kad atsimenant tik partizanus būtų konstruojama klaidinga valstybės be garbingos istorijos samprata. Kaip jau minėta, šiuo laikotarpiu iš „vytininkų“ diskurso dingsta sukilėliai, kurie naujajame įstatyme taip pat yra tarsi atskiriami nuo laisvės kovų istorijos ir suvokiami tik kaip Lukiškių aikštėje nužudyti sukilėliai. Įstatyme Lietuvos laisvės kovotojai, kurių atminimas turi būti steigiamas reprezentacinėje aikštėje, įvardijami skirtingai: „kova už Lietuvos nepriklausomybę ir žuvę kovotojai“, „žuvę už Lietuvos laisvę“, „Lietuvos nepriklausomybės kovos ir žuvę kovotojai“. Nedideli įvardijimo niuansai steigia sąsajas su skirtingų Lietuvos istorijos laikotarpių kovomis ir liudija negalėjimą tiksliai pasakyti, ką norima atsiminti. Kalbant diskurso teorijos terminais, neartikuliuotas kovotojų už laisvę įvardijimas rodo neužfiksuotą reikšmę ir diskurso artikuliacijoje dar neįsigalėjusį hegemonišką santykį. Remiantis „vytininkų“ artikuliacijos pasisavinta istorinės valstybės samprata, galima daryti prielaidą, kad kovotojų už laisvę idėja kinta, apimdama vis platesnį chronologinį laikotarpį, o garsiai viešajame diskurse artikuliuojama „visų laikų kovotojų“ reikšmė pradeda įgyti stipresnes pozicijas ir ardo jai per siaurą kovų už Lietuvos laisvę sampratą.

Nepaisant paminėtų vidinių prieštarų, kurios, anot diskurso teorijos, yra neišvengiamos, „vytininkų“ diskursas spėjo įgyti iš dalies stabilią ir gana aiškiai apibrėžtą artikuliaciją, susitelkusią aplink raktinį laisvės signifikantą „*valstybės laisvė kaip esanti aukščiau asmeninės laisvės*“.

2.2.2. „Kalvelininkų“ diskurso sąranga

*Laisvė, kurią ketinama lokalizuoti šioje aikštėje monumento pavidalu, nėra objektas. Laisvė yra veiklos sąlyga. Galbūt geriausias paminklas laisvei yra tas, kuris atveria miestiečiams naujų veiklos galimybių.*¹⁸¹

*[Ž]monės, esantys ant takelių, pievų ar kalvelės (...) galės piknikauti, žaisti kamuoliu, vedžioti šunis ar žaisti su vaikais – tas vaizdinys ir yra tai, už ką kovojo laisvės kovų dalyviai – laisvą buvimą erdvėje.*¹⁸²

¹⁸⁰ Cohen, 203-204.

¹⁸¹ Buidovaitė.

¹⁸² BNS, „Lukiškių aikštėje bus statomas partizanų bunkerį primenantis paminklas.“, ten pat.

Jei „vytininkų“ diskursinė artikuliacija atrodo turinti vidinių priešpriešų, kurios neleidžia vienareikšmiškai įvardyti esminio steigiamos atminties objekto ir kokia plastinė forma šį atminimą turi įkūnyti, tai „kalvelininkų“ diskursinė artikuliacija yra dar mažiau homogeniška. Joje galima išskirti šias „vytininkų“ diskursui priešingas sampratas:

- 1) valstybė: *laisvę iškovojusi Lietuva*, kurioje sprendimai priimami demokratiškai, paisant visuomenės nuomonės, įtraukiant ją į sprendimų priėmimą ir kuri įgalina asmeninių laisvių realizavimą;
- 2) kovotojai: *ginkluotajame pasipriešinime dalyvavę žmonės*, kurie dėl valstybės laisvės paaukojo gyvybes;
- 3) laisvė: *asmens laisvė*, kurią įgalina laisva valstybė;
- 4) kova: *aktyvi ginkluota kova ir nematomi laikotarpiai tarp kovos epizodų*;
- 5) mirtis: *mirtis už valstybę kaip asmeninė, žmogiška auka*;
- 6) atminties forma: *šiuolaikinis paminklas* įkūnijantis edukuojantį, bet ne instruktuojantį buvimą laisvoje erdvėje, kuri leidžia naudotis turima, iškovota laisve; *nepolitizuota aikštė*, t. y. apželdinta miesto aikštė be paminklo, įkūnijanti neinstruktuojantį buvimą laisvoje erdvėje.

Abi reikšmių grupės organizuoja bendra *laisvės kaip aktualaus valstybės ir visuomenės būvio, leidžiančio įgyvendinti asmenines laisves*, samprata. Ji yra atpažįstama įvairiuose diskurso elementuose: kaip reikalavimas užtikrinti visuomenės teisę tiesiogiai, o ne per atstovus (Seimą) dalyvauti priimant sprendimą, koks paminklas/memorialas čia turi atsirasti ir ar turi atsirasti; kaip kritika žmogiškumo stokojantiems patriotiniams monumentams; kaip protestai, ginantys ir įkūnijantys asmens laisvą buvimą aikštėje; kaip savivaldybės ginamas miestiečių sprendimas statyti „Laisvės kalvą“ ir menininko teisė pateikti savo įpaminklinimo viziją, puoselėti teisėtą lūkestį ją įgyvendinti; galiausiai, kaip teisė miestiečiams patiems kurti savo rekreacinės ir (ar) memorialinės veiklos nepolitizuotoje erdvėje scenarijus. Net mirties už valstybę samprata formuluojama kaip žmonių aukos. „Kalvelininkų“ diskurso artikuliacijos socialinė erdvė – Vilniaus miestas.

Šioje artikuliacijoje išsiskiria dvi pozicijos dėl paminklo. Tiksliau, tarpusavyje varžosi šiuolaikinio paminklo ir nepolitizuotos aikštės idėjos. Pastaroji yra girdima visą tiriamą laikotarpį. Iškilusi kaip publikos kritinis atsakas į jos pašalinimą iš sprendimo dėl būsimąjį memorialo priėmimą, ji taip pat išreiškia ir pasipriešinimą pačio paminklo statybai miesto aikštėje. Protestuojančios publikos šūkis, kad laisvė pati sau paminklas po truputį kristalizuojasi į teiginį, kad laisvė yra procesas ir sąlyga, įgalinanti miesto gyventojų veiklą. Nepolitizuotos aikštės idėją profesionalai pateikia kaip kontrargumentą VPF primygtinai siūlomai „Laisvės kario“ skulptūrai. Politiškai stipriausias „laisvos aikštės“ teiginys priklauso prezidentei D. Grybauskaitei, kuri, kaip ir

kiti pasisakantieji, įpaminklintą Lukiškių aikštės erdvę sieja su sovietų okupaciją simbolizavusiu Lenino paminklu. Neįpaminklintos erdvės idėją palaiko visos šio diskurso produkuotojų grupės: politikai, profesionalai ir publika. Žmonėms priklausančios aikštės vizija prieštarauja, bet tuo pačiu ir iš dalies persidengia su šiuolaikinės skulptūros kaip atminties formos samprata. Už laisvą buvimą erdvėje pasisako A. Labašauskas – tiek tiesiogiai, tiek pasiūlydamas į aikštės reljefą įsiliejančio memorialo, kuris neužvaldo erdvės, o kaip tik sukuria daugiau žmonių veiklos scenarijų, projektą. Šias prieštaringas pozicijas sieja laisvos, demokratiškai veikiančios valstybės samprata. Demokratiją suvokiant kaip įgalinančią tiesioginį piliečių dalyvavimą sprendimų priėmimo, o sprendimų priėmimą – kaip grįstą viešomis diskusijomis, o ne vykdomą naudojantis politine galia, nuleidžiamą „iš viršaus“.

Kita nuosekliai palaikoma „kalvelininkų“ diskurso artikuliacijos samprata – šiuolaikiškumą atliepiantis memorialinis sprendimas ir šiuolaikinė plastinė kalba. Šis argumentas pasireiškia kaip kritika „vytininkams“ dėl prisirišimo prie istorinės, figūrinės, nebeaktualios plastikos ir triumfuojančios, vertikalios skulptūros, kuriai priešpastatomas horizontalus memorialas, siūlantis atsiminti ne pergalę, o aukas už laisvę. Pats plastinės raiškos pasirinkimas „kalvelininkų“ diskurse kinta nuo monumentalios, vertikalios „Tautos dvasios“ iki horizontalios „Laisvės kalvos“, tačiau abu projektus jungia jų nepolitiškumas (suprantant jį kaip politinių simbolių nenaudojimą), abstrakti, šiuolaikinė plastinė kalba ir laisvas santykis su publika, apimantis ir atvirumą interpretacijai, emociniam santykiui, ir fizinį, taktilinį pasiekiamumą.

Šiuolaikiško paminklo, kompromisiškai sujungiančio laisvą, nesupolitintą erdvę ir memorialą, vizija susiformuoja kaip atsakas į konkrečiu konflikto epizodu iškilusią būtinybę apginti teisę į „vytininkų“ nusavinamą patriotizmą, kovų už laisvę istoriją ir valstybės simbolius, kitaip sakant – pasirinkti antivytišką poziciją. A. Labašausko projektas konsoliduoja „kalvelininkų“ diskursą ne dėl to, kad geriausiai reprezentuoja jo konstruojamą kovų už laisvę sampratą, bet todėl, kad įkūnija „vytininkų“ vizijos ir veikimo būdo priešingybę – varžymąsi pagal nustatytas taisykles, visuomenės daugumos ir profesionalų nuomonės pripažinimą, teisinės viršenybės principo paisymą. Arba kaip tai įvardija Vilniaus m. savivaldybės administracijos direktorius Povilas Poderskis, „su „Laisvės kalva“ kovojama tam tikra laisvės kova, kurią šis memorialas ir įprasmins – kova su biurokratija, politiniais interesais, piktnaudžiavimu teise, negebėjimu pripažinti pralaimėjimą“¹⁸³. Kompromisiškumas apima ir bandymą Lukiškių aikštėje sujungti dvi erdves – valstybės ir žmonių. Arba, prisimenant „vytininkų“ diskursinės artikuliacijos nubrėžtą ribą tarp viešos ir privačios erdvių, suteikti empatišką galimybę viešojoje erdvėje išgyventi skaudžias žmogiškas patirtis.

¹⁸³ Violeta Grigaliūnaitė, „Nuovargio neslepiančias „Laisvės kalvos“ kūrėjas A.Labašauskas: niekam trauktis iš kelio nežadu.“ *15min.lt*, 2019 m. lapkričio 19d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/nuovargio-neslepiancis-laisves-kalvos-kurejas-a-labauskas-niekam-trauktis-is-kelio-nezadu-56-1234552>> [Žiūrėta 2020 12 23].

„Laisvės kalva“ taip pat leidžia artikuliuoti „vytinikams“ priešingą kovotojų už laisvę sampratą, ją susiaurinant iki ginkluotojo pasipriešinimo, o kovotojams suteikti ne idealizuotą, herojišką, o gražinant jiems žmogišką prigimtį. Tokiu būdu taip pat yra formuojamas ne imperatyvas prisiminti, žavėtis ir sekti nežinomų tautos didvyrių pavyzdžiu, o kvietimas nepamiršti žmonių, kurie dėl valstybės laisvės paaukavo gyvybes. Taigi, jei „vytininkų“ diskurse kovotojų samprata atrodo trinanti skirtumus tarp skirtingų epochų kovotojų už Lietuvos valstybę, tai išsikristalizavusi „kalvelininkų“ diskurse – apima tik labai konkrečių kovų už laisvę laikotarpį.

Atrodytų, kad „kalvelininkų“ ir „vytininkų“ diskursinės artikuliacijos turėtų būti nesutaikomai priešingos, tačiau „kalvelininkai“ neneigia paties Vyčio simbolio. Priešingai, sutinka, kad jis yra tinkamas simbolis laisvės kovų idėjai išreikšti ir net prieštarauja, kad jį kartu su „teisingu“ patriotizmu savinasi „vytininkai“. Tačiau pabrėžia, kad pasirinkta Vyčio meninė raiška neatitinka šiandienos, „yra mirusi“ ir taip suartėja su priešingo diskurso mažuma, teigiančia, kad Vytis turėtų būti išreikštas šiuolaikine menine forma. Atskirdami simbolį nuo jo plastinės raiškos, „kalvelininkai“ žengia du žingsnius: įsteigia ryšį su priešingu diskursu ir iš nacionalinio istorinės atminties lauko siekia pašalinti klasikinę, monumentalią, „patriotinę“ skulptūrą, sustiprinti, legitimuoti šiuolaikinio meninio mąstymo pozicijas. Savo poziciją ir jos savalaikiškumą paremia užsienio ekspertų nuomonėmis (pvz., J. E. Youngo, Juliano Bodeno), pasaulyje pripažintų memorialų (pvz., memorialo Vietnamo karo veteranams Vašingtone, memorialas nužudytiems Europos žydams Berlyne, kt.) pavyzdžiais.

Pasitelkiant diskurso teorijos žodyną, galima teigti, kad ši diskursinė „kalvelininkų“ artikuliacija yra vis dar besiformuojanti, neišsikristalizavusi, daugialypė, turinti vidinių prieštara. Iš vienos pusės, šis diskursas save apibrėžia per nusistatymą prieš erdvės politizavimą, t. y. prieš bet kokio valstybės statomo paminklo atsiradimą Lukiškių aikštėje, o iš kitos – per šiuolaikinės plastinės raiškos ir kasdieninio santykio su atmintimi poziciją, kuri yra priešinga „vytininkų“ teigiamoms sampratom. Abi pozicijos „vytininkų“ diskursinėje artikuliacijoje turi savo antagonistinį atspindį, tačiau tuo pačiu prieštarauja viena kitai ir neleidžia pasiekti maksimalaus susipriešinimo su varžovu. Apibendrinant galima teigti, kad nepaisant vidinės priešybės ir atminties formų sampratos dinamikos, „kalvelininkų“ diskurso suformuotą reikšmių grandinę galima susieti raktiniu signifikantu „*valstybės laisvė kaip įgalinanti asmeninę laisvę*“.

Išnarsčius abipus konflikto linijos susispietusias reikšmes, aiškėja, kad nesutarimą gimdo ne skirtingi estetiniai pasirinkimai ar simpatijos skirtingiems simboliams, bet priešingos laisvės sampratos. Viena jų teigia valstybės laisvę, dėl kurios vertą paaukoti asmeninę laisvę, kita – kaip valstybės laisvę, kuri leidžia realizuoti asmenines laisves. Būtent šis priešingas valstybės ir asmeninės laisvės santykis sukuria esminę laisvės sąvokų ir jas palaikančių artikuliacijų susipriešinimą. Abi artikuliacijos, turėdamos priešingomis reikšmėmis įkrautus branduolius, yra klibinamos stipresnių ar

jau iš dalies suvaldytų vidinių prieštarų, kurios įsteigia reikšminius artikuliacijų tarpusavio panašumus. Tai, kaip diskursinių artikuliacijų sistemos sąveikauja, pateikiama 2 priede esančioje scheme.

2.3. Politikų, profesionalų ir publikos pozicijos kovos lauke

Žvelgiant į konkuruojančių diskursų susidūrimus, galima atpažinti gana stabilų jų produkuotojų pasiskirstymą į stovyklas. Abipus demarkacinės linijos susiburia skirtingas laisvės ir kovų už ją sampratas konstruojančios valstybės institucijos, suinteresuoti politikai, profesionalai ir jų organizacijos, pavieniai ir organizuoti auditorijos atstovai. Taigi, kas stovi už istorines atmintis steigiančių diskursų?

Patriotinės visuomeninės organizacijos ir LR Seimas nuo pat tiriamo laikotarpio pradžios buvo vieningas tandemas, konstravęs nacionalistinę *valstybės laisvės kaip esančios aukščiau asmeninės laisvės* artikuliaciją. Seimo nutarimai, rezoliucijos, Seimo komitetų ir Seimo narių vieši pareiškimai, globojamos visuomenininkų spaudos konferencijos, įstatymų projektai yra pagrindiniai politinės galios instrumentai, kuriais yra remiamas „vytininkų“ diskursas. Politinių veiksmų įstatymines pasekmes lemia Prezidento pareigas einančio asmens pozicija¹⁸⁴, tačiau daugumos balsais priimami įstatymų projektai patvirtina nuoseklią Seimo poziciją. Visą apžvelgiamą laikotarpį ją formuoja aktyviausi TS-LKD frakcijos politikai A. Ažubalis ir L. Kasčiūnas. Prie jų prisijungia idėjai neabejingi K. Masiulis, A. Anušauskas, Paulius Saudargas, Vytautas Juozapaitis, taip pat kitų politinių frakcijų nariai. Seimas visą laikotarpį siekia šviečiamojo ir instruktuojančio atminties ženklo, pasisako už reprezentatyvų kovų ir kovotojų už laisvę atminimo įamžinimą.

Auditorijai atstovaujančios patriotinės organizacijos šliejasi prie Seimo kaip suvereniui-tautai atstovaujančios institucijos. Pirmiausia – Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, vėliau – susibūrusios ginkluotojo pasipriešinimo dalyvių, rezistentų, tremtinių ir kt. vienijančios organizacijos, galiausiai – VPF ir naujai įsisteigęs Vyčio fondas, „Talka Kalbai ir Tautai“. Prie artikuliacijos formavimo taip pat prisijungia vyresniosios kartos skulptoriai, architektai, menotyrininkai, istorikai (pvz., prof. Alfredas Bumblauskas). Jie tampa vertinimo komisijos nariais ir idėjos ambasadoriais viešojoje erdvėje. Palaikymą taip pat išreiškia pavieniai auditorijos atstovai.

Vyriausybė ir Kultūros ministerija visą laikotarpį išlieka vieningos, abi drauge keičia palaikomą diskursą. Valdančiojoje daugumoje esant TS-LKD (2008-2012 m.) ir LVŽS (2016-2020 m.) jos paiso kultūros lauko autonomijos ir prisiima pareigą valstybiniu lygmeniu formuoti istorinę

¹⁸⁴ Prezidento pozicija keičiasi kartu su pareigas einančio asmens pozicija: jei D. Grybauskaitė neišreiškė palaikymo Vyčio paminklui ir pasisakė už laisvos aikštės idėją, tai G. Nausėda pritarė konkrečios istorinės atminties steigimui įstatymo keliu.

atmintį¹⁸⁵. Pažymėtina, kad pirmąjį konkursą paskelbia TS-LKD Vyriausybės kultūros ministras, o rezultatus turi apginti naujoji LSD Vyriausybė (2012-2016 m.). „Tautos dvasios“, dėl abejonių sukėlusios meninės kokybės ir dėl nepolitiškumo, nepalaiko nė viena institucija ir profesinė organizacija, o Vyriausybė pareiškia, kad nėra pasirengusi perimti ankstesnės Vyriausybės įsipareigojimų. A. Butkevičiaus vadovaujama Vyriausybė taip pat sudaro sąlygas iškilti VPF, kurio vienas pagrindinių iniciatorių – tuometinis Ministro Pirmininko patarėjas V. Kavaliauskas. Paskutinėmis kadencijos dienomis Ministras Pirmininkas, kultūros ir aplinkos ministras išreiškia viešą politinį palaikymą Vyčio skulptūros statyboms Lukiškių aikštėje.

Naujosios LVŽS Vyriausybės kultūros ministrės L. Ruokytės-Jonsson komanda stoja į atvirą kovą su VPF. Ministeriją palaiko Ministras Pirmininkas, LVŽS lyderis ir Seimo Kultūros komiteto pirmininkas R. Karbauskis. Vykdomosios valdžios atstovai, šiuolaikinio memorialo steigėjų konstruojamą *valstybės laisvės kaip įgalinančios asmeninę laisvę* sampratą, gindami konkurso ir jo rezultatų teisėtumą, palaiko iki pat pliažo epizodo. Kilus debatams dėl savivaldybės sprendimo tinkamumo, praktiškai vienbalsiai yra įtvirtinama memorialinė aikštės paskirtis ir būsimas memorialinio kūrinio pobūdis. Taigi vykdomoji valdžia, išskyrus 2012-2016-ųjų Vyriausybę, atviro palaikymo konkrečiam paminklui nedemonstruoja, tačiau gina jo teisėtumą. Kultūros ministerija, būdama pagrindine memorialo konkursų organizatore, sudaro sąlygas šiuolaikiniam, profesionaliai sukurtam memorialui atsirasti: nustato konkursų sąlygas, vertinimo procedūras, sudaro vertinimo komisiją.

Vilniaus miesto savivaldybė ieško kompromisų ir gina sprendimų priėmimo procedūrų teisėtumą. Ir nors meras R. Šimašius pasisakymais demonstruoja atstovavimą Vilniaus gyventojų ir A. Labašausko interesams, tačiau visą laiką išsaugo idėjinį neutralumą: neneigia galimybės aikštėje pastatyti Vyčio simbolio, bet pasisako prieš VPF propaguojamą skulptūrą ir prieš VPF neteisėtą įsikišimą, gina ne „Laisvės kalvą“, o jos teisėtą galimybę atsirasti mieste, teigia būtinybę miestiečiams įvertinti būsimą memorialą. Pastebėtina, kad panašios kompromisinės pozicijos laikosi ir 2011-2015 m. sostinės mero pareigas ėjęs A. Zuokas, kurio iniciatyva Lukiškių aikštėje buvo įrengtas vėliavos stiebas ir pakelta istorinė Lietuvos vėliava – laikinas, visas konfliktuojančias puses tenkinantis sprendimas.

Vykdomoji valdžia ir sostinės savivaldybė sudaro sąlygas formuoti *valstybės laisvės kaip įgalinančios asmeninę laisvę* artikuliacijai, gina visuomenės teisę pasirinkti šiuolaikinį kūrinių ir demokratiško veikimo principus. Nutoldamos nuo pačio istorinės atminties formavimo ir

¹⁸⁵ Abi Vyriausybės dėjo ir daugiau pastangų institucionalizuoti istorijos politiką. Pvz.: 2008-2012 m.: kadencijos pabaigoje parengtas Tautos istorinės atminties įstatymo projektas ir kt.; 2016-2020m.: Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės istorinės atminties komisijos sudarymas (2017 m. birželio 20 d. Seimo nutarimas Nr. XIII-484); Vyriausybės programa istorinės atminties ir su Lietuvos įvaizdžiu susijusių projektų finansavimui (2018 m. kovo 20 d. Vyriausybės kanclerio įsakymas Nr. V-40) ir kt.

susitelkdamas į legitimizuojančias biurokratinės procedūras ir kūrinio meninę vertę, t. y. į miesto ir (ar) šalies prestižą.

Profesionalai ir jų organizacijos gina memorialinio kūrinio šiuolaikiškumo ir sprendimų priėmimo demokratiškumo aspektus. Poziciją už visuomenės dalyvavimą priimant sprendimus ir demokratišką patį sprendimų priėmimą palaiko ir protestus pirmojo konkurso metu organizavęs „Laimikis.lt“. Pavieniai auditorijos atstovai pateikia argumentų ir už pačią „Laisvės kalvą“, ne tik už savo teisę pasirinkti labiausiai patinkantį projektą ar jo nepasirinkti.

Apibendrinus diskursų produkuotojų pozicijas, galima įvardyti priešišku stovyklų žaidėjus. *Valstybės laisvės kaip esančios aukščiau asmeninės laisvės* idėja, TS-LKD frakcijos iniciatyva, artikuluoja LR Seimas ir patriotinės, tautinės visuomeninės organizacijos, kurias palaiko pavieniai vyresnės kartos profesionalai ir auditorijos atstovai. *Valstybės laisvės kaip įgalinančios asmeninę laisvės* artikuliaciją produkuoja profesionalų organizacijos ir pavieniai auditorijos atstovai. Tokia skirtis atitinka J. E. Youngo pastebėjimą, kad politinės institucijos ir auditorija (įskaitant aukas) dažniausiai būna nusistačiusios prieš šiuolaikinio abstrakčiojo meno atsiradimą viešosiose erdvėse, o profesionalai tokius kūrinius palaiko¹⁸⁶. Šitai leidžia daryti prielaidą, kad konfliktą dėl paminklo kursto ne tik skirtingai suprantama laisvės idėja, bet ir skirtingai prioritetizuojami paminklo estetiški ir memorialiniai aspektai. Žinant, kas suinteresuotas skirtingų kovų už laisvę istorinių atminčių konstravimu ir iš kokių reikšminių elementų jos susidaro, galima užduoti finalinį klausimą – kokios atmintys yra kuriamos?

2.4. Kokias kovų už Lietuvos laisvę istorines atmintis konstruoja diskursai?

Istorinės atminties vietos visuomet talpina du pasakojimus apie praeitį, teigia J. W. Loewenas. Vienas jų pasakoja apie reprezentuojamą įvykį ar asmenį, kitas – apie paminklo pastatymą. Atminties vietų pavidalas ir plastinė kalba rodo jas įsteigusios visuomenės požiūrius ir idėjas¹⁸⁷. Nei pirmoji istorija apie kovotojus už Lietuvos laisvę, nei antroji apie jiems pagerbti statomą memorialą dar neturi pabaigos, tačiau vis tiek verta pasvarstyti, kokios jos galėtų būti.

Valstybės laisvės kaip esančios aukščiau asmeninės laisvės artikuliacija yra ne tik homogeniškesnė, bet ir turi stiprų politinių institucijų palaikymą, išreikštą specialiu įstatymu. Tad pirmiausia galima įvardyti, kad yra steigiama dominuojanti atminties vieta – Lukiškių aikštės erdvėje dominuojantys, valstybės ženklais ir simboliais pažymėti monumentas ir memorialas, kurie turėtų įsteigti oficialų kovotojų už Lietuvos laisvę istorinės atminties variantą, formuoti oficialias laisvės,

¹⁸⁶ Young, *The Texture of Memory*, 11-13.

¹⁸⁷ Loewn, 22.

pasiukojimo, pareigos, progreso ir kitų valstybei svarbių idealų sampratas¹⁸⁸. O taip pat, palaikyti ir sustiprinti memorialinį kūrinį steigiančių institucijų galios poziciją visuomenės mąstyme.

Monumentalus, ilgaamžis, dominuojantis valstybinės svarbos erdvėje paminklas steigtų sakralizuotą kovotojų už Lietuvos laisvę atminimą, pabrėžtų jų svarbą ir pateiktų jų žūtis kaip moralinį nurodymą visuomenei. Viešuose pasisakymuose atsiskleidžianti simpatija tradicinei plastinei raiškai, visuotinai atpažįstamiems politiniams simboliams ir figūrinei skulptūrai rodo steigiamos atminties vietos orientaciją į plačiąją, vyraujantiems istorijos aiškinimo kanonams neprieštaraujančią, visuomenę ir pastangas į meno kūrinį sudėtas reikšmes padaryti jai lengvai išskoduojamas, o tuo pačiu – paveikias. Manymas, kad tam tikri simboliai bus visuotinai suprantami, kyla iš istoriškai susiformavusio ir per švietimo sistemą įdiegto žinojimo, tam tikro duotojo istorinio reljefo, kuriame Vyčio simbolis reprezentuoja istorinę Lietuvos valstybę.

Darant prielaidą, kad Vyčio simbolis yra išsakinijęs Lietuvos istorinės atminties reljefe, įstatyme numatytas monumentas Vytis patvirtintų valstybės legitimumą. Iškilęs sostinėje jis pažymėtų miesto erdvę kaip priklausančią valstybei ir taptų pergalės prieš okupantus ir iš jų atkovotos laisvės simboliu: ilgaamžiu, apčiuopiamu, vienareikšmiu, iškilusiu virš kasdienio ir virš asmeninio gyvenimo. Kartu su Vyčio monumentu įrengtas memorialas turėtų įkūnyti už aukščiausią laisvos valstybės idealą paaukotus kasdienius gyvenimus. Kieno auką primintų didinga memorialinė vieta – priklausytų nuo to, kokio laikotarpio kovotojus už Lietuvos laisvę būtų nuspręsta prisiminti. Jei beveik vienbalsiai „vytininkų“ reikalaujamas, tačiau įstatyme neartikuliuotus, visų laikų kovotojus už valstybės laisvę – būtų įsteigtas mitologizuotas prieš Rusiją ir Lenkiją laimėtų mūšių atminimas. Šiose kovose žuvusieji būtų atsimenami kaip anonimiški herojai, pusediviai, nurodantys visuomenei teisingo elgesio pavyzdį. Norint prisiminti visas istorines kovas, kaip pastebi ir patys „vytininkai“, įvardyti kiekvienos aukos yra neįmanoma, todėl tokia kovotojų atmintis neišvengiamai turėtų būti apibendrinta, sutelkta į tam tikrą simbolinę emblemą.

Prisimenant pergalės, būtų prisimenami ir nugalėtieji priešai – Rusija ir Lenkija – įvardijami norimais prisiminti mūšiais. Taigi ir kova už laisvę būtų suvokiama kaip kova prieš šias dvi valstybes, nors istorijoje yra daugiau karinių susidūrimų su konkrečiais laikotarpiais Lietuvai priešiškomis valstybėmis. Tokią priešo (okupanto) sampratą galima būtų sieti su šapokiškosios istorijos tradicija ir kertinėmis lietuviško valstybingumo sampratomis didžiajame nacionaliniame pasakojime: „didžiųjų kunigaikščių“, „tautinio atgimimo“, „antisovietinės rezistencijos“ ir dabartinės laisvos Lietuvos istoriniais etapais¹⁸⁹. Pastarasis didžiojo pasakojimo dėmuo paaiškintų, kodėl visų laikų kovotojų sampratą antrojo konkurso metu papildė ir žuvusieji po 1990 m. kovo 11-osios. O

¹⁸⁸ Reinhart Koselleck, *L'expérience de l'histoire*. Paris: Gallimard, 1997, 136.

¹⁸⁹ Čepaitienė, 254-255.

nesibaigiančios kovos už laisvę motyvas konstruojamoje atmintyje patvirtina glaudžią didžiojo pasakojimo sąsają su kariniu naratyvu¹⁹⁰.

Ar iš „vytininkų“ perspektyvos galėtų būti įsteigtas ginkluotojo pasipriešinimo dalyvių atminimas? Vienareikšmišką atsakymą pateikti būtų sudėtinga, tačiau jei kovų už Lietuvos laisvę suvokimas šiame diskurse susiaurėtų nuo visų epochų iki 1944-1953 m. laikotarpio kovų, įstatymiškai projektuojamas memorialas galėtų pagerbti būtent partizaninio karo dalyvius. Įsteigta atmintis, kaip rodo konkursų metu „vytininkų“ artikuliuotas pasipriešinimas „netinkamai“ konstruojamam partizanų atminimui, formuotų herojiškų – drąsių, karingų, keliančių pasididžiavimą ir pagarbą – kovotojų už laisvę įvaizdį. Tai leidžia daryti prielaidą, kad toks kovotojų už laisvę atminimas įkūnytų vieną iš cirkuliuojančių partizaninio karo mitų, kurio esmę suformulavo šio karo sampratas tyrinėjęs B. Gailius – „šiandien turi būti aiškiai pasakyta, kad partizanai yra herojai. Nes tokia yra tiesa.“¹⁹¹ Tokią vienprasmišką ir nediskutuotiną tiesą ir galėtų įkūnyti tradiciniai memorialiniai kūriniai.

Istorinės atminties atvirumas prisiminimo-užmiršimo dialektikai verčia klausti, ką leistų pamiršti visų laikų kovotojų ir herojiškų ginkluotojo pasipriešinimo dalyvių atminimas. Pirmiausia, leistų pralaimėtą ginkluotąjį pasipriešinimą priskirti laimėtų mūšių kategorijai, bet neįvardintų karo, į kurį, pasak B. Gailiaus, „privalome atsigręžti, jei iš tikrųjų norime pagaliau sukurti normalią valstybę“¹⁹². Leistų jam nugrimzti pergalių panteone, prarasti savo unikalumą. Tokia kovų atmintis neleistų permąstyti ir suaktualinti, humanizuoti ginkluotojo pasipriešinimo istorijos, o taip pat neleistų kvestionuoti partizanų herojiškumo. Paradoksalu, tačiau kovotojų už laisvę atminimą konstruojantys „vytininkai“ išties siekią jį nustumti į užmarštį, pakeisti amžinos pergalės mitu. Nediskutuotinos, vienareikšmės atminties steigimas liudija tam tikrą ginkluotojo pasipriešinimo, o galbūt ir viso pokario istorijos opumą. Steigiama kovotojų už Lietuvos laisvę atminties vieta, perfrazuojant B. Andersoną, ragintų visuomenę drauge pamiršti „pilkšvas ir juodas dėmes“¹⁹³.

Valstybės laisvės kaip įgalinančios asmeninę laisvę artikuliacijos santykį su konstruojama kovotojų už Lietuvos laisvę istorine atmintimi tenka aptarti pagal jos skirtingas vidines artikuliacijas. Siūlant kovų už valstybės nepriklausomybę aukas pagerbti šiuolaikiniu memorialu, yra steigiamas įvairialypis, neužfiksuotas kovotojų už laisvę atminimas. Abstrakčią kovos erdvę, o ne konkrečius joje veikusius kovotojus primenantis memorialas būtų ne tik atviras įvairioms interpretacijoms, bet ir talpus architektoninis kiautas asmeninėms atmintims. Kiekvienas prisimenantis galėtų suprojektuoti sau svarbias vertybes ir norimą atminimą: galėtų atsimiti slapyvardžiais įvardytus partizanus, tačiau

¹⁹⁰ Šlekys, 149.

¹⁹¹ Gailius, 219.

¹⁹² Ten pat.

¹⁹³ Anderson, 178.

galėtų prisiminti ir bet kurias kitas su partizaniniu karu susijusias istorijas – išgyventas arba išmoktas iš pasakojimų. Bet kurias kitas, reiškia, kad nebūtinai vien tik herojiškus kovos pasakojimus, bet ir (ne)žmogiškos buities, kankinimų, išdavysčių, kolaboravimo su okupaciniais režimais, kolaborantų žudymo ir kitus šio karo fragmentus. Taigi, šis atminties vietos atvirumas sukurtų galimybę susidurti skirtingoms ar priešingoms atmintims ir megztis diskusijai apie nepatogias, vengiamas „pilkšvas ir juodas dėmes“, permąstyti ginkluotojo pasipriešinimo laikotarpį kaip sudėtingą, trauminį valstybės istorijos etapą. Arba J. E. Youngo žodžiai sakant, neužkirstų kelio „atminties darbui“¹⁹⁴.

Atsisakydamas hierarchinio santykio ir mitologizuojančio įvaizdžio, memorialas kvieštų nepamiršti žmonių, kurie paaukavo gyvybes dėl visuomenei svarbaus nepriklausomos valstybės idealo. Būtent žmogiškasis, suasmenintas karo, laisvės ir santykio su valstybe aspektas yra vienas svarbiausių šios artikuliacijos momentų. Suteikti kovotojams žmogišką, o ne herojišką prigimtį, visų pirma reiškia pripažinti jų ir jų mirčių tikrumą. Taip pat – padaryti juos tokius pačius, kaip ir kovotojus prisimenanti visuomenė, t. y. turinčius tokias pačias dorybes ir tokias pačias silpnybes. Viena vertus, toks sužmoginimas teigtų, kad valstybės laisvės idealas yra ir turi būti puoselėjamas ne nurodinėjančių, antžmogiškų galių turinčių herojų, o kiekvieno visuomenės nario asmeniškai. Kita vertus, konstruojama kovotojų-žmonių atmintis tampa profaniška, netenka savo imperatyvumo, todėl ja galima ne tik nepertraukiamai formuoti, bet ir ja suabejoti.

Tradiciniu paminklu fiksuojamą ir šiuolaikiniu memorialu atveriamą istorinę atmintį steigiančių diskursų susipriešinimas taip pat nurodo į konflikte veikiančias skirtingas kartas. „Vytininkai“, pasitelkdami komunikacinės atminties retoriką, pabrėžia savo prievolę paminklu pagerbti bendražygius ir kovotojus už laisvę kol dar jų yra gyvų. Taigi tarsi perima komunikacinės atminties įgalioją išlaikyti gyvą prisiminimą. Nenoras permąstyti praeities liudija, kad ji šiai „vytininkams“ tebėra gyva ir dėl tam tikrų priežasčių nepasiduoda refleksijai. Jaunesnės kartos atstovaujami „kalvelininkai“ neturi tokio suasmeninto, internalizuoto santykio su prisimenama praeitimi, todėl yra lankstesni, reikalaujantys išmoktos istorijos peržiūrėjimo ir aktualinimo. Galima daryti prielaidą, kad poreikis atsigręžti į valstybės praeitį liudija nykstančią ginkluotojo pasipriešinimo komunikacinės atminties epochos pabaigą, tačiau giliau pažvelgti į šiuos procesus leistų magistrinio darbo ribas peržengiantys, kultūrinių traumų, kartų kolektyvinės atminties raidos tyrimai.

Kitas svarbus *valstybės laisvės kaip įgalinančios asmeninę laisvę* artikuliacijos dėmuo – šiuolaikiškumas, kuris turėtų reprezentuoti jaunesniosios estetinį skonį, prisiskyrimą vakarietiškai erdvei ir šios kartos kovų už laisvę, jos dalyvių, laisvės ir valstybės sampratą. Tačiau būtent valstybės samprata ar veikiau per šį diskursą pasireiškiantis santykis su valstybe kelia daugiausia klausimų.

¹⁹⁴ Young, „Lukiškių memorialas – tarsi nepabaigiamas atminties darbas.“

Valstybė šioje artikuliacijoje tampa įgalinančia asmeninę laisvę, o ne jos vertu laisvės idealu. Konstruojant už valstybės laisvę žuvusių kovotojų priminimą, yra vengiama prisiminti pačią valstybę – jos simboliais nepažymima metaforiškoji kovos erdvė. „Kalvelininkai“ kovotojų už laisvę atmintį taip pat konstruoja selektyviai, tačiau jų selektyvumas už atminties ribų palieka ne kovotojų asmenybes, o jų kovų tikslą – nepriklausomą Lietuvos valstybę. Nepolitiškumo motyvas jungia modernaus memorialo steigėjus ir pasisakančiuosius prieš bet kokią Lukiškių aikštės priskyrimą valstybės ir jos istorijos erdvei. Akivaizdu, kad pastaroji *valstybės laisvės kaip įgalinančios asmeninę laisvę* artikuliacijos atšaka nesteigia jokio kovotojų už Lietuvos laisvę atminimo. Ji teigia miestiečių siekiamą lygiavertį valstybės ir visuomenės santykį, miestiečių teisę tiesiogiai dalyvauti priimant sprendimus dėl viešųjų erdvių, atskleidžia miestiečių pageidavimą būti neinstruktuojančioje erdvėje, realizuoti laisvos valstybės garantuojamas asmenines laisves, išduoda miestietiškos tapatybės pirmenybę prieš valstybės piliečio tapatybę, tačiau nepasiūlo jokios kovotojų už valstybės laisvę istorinės atminties sampratos.

Apibendrinant šiuos svarstymus, galima teigti, kad konkuruojantys diskursai steigia dvi priešingas kovotojų už laisvę atmintis. Stipresnis ir įstatymiškai įtvirtintas, *valstybės laisvės kaip esančios aukščiau asmeninės laisvės* artikuliaciją palaikantis „vytininkų“ diskursas konstruoja romantizuotą už laisvę kovojančios valstybės ir herojiškų kovotojų už laisvę atmintį, kuri patvirtina nacionalinę tapatybę ir instruktuoja visuomenės elgesį ateityje. Įstatymiškai pralaimėjusi, t. y. valstybės atmesta „kalvelininkų“ diskurso artikuliacija, teigianti *valstybės laisvę kaip įgalinančią asmeninę laisvę*, lipdo žmogišką kovotojų už laisvę atmintį, kuri palaiko daugialybę tapatybę. Taigi paminklo statymo istorija, prisimenant J. W. Loeweno mintį, pasakoja ne tik apie sampratų, idealų ir skonių susidūrimus, bet ir apie šių sampratų ir jas formuojančių kartų kaitą išgyvenančią visuomenę.

Išvados

Atlikta analizė leidžia atsakyti į išsikeltus klausimus, kaip ir kokias kovotojų už Lietuvos laisvę istorines atmintis 2012-2020 m. artikuliuoja konkuruojantys diskursai. Taip pat pagrįsti įžvalga, kad susipriešinimą palaiko skirtingos kovotojų už laisvę, laisvės, valstybės ir paminklo funkcijų sampratos.

1. Išanalizuotas duomenų archyvas atskleidė, kad priešingas kovotojų už Lietuvos laisvę reprezentacijas stengiasi įsteigti konkuruojantys „vytininkų“ ir „kalvelininkų“ diskursai. Pirmasis išsivystė iš patriotinio diskurso, pradėjus veikti Vyčio paramos fondui, siekiam Vilniaus Lukiškių aikštėje, vietoje ankstesniame konkurse laimėjusio V. Gylikio, V. Hansello ir R. Švedaitės projekto „Tautos dvasia“, pastatyti Vyčio skulptūrą. Šis diskursas, nesutikdamas artikuluotos priešpriešos, steigėsi per santykį su abstrakčiu priešu „šiuolaikiniu paminklu“. Varžovas, įvardytas netinkamu įprasminėti istorinę atmintį, konkretų pavidalą įgijo konkursą laimėjęs A. Labašausko projektui „Laisvės kalva“. Šiuolaikinio paminklo poziciją gynęs „kalvelininkų“ diskursas išsikristalizavo akistatoje su tradicinio paminklo šalininkais. Tačiau priešingai nei konkurentas, „kalvelininkų“ diskursas yra epizodinis, tiesiogiai susijęs su konkretaus meno kūrinio pasirodymu ir dingimu iš kovos lauko.
2. Tyrime pritaikyta diskurso teorijos prieiga padėjo nustatyti, kad svarbiausias memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę diskurso tvarkos plaukiojantis signifikantas yra laisvės sąvoka, kuriai reikšmę siekia priskirti dėl to konkuruojantys „vytininkų“ ir „kalvelininkų“ diskursai. Kol jiems nepavyko to padaryti – šis vis dar neužpildytas signifikantas tebėra tarpinėje, virsmo iš elemento (galinčio talpi įvairias skirtingas laisvės sampratas) į artikuluotą momentą (fiksuojančio vieną konkrečią laisvės sampratą) būsenoje, o konfliktas dėl reikšmės priskyrimo yra neišvengiamas.
3. „Vytininkų“ diskurso suformuota *valstybės laisvės kaip esančios aukščiau asmeninės laisvės* artikuliacija į lygiaverčių reikšmių grandinę susijungia už laisvę kovojančios valstybės, politinės nepriklausomybės, visų laikų kovotojų už laisvę, pergalingos ir aktyvios kovos, herojiškos mirties kaip aukščiausios dorybės sampratas, norimas įkūnyti reprezentaciniame monumento ir memorialo komplekse. Nepaisant vidinių prieštarų, ši artikuliacija yra beįgyjanti iš dalies stabilią reikšmių struktūrą, jungiamą raktinio laisvės signifikanto. Įgijusi įstatyminį palaikymą, „vytininkų“ diskurso artikuliacija sustiprino savo galimybes apibrėžti plaukiojantį signifikantą.
4. „Kalvelininkų“ diskursas sukonstravo nevienalytę *valstybės laisvės kaip įgalinančios asmeninę laisvę* artikuliaciją, į kurią susiejo lygiavertes reikšmes: laisvę iškovojusios valstybės, ginkluotajame pasipriešinime dalyvavusių žmonių, kovos kaip apimančios aktyvius veiksmus ir

„nematomas“ laikotarpis tarp šių epizodų, mirtį už valstybę kaip asmeninę auką, kurių atminimą norima aktualizuoti šiuolaikiniu memorialu. Ši artikuliacija taip pat talpina aikštės be paminklo reikšmę, kuri yra priešinga ir savai, ir konkuruojančiai reikšmių grandinėms. Diskurso teorijos požiūriu, „kalvelininkų“ diskurso artikuliacija yra išsklidusi ir prisijungusi skirtingų reikšmių, todėl gali būti lengvai išardoma arba perartikuluojama. Būdama nestabili ir atstumta įstatymu, ji turi mažesnes galimybes priskirti savo reikšmę plaukiojančiam signifikantui.

5. *Valstybės laisvės kaip esančios aukščiau asmeninės laisvės* idėją artikuliuoja LR Seimas ir patriotinės, tautinės visuomeninės organizacijos, kurias palaiko pavieniai vyresnės kartos profesionalai ir auditorijos atstovai. *Valstybės laisvės kaip įgalinančios asmeninę laisvės* artikuliaciją produkuoja profesionalų organizacijos ir pavieniai auditorijos atstovai. Šis susigrupavimas yra tipiškas susiformuojantiems steigiant šiuolaikinį paminklą, todėl nurodo, kad konfliktą dėl paminklo kursto ne tik priešingai suprantama laisvės idėja, bet ir skirtingi paminklo memorialinės funkcijos ir estetiniai prioritetai.
6. Pasitelkta istorinės atminties teorijos perspektyva patvirtino, kad konkuruojantys diskursai konstruoja priešingas kovotojų už Lietuvos laisvės atmintis ir leido aprašyti jų bruožus. „Vytininkų“ diskursas, siekdamas monumentalios kompozicijos, hierarchinio santykio su auditorija ir tradicinės plastinės raiškos, valstybės simboliu pažymėto paminklo, konstruoja nacionalinės valstybės ir herojiškų kovotojų už laisvę reprezentaciją, kuri patvirtina nacionalinę tapatybę ir instruktuoja visuomenės elgesį ateityje. „Kalvelininkų“ diskursas, pasisakydamas už betarpišką memorialo ir auditorijos santykį, memorialo įsiliejimą į aplinką, abstrakčią plastinę raišką ir atsisakydamas politinių simbolių, konstruoja suasmenintą erdvę prisiminti už laisvę kovojusius žmones ir palaiko daugialybę tapatybę.
7. Šio darbo išvados atveria galimybes plėsti tyrimą įdarbinant nacionalizmo, tapatybės, kultūrinių traumų, kartų kolektyvinės atminties raidos ir kitas teorines prieigas. Surinkti ir išanalizuoti šaltiniai taip pat leistų tankinti analizės pjūvius, įtraukiant šiame darbe nepalietas finansinę, administracinių procedūrų, alternatyvių pasiūlymų temas. Tęsiant memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę steigimo analizę, būtų prasmingą plėsti tyrimo chronologines ribas ir nagrinėti jį kaip integralų memorialinės erdvės – Lukiškių aikštės – elementą.

Konfliktinis memorialo kovotojams už Lietuvos laisvę steigimas patvirtina paties proceso ir jo politinės aplinkos demokratiškumą, o taip pat visuomenės pastangas sukonstruoti bendrą istorinės atminties reljefą ir kolektyvinę tapatybę. Išsprogstančios diskusijos ir nepavykę memorialo konkursai atskleidžia sudėtingą atminties darbą, verčiantį permąstyti kovą už valstybės laisvę svarbą dabarties visuomenei.

Paveikslų sąrašas

1 paveikslas „Antagonistinė diskursų artikuliacija (pagal S. Walton, B. Boon)“, 18.

Literatūros sąrašas

Šaltiniai:

1. „Dėl valstybinės Lukiškių aikštės kūrimo ir meninio projekto konkurso.“ *alkas.lt*, 2015 m. birželio 26d. <<http://alkas.lt/wp-content/uploads/2015/06/2015-06-26-kreipimasis-del-lukiskiu-aikstes-iamzinimo.pdf>> [Žiūrėta 2020 12 11].
2. 15min, „Lukiškių aikštės paminklo konkurse nugalėjo projektas „Tautos dvasia.“ *15min.lt* <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lukiskiu-aikstes-paminklo-konkurse-nugalejo-projektas-tautos-dvasia-56-353558?copied>> [Žiūrėta 2020 12 08].
3. 15min, „Lukiškių aikštės paminklo projektai – visuomenės teismui.“ *15min.lt*, 2013 m. gegužės 13d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lukiskiu-aikstes-paminklo-projektai-visuomenes-teismui-56-335039>> [Žiūrėta 2020 12 09].
4. Aleknaitė, Kristina, „A. Mišeikis. Z. Tamakauskas. Kokio mums reikėtų pergalės paminklo...“ *alkas.lt*, 2019 m. vasario 20d. <<http://alkas.lt/2019/02/20/a-miseikis-z-tamakauskas-kokio-mums-reiketu-pergales-paminklo/>> [Žiūrėta 2020 12 19].
5. Alkas, „K. Masiulis prašo nestatyti Lukiškių aikštėje paminklo „Tautos dvasia.“ *alkas.lt*, 2013 m. rugpjūčio 13d. <<http://alkas.lt/2013/08/13/k-masiulis-praso-nestatyti-lukiskiu-aiksteje-paminklo-tautos-dvasia>> [Žiūrėta 2020 12 09].
6. Alkas, „Precedento neturintis atvejis – visuomenininkai parengė interpeliaciją kultūros ministrei.“ *alkas.lt*, 2017 m. gruodžio 22d. <<http://alkas.lt/2017/12/22/precedento-neturintis-atvejis-visuomenininkai-parenge-interpeliacija-kulturos-ministrei-video/>> [Žiūrėta 2020 12 19].
7. Augulytė, Milda, „Lukiškių aikštės likimas: šviesa tunelio gale.“ *lrytas.lt*, 2013 m. birželio 13d. <<https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/tremtiniai-ir-politiniai-kaliniai-ragina-iskelti-vilniaus-sovietinius-paminklus-418487>> [Žiūrėta 2020 12 29].
8. Balčiūnas, Andrius, „Įvertino paminklą Lukiškėse: aikštė kurta Vyčiui, bet jam čia ne vieta.“ *alfa.lt*, 2017 m. lapkričio 27d. <<http://www.alfa.lt/straipsnis/50238440/ivertino-paminkla-lukiskese-aikste-kurta-vyciui-bet-jam-cia-ne-vieta>> [2020 12 13].
9. Baltrukevičius, Matas, „Istorikas: didžiausia laisvės kovotojų svajonė buvo ne Vytis, o nepriklausoma Lietuva.“ *bernardinai.lt*, 2017 m. gruodžio 1d. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-12-01-istorikas-didziausia-laisves-kovotoju-svajone-buvo-ne-vytis-o-nepriklausoma-lietuva/166710>> [Žiūrėta 2020 12 15].

10. BNS, „L. Kasčiūnas: tik visuomenininkai gali pakeisti Lukiškių aikštės memorialą.“ *diena.lt*, 2019 m. spalio 2d. <<https://www.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/l-kasciunas-tik-visuomenininkai-gali-pakeisti-lukiskiu-aikstes-memoriala-933186>> [Žiūrėta 2020 12 20].
11. BNS, „Lukiškių aikštėje bus statomas partizanų bunkerį primenantis paminklas.“ *lrt.lt*, 2017 m. lapkričio 27d. <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/26/194757/vyriausybeje_bus_paskelbtas_atrinktas_lukiskiu_aikstes_memorialo_projektas> [Žiūrėta 2020 12 13].
12. BNS, „Lukiškių aikštės paminklo konkursas nepateisino kultūros ministro Šarūno Biručio lūkesčių.“ *15min.lt*, <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lukiskiu-aikstes-paminklo-konkursas-nepateisino-kulturos-ministro-saruno-birucio-lukesciu-56-356391?copied>> [Žiūrėta 2020 12 08].
13. BNS, „Paminklo Lukiškių aikštėje nugalėtojas: skulptūros tradicija mene yra atgyvenusi.“ *15min.lt*, 2017 m. lapkričio 27d. <<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/naujienos/paminklo-lukiskiu-aiksteje-nugaletojas-skulpturos-tradicija-mene-yra-atgyvenusi-1104-887466?copied>> [2020 12 13].
14. BNS, „Politikai neranda bendro sutarimo dėl Lukiškių aikštės atnaujinimo.“ *lrt.lt*, 2014 m. balandžio 21d. <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/41526/politikai-neranda-bendro-sutarimo-del-lukiskiu-aikstes-atnaujinimo>> [Žiūrėta 2020 12 10].
15. BNS, „Tremtiniai prašo stiprinti šalies gynybą ir užtikrinti patriotinio ugdymo finansavimą.“ *15min.lt*, 2015 m. rugpjūčio 1d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/tremtiniai-praso-stiprinti-salies-gynyba-ir-uztikrinti-patriotinio-ugdymo-finansavima-56-519307>> [Žiūrėta 2020 12 11].
16. BNS, „Vyriausybė svarstys dėl Lukiškių aikštės sutvarkymo.“ *tv3.lt*, 2015 m. balandžio 5d. <<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/833334/vyriausybe-svarstys-del-lukiskiu-aikstes-sutvarkymo>> [Žiūrėta 2020 12 11].
17. Buidovaitė, Kristina, „Reprezentacinės Lukiškių aikštės funkcijos rekreacinių nenustelbs.“ *Statyba ir architektūra*, 8, 2015, 55-56.
18. Čekauskaitė, Jurga, „Gyvenimo linksniai pagal...Zitą Kelmickaitę.“ *Žmonės*, 2015 m. lapkričio 11d., p. 50.
19. Činga, Evaldas, „Nuspręsta: Lukiškių aikštėje bus ir partizanų kalvelė, ir Vytis.“ *madeinvilnius.com*, 2018 m. balandžio 1d. <<https://madeinvilnius.lt/naujienos/nuspresta-lukiskiu-aiksteje-bus-ir-partizanu-kalvele-ir-vytis/>> [Žiūrėta 2020 12 20].

20. Eigirdas, Eduardas, „Į 100-mečio šventę – su viltimi, nerimu ir gėda.“ *Valstybė*, Nr. 2, 2018, p. 15.
21. ELTA, „R. Šimašius: Seimas neturi teisės laisvės simbolį įbrukti prievartiniu įstatymu.“ *elta.lt*, 2017 m. gruodžio 13d. http://pranesimai.elta.lt/news/public_view/159322> [Žiūrėta 2020 12 19].
22. Gailius, Bernardas, „Šaltasis karas. Kodėl mums reikia paminklo Vyčiui?“ *15min.lt*, 2015 m. spalio 22d. <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/komentarai/bernardas-gailius-saltasis-karas-kodel-mums-reikia-paminklo-vyciui-500-535387>> [Žiūrėta 2020 12 12].
23. Grigaliūnaitė, Violeta, „Nuovargio neslepiantis „Laisvės kalvos“ kūrėjas A.Labašauskas: niekam trauktis iš kelio nežadu.“ *15min.lt*, 2019 m. lapkričio 19d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/nuovargio-neslepiantis-laisves-kalvos-kurejas-a-labauskas-niekam-trauktis-is-kelio-nezadu-56-1234552>> [Žiūrėta 2020 12 23].
24. Ignatavičius Tadas, „Aistros dėl Lukiškių aikštės nerimsta: vietoje kalnelio – palapinių miestelis.“ *lrytas.lt*, 2017 m. gruodžio 1d. <<https://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/12/01/news/aistros-del-lukiskiu-aikstes-nerimsta-vietoje-kalnelio-palapiniu-miestelis-3744037/>> [Žiūrėta 2020 12 19].
25. Jačauskas, Ignas, „D. Grybauskaitė apie Lukiškių aikštę: jaučiu alergiją paminklams.“ *bns.lt*, 2018 m. rugpjūčio 31d. <<http://www.bns.lt/topic/1912/news/56600223/>> [Žiūrėta 2020 12 19].
26. Jakučiūnas, Andrius, „Stabo teisė. Paskutinįsyk apie Vilniaus skulptūras.“ *15min.lt*, 2017 m. balandžio 4d. <<http://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/andrius-jakuciunas-stabo-teise-paskutinisyk-apie-vilniaus-skulpturas-285-789664>> [Žiūrėta 2020 12 19].
27. Jauniškis, Vaidas, „Vyti(s) dabartį.“ *lrt.lt*, 2016 m. spalio 12d. <http://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/10/156943/v_jauniskis_vyti_s_dabarti> [Žiūrėta 2020 12 19].
28. Jaunius, Gediminas, „Apie Laisvės kalvą, moraliai sugedusius kompasus, arba Kas bando vogti patriotizmą.“ *15min.lt*, 2019 m. spalio 3d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/g-jaunius-apie-laisves-kalva-moraliai-sugedusius-kompasus-arba-kas-bando-vogti-patriotizma-18-1211482>> [Žiūrėta 2020 12 20].
29. Jonušienė, Liuda, „Vasara atpalaiduoja iki nesąmonių.“ *lrytas.lt*, 2013 m. rugpjūčio 24d. <<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2013/08/24/news/vasara-atpalaiduoja-iki-nesamoniui-4930523/>> [Žiūrėta 2020 12 10].

30. Juodpusis, Apolinaras, „Atsiliepiant į Vytautą Leščinską.“ *lzs.lt*, 2017 m. gruodžio 2d. <http://www.lzs.lt/lt/naujienos/kitu_kampu/archive/p135.html> [Žiūrėta 2020 12 09].
31. Jurčenkaitė, Indrė, „R.Karbauskis Vilniaus valdžią išvadino beviltiška ir paaiškino, kodėl sostinėje nėra Vyčio.“ *15min.lt*, 2019 m. lapkričio 23d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/r-karbauskis-vilniaus-valdzia-isvadino-beviltiska-ir-paaiskino-kodel-sostineje-nera-vycio-56-1236206>> [2020 12 29].
32. Kauzonas, Ferdinandas, „Kuo matuosime Lietuvos kantrybę?“ *Respublika*, 2016 m. gruodžio 2d., 2.
33. Kirtiklis, Kęstas, „Apie paminklus.“ *bernardinai.lt*, 2013 m. gegužės 17d. <<https://www.bernardinai.lt/2013-05-17-kestas-kirtiklis-apie-paminklus/>> [Žiūrėta 2020 12 29].
34. Lapinskas, Anatolijus, „Lukiškės turėtų tapti tikro gyvenimo aikšte.“ *lrytas.lt*, 2015 m. rugsėjo 24d. <<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2015/09/24/news/lukiskes-turetu-tapti-tikro-gyvenimo-aikste-3019600/>> [Žiūrėta 2020 12 12].
35. Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje įstatymo projektas Nr. P-2796(2). <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.108642>> [Žiūrėta 2020 12 07].
36. Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso aikštės įstatymas Nr. XIII-3202. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f0617390bb8e11ea9a12d0dada3ca61b>> [Žiūrėta 2020 12 08].
37. Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje memorialinio statuso įstatymas Nr. XIII-3202. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f0617390bb8e11ea9a12d0dada3ca61b>> [Žiūrėta 2020 12 08].
38. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas Nr. 1063 „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo dėl Lukiškių aikštės Vilniuje gražinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti.“ <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.112146?jfwid=164a6vluvq>> [Žiūrėta 2020 12 07].
39. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“ Nr. VIII-1070. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.73921?jfwid=rivwzvpvg>> [Žiūrėta 2020 12 30].
40. Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija Nr. XIII-341 „Dėl neatidėliotinių veiksmų siekiant sutvarkyti Lukiškių aikštę Vilniuje ir pastatyti kovotojų už Lietuvos laisvę atminimo įamžinimo memorialą Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio progai.“ <<https://e->

- seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/0e4f4ed0308d11e79f4996496b137f39?jfwid=-ez0kdjpbby. [Žiūrėta 2020 12 12].
41. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nr. 694 „Dėl Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje įstatymo projekto Nr. XIIP-1497. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c5425e5210df11e48595a3375cdcc8a3?jfwid=-144vz1bqx4>> [Žiūrėta 2020 12 11].
42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 69 „Dėl Lukiškių aikštės sutvarkymo ir Lietuvos laisvės kovotojų atminimo įamžinimo komisijos sudarymo.“ <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.364191?positionInSearchResults=5&searchModeIUUID=8149b8cd-5a70-4a73-b2c9-091b08026ad3>> [Žiūrėta 2020 12 07].
43. Melnikienė, Violeta, „Kičas gresia ir kai kurioms Vilniaus vietoms.“ *lrt.lt*, 2015 m. rugsėjo 8d. <<https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/36377/kicas-gresia-ir-kai-kurioms-vilniaus-vietoms>> [Žiūrėta 2020 12 10].
44. Motiejūnienė, Virginija, „Pristatyti skulptūros laisvės kovoms įamžinti Lukiškių aikštėje modeliai.“ *lrt.lt*, 2017 m. vasario 1d. <http://www.lrt.lt/naujienos/kultura/26/162146/pristatyti_skulpturos_laisves_kovoms_iamzinti_lukiskiu_aiksteje_modeliai> [Žiūrėta 2020 12 12].
45. Narbutas, Vytautas, „Ir vėl – Lukiškių aikštės Vilniuje galvosūkis.“ *bernardinai.lt*, 2013 m. birželio 17d. <https://www.bernardinai.lt/2013-06-17-vytautas-narbutas-ir-vel-lukiskiu-aikstes-vilniuje-galvosukis/> [Žiūrėta 2020 12 09].
46. Navakas, Naglis, „Kaune atidengta „Laisvės kario“ skulptūra.“ *vz.lt*, 2018 m. liepos 5d. <<https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/07/05/kaune-atidengta-laisves-kario-skulptura>> [2021 01 10].
47. Peticija „Už laisvą Lukiškių aikštę!“ *artnews.lt*, 2017 m. vasario 22 d. <<https://artnews.lt/peticija-uz-laisva-lukiskiu-aikste-40915>> [Žiūrėta 2020 12 19].
48. Rasimas, Liudvikas Narcizas, „Kam atiteko Lukiškių aikštė.“ *tiesos.lt*, 2017 m. lapkričio 28d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/liudvikas-narcizas-rasimas.-kam-atiteko-lukiskiu-aikste>> [Žiūrėta 2020 12 19].
49. Rasimas, Liudvikas Narcizas, „Kodėl bijoma Vyties Lukiškių aikštėje?“ *delfi.lt*, 2017 m. rugpjūčio 12d. <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/1-n-rasimas-kodel-bijoma-vyties-lukiskiu-aiksteje.d?id=75383067>> [Žiūrėta 2020 12 13].

50. Savukynas, Virginijus, „Kam skirtas paminklas Lukiškėse – tik jau ne kovojusiems už laisvę.“ *lrt.lt* <<https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/22129/virginijus-savukynas-kam-skirtas-paminklas-lukiskese-tik-jau-ne-kovojusiems-uz-laisve>> [Žiūrėta 2020 12 09].
51. Sinica, Vytautas, „Monumentas nėra galvosūkis – kitaip nei vamzdis, jis neturėtų kelti diskusijų visuomenėje.“ *bernardinai.lt*, 2017 m. spalio 23d. <<https://www.bernardinai.lt/2017-10-23-vytautas-sinica-monumentas-nera-galvosukis-kitaip-nei-vamzdis-jis-neturetu-kelti-diskusiju-visuomeneje/>> [Žiūrėta 2020 12 13].
52. Sinica, Vytautas, „ŠMC su L. Ruokyte-Jonsson pasirinko: siūlo ... ant partizanų galvų. Dabar laikas rinktis Seimui.“ *Tiesos.lt*. 2017 m. lapkričio 27d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/vytautas-sinica.-smc-su-l.-ruokyte-jonsson-pasirinko-siulo-sikti-ant-partiz>> [2020 12 13].
53. Stonis, Paulius, „Okupantai „Kalnelio“ negriautų.“ *alkas.lt*, 2017 m. gruodžio 28d. <<http://alkas.lt/2017/12/28/p-stonis-okupantai-kalnelio-negriautu/>> [Žiūrėta 2020 12 22].
54. Šedbaras, Stasys, „Lukiškių aikštė: kas supriešino visuomenę?“ *15min.lt*, 2017 m. gruodžio 14d. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/stasys-sedbaras-lukiskiu-aikste-kas-supriesino-visuomene-18-896950>> [Žiūrėta 2020 12 25].
55. Šepetytė, Danutė, „Kodėl Lietuvoje uždraustas Vytis.“ *Vakaro žinios*, 2017 m. lapkričio 28d., 4.
56. Šepetytė, Danutė, „Nereikia Lietuvai laisvės paminklo.“ *Respublika*, 2015 m. liepos 24d., p. 16.
57. Šepetytė, Danutė, „Vytį šimtmečiui statys visa Lietuva.“ *Respublika*, 2015 m. spalio 7d., 3.
58. TV3, „Prabilo pati mokytoja, aptaškusi „Laisvės kalvą“ dažais: pasirodymą nori pakartoti.“ *tv3.lt*, 2019m. rugsėjo 30d. <<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/1014137/prabilo-pati-mokytoja-aptaskiusi-laisves-kalva-dazais-pasirodyma-nori-pakartoti>> [Žiūrėta 2020 12 19].
59. TV3, „Vilniėtė Ada: kai girdžiu paniekinamas kalbas apie partizanus, labai pykstu.“ *tv3.lt*, 2019 m. vasario 20d. <<https://www.tv3.lt/naujiena/gyvenimas/990979/vilniete-ada-kai-girdziu-paniekinamas-kalbas-apie-partizanus-labai-pykstu>> [Žiūrėta 2020 12 19].
60. Ulevičius, Antanas, „Paslaptingas miestas M.K.Čiurlionio paveiksle.“ *alkas.lt*, 2018 m. sausio 18d. <<http://alkas.lt/2018/01/18/a-ulevicius-paslaptingas-miestas-m-k-ciurlionio-paveiksle/>> [2020 12 09].
61. Vainalavičiūtė, Indrė, „Trūko kantrybė dėl Vyčio paminklo Lukiškių aikštėje: „Dar yra laiko atsikvošėti.““ *lrt.lt*, 2017 m. balandžio 25d. <<http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/truko-atsikvozeti>>

- kantrybe-del-vycio-paminklo-lukiskiu-aiksteje-dar-yra-laiko-atsikvoseti.htm> [Žiūrėta 2020 12 12].
62. Vaiškūnas, Jonas, „Kultūros ministerija surengs Lukiškių aikštės paminklo projektų aptarimą.“ *alkas.lt*, 2013 m. gegužės 17d. <<http://alkas.lt/2013/06/10/kulturos-ministerija-surengs-lukiskiu-aikstes-paminklo-projektu-aptarima/>> [Žiūrėta 2020 12 07].
63. Vaišvila, Alfonsas, „Ką norima pasakyti „Bunkerio“ simboliu?“ *tiesos.lt* 2017 m. lapkričio 29d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/alfonsas-vaisvila.-ka-norima-pasakyti-bunkerio-simboliu>> [Žiūrėta 2020 12 15].
64. Vyčio paramos fondas, „Skelbiamas Vyčio skulptūros Lukiškių aikštėje konkursas.“ *ldsajunga.lt* 2016 m. spalio 28d. <<http://www.ldsajunga.lt/NAUJIENOS-677>> [Žiūrėta 2020 12 12].
65. Vilniaus forumas, „Neteisėtas ir neskaidrus Lukiškių aikštės konkursas turi būti anuluotas.“ *tiesos.lt*, 2017 m. gruodžio 3d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/vilniaus-forumas-neteisetas-ir-neskaidrus-lukiskiu-aikstes-konkursas-turi-b>> [Žiūrėta 2020 12 10].
66. Vilniaus forumo organizacinė grupė, „Dėl memorialo Lukiškių aikštėje.“ *mokslolietuva.lt*, 2017 m. spalio 17d. <<http://mokslolietuva.lt/2017/10/del-memorialo-lukiskiu-aiksteje/>> [Žiūrėta 2020 12 13].
67. Vyšniūnas, Algis, „Kas gali paneigti, kad diskusija apie hieraldinį simbolį yra būdas išvengti paminklo pokario rezistencijai?“ *tiesos.lt*, 2019 m. rugsėjo 29d. <<http://www.tiesos.lt/index.php/tinklarastis/straipsnis/algis-vysniunas.-kas-gali-paneigti-kad-diskusija-apie-hieraldini-simboli-yr>> [Žiūrėta 2020 12 19].

Literatūra:

1. Anderson, Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
2. Antanavičiūtė, Rasa, *Menas ir politika Vilniaus viešosiose erdvėse*. Vilnius: Lapas, 2019.
3. Assmann, Aleida, „Transformations between History and Memory.“ *Social Research*. 75(1), 2008, 49-72.
4. Assmann, Jan, „Communicative and Cultural Memory.“ Astrid Erll, Ansgar Nünning (sud.) *Cultural Memory Studies An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2008, 109-118.

5. Assmann, Jan, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
6. Bernardas Gailius, *Partizanai tada ir šiandien*. Vilnius: Versus aureus, 2006;
7. Bollmer, Grant David, „Virtuality in systems of memory: Toward an ontology of collective memory, ritual, and the technological.“ *Memory Studies*. 2011, 4(4), 2011, 450-464.
8. Buffington, Melanie L., Erin Waldner, „Human Rights, Collective Memory, and Counter Memory: Unpacking the Meaning of Monument Avenue in Richmond, Virginia.“ *Journal of Cultural Research in Art Education*, 29, 2011, 92-108.
9. Chouliaraki, Lilie, Norman Fairclough, *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*. (5 leidimas) Edinburgh: Edinburgh University Press, 2005.
10. Citvarienė, Daiva, „Ideologiniai viešojo diskurso konstruktai ir atminties politika posovietinėje Lietuvoje“, *Darbai ir dienos*, 49, 2008, 165-195.
11. Cohen, Stanley „Hooligans, vandals and the community: a study of social reaction to juvenile delinquency.“ Daktaro disertacija, London School of Economics and Political Science, 1969.
12. Čepaitienė, Rasa, „Nacionalinis pasakojimas versus lokalis istorijos.“ Kn. Alvydas Nikžentaitis (sud.), *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, 229-264.
13. Čepkauskaitė, Audra „Architektas J.Bonderas: nekurkime auksinių memorialų.“ *lrt.lt*, 2013 m. liepos 14d. < <https://www.lrt.lt/naujienos/tavo-lrt/15/21183/architektas-j-bonderas-nekurkime-auksiniu-memorialu> > [Žiūrėta 2021 01 10].
14. Debray, Régis, „Trace, forme ou message?“ *Les cahiers de médiologie*, 1, 1999, 27-44.
15. Gamboni, Dario, *The Destruction of Art: Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*. London: Reaktion Books, 2007.
16. Grosz, Elizabeth, *The Nick of Time: Politics, Evolution, and the Untimely*. Allen&Unwin, 2004.
17. Grunskis, Tomas, „Lukiškių aikštės estetiškos transformacijos problema Europos miesto aikščių tradicijos diskurse.“ *Urbanistika ir architektūra*, XXIV(3), 2000, 119-134.
18. Halbwachs, Maurice, *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Nouvelle edition, 1925.
19. Howarth, David R., Aletta J. Norval, Yannis Stavrakakis (sud.), *Discourse Theory And Political Analysis*. Manchester University Press, 2000.
20. Howarth, David, (sud.), *Ernesto Laclau: Post-Marxism, Populism and Critique*. London; New York: Routledge, 2015.

21. Howarth, David, „Discourse, hegemony and populism: Ernesto Laclau's political theory.“ Kn. David Howarth (sud.), *Ernesto Laclau: Post-Marxism, Populism and Critique*. London; New York: Routledge, 2015, 1-20.
22. Howarth, David, Yannis Stavrakakis, „Introducing Discourse Theory and Political Analysis.“ Kn. David R. Howarth, Aletta J. Norval, Yannis Stavrakakis (sud.), *Discourse Theory And Political Analysis. Identities, hegemonies, social changes*. Manchester University Press, 2000, 1-23.
23. Young, James E., „Atminties etapai: apmąstymai apie įamžinimo meną, netektį ir erdvę tarp jų.“ *artnews.lt*, 2017 m. spalio 30 d. <<https://artnews.lt/atminties-etapai-apmastymai-apie-iamzinimo-mena-netekti-ir-erdve-tarp-ju-44570>> [Žiūrėta 2020 04 27].
24. Young, James E., *The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven; London: Yale University Press, 1993.
25. Jørgensen, Marianne, Louise Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications, 2002.
26. kaunodiena, „Nerimsta aistros dėl paminklo R. Kalantai.“ *kaunodiena.lt*, 2008 m. rugpjūčio 18d. <<https://kauno.diena.lt/naujienos/miesto-pulsas/nerimsta-aistros-del-paminklo-rkalantai-218503>> [Žiūrėta 2021 01 09].
27. Koselleck, Reinhart, *L'expérience de l'histoire*. Paris: Gallimard, 1997.
28. Krzyżanowska, Natalia, „The discourse of counter-monuments: semiotics of material commemoration in contemporary urban spaces.“ *Social Semiotics*, 26(5), 2015, 465-485.
29. Laclau, Ernesto, „Constructing universality.“ Judith Butler, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek (sud.), *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*. London; New York: Verso Books, 2000, 281-307.
30. Laclau, Ernesto, „The Death and Resurrection of the Theory of Ideology.“ Kn. Ernesto Laclau (sud.), *The Rhetorical Foundations of Society*. London: Verso, 2014, 11-36.
31. Laclau, Ernesto, Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. (2 leidimas) London; New York: Verso, 2001.
32. Le Goff, Jacques, *History and Memory*. New York: Columbia University Press, 1992.
33. Loewn, James W., *Lies across America: What our historic sites get wrong*. New York: Touchstone, 2000.
34. Mulevičiūtė, Jolita, Giedrė Jankevičiūtė, Lijana Šatavičiūtė (sud.), *Dailės žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.
35. Nora, Pierre, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire.“ *Representations*, 26, 1989, 7-24.

36. Riegl, Aloīs, „Le culte moderne des monuments. Sa nature, son origine.“ *Socio-anthropologie*, 9, 2001.
37. Rimaitė, Viktorija, „Kodėl nesusikalbame dėl Lukiškių ir Basanavičiaus?“ *Kultūros barai*, 11, 2017, 29-31.
38. Rimaitė, Viktorija, „Paminklų ir politikos santykis Lietuvoje: paminklų tapsmas politinių diskusijų objektu.“ *Politologija*, 96(4), 2016, 60-91.
39. Rimkutė, Audronė, „Meno autonomija ir demokratija Lietuvos kultūros politikoje.“ *Respectus Philologicus*, 34(39), 2018, 192-206.
40. Stepanovaitė, Vaida, „Naujų skulptūrų vizijos – toliau kasomos duobės reprezentaciniame Vilniaus veide.“ *Lietuvos aidas*, 2015-12-19, 5.
41. Stuart Hall, „The problem of ideology: marxism without guarantees.“ Kn. David Morley, Kuan-Hsing Chen (sud.) Stuart Hall. *Critical Dialogues in Cultural Studies*. London; New York: Routledge, 1996, 24-45.
42. Sturken, Marita, „The Wall, the Screen and the Image: The Vietnam Veterans Memorial.“ *Representations*. 35, 1991, 118-142.
43. Šlekys, Deividas, „Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės istorijos naratyvo ir santykio su politiniu tapatumo analizė.“ Kn. Vilniaus universiteto tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, *Istorinės atminties diskurso prielaidos ir prieštaravimai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, 113-163.
44. Vyšniūnas, Algis, „Lukiškių aikštė – socialinio užsakymo evoliucija. Paminklas laisvės kovų dalyviams ar simbolis „Laisvė“?“ *Urbanistika ir architektūra*, 32(4), 2008, 201-220.
45. Walton, Sara, Bronwyd Boon, „Engaging with a Laclau & Mouffe informed discourse analysis: a proposed framework.“ *Qualitative Research in Organizations and Management*. 9(4), 2014, 351-370.

1 priedas. „Kreipimaisi į valstybės vadovus“

Lietuvos Respublikos Prezidentei

Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkui

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ministrui pirmininkui

Vilniaus miesto savivaldybės merui

Vilnius

2017-12-20

KREIPIMASIS DĖL GALIMŲ SEIMO SPRENDIMŲ, SUSIJUSIŲ SU LUKIŠKIŲ AIKŠTE

Mes, žemiau pasirašiusieji, nesutinkame su Lietuvos Respublikos Seimo inicijuotu būdu užbaigti Lietuvos laisvės kovotojams skirto memorialo statybą Vilniaus miesto Lukiškių aikštėje. Manome, kad 2017 m. gruodžio 12 d. užregistruotas Lukiškių aikštės Vilniuje įstatymo projektas yra galios principu paremtas veiksmas, priimtas stokojant visuomenės įsiklausymo ir ignoruojant ekspertų darbą bei išvadas. Norime atkreipti dėmesį į demokratinei bei pilietinei visuomenei itin svarbius ir akademinę bei kūrybinei bendruomenei susirūpinimą keliančius aspektus:

- **Viešosios (istorinės) atminties instrumentalizavimo pavojų**; kada tam tikri viešąją atmintį atspindintys ir formuojantys klausimai yra įtvirtinami atskirais įstatymais bei instrukcijomis, atmetant demokratinei ir pilietinei visuomenei būdingą klausimų sprendimo praktiką: atvirą, viešą, aiškų bei piliečių interesus ir ekspertų nuomonę atliepiantį principą. Viešosios atminties instrumentalizavimas ir valstybingumo sąvokos devalvavimas iki konkrečios formos ar naratyvo siaurina paties valstybingumo idėją, be to, toks precedentas gresia pavirsti sunkiai kontroliuojama praktika, kada atskirais įstatymais būtų įtvirtinama vis daugiau nekintamų ir vienintelių „tiesų“.
- **Ekspertų ir profesionalų ignoravimas**; sprendžiant iškilusius valstybei ir visuomenei svarbių viešųjų erdvių ar valstybingumo tradicijai reikšmingų įvykių, asmenybių įamžinimo klausimus ignoruojami akademiniai, moksliniai ir meniniai vertinimai, sprendimai priimami vadovaujantis neišdiskutuotais ir vienpusiais istorijos bei meno vertinimais.
- **Menininkų kūrybinės laisvės suvaržymą**; diskutuojant ne apie idėją, o apie konkrečią formą, meninis sprendimas iš kūrybinio ieškojimo paverčiamas siaura techninio išpildymo užduotimi. Tokiu būdu profesionalusis menas tampa biurokratinių ar net autoritarinių užgaidų ir kičinės kultūros sklaidos vieta.

XX a. Laisvės kovų pagrindiniai tikslai ir mūsų moderni valstybingumo tradicija kalba apie demokratinę valstybę, kurioje gerbiami laisvų žmonių pasirinkimai. Trokštame ne tik įamžinti, bet ir išsaugoti šią tradiciją gyvą, ir tikimės, kad Jūsų darbai ir sprendimai remiasi tokiais pat principais.

**J.E. Lietuvos Respublikos Prezidentei Daliai Grybauskaitei
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui gerb. Viktorui Pranckiečiui
Lietuvos Respublikos Seimo frakcijoms
Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui gerb. Sauliui Skverneliui
Vilniaus miesto savivaldybės merui gerb. Remigijui Šimašui**

PAREIŠKIMAS

2017 m. gruodžio 20 d.

Vilnius

Dėl grupės asmenų iniciatyvos stabdyti LR Seimo sprendimą, susijusį su Lukiškių aikšte

Lukiškių aikštės iniciatyvos koordinatorės dr. Giedrė Jankevičiūtė ir dr. Mingailė Jurkutė išplatino 2017-12-20 kreipimosi projektą dėl galimų Seimo sprendimų, susijusių su Lukiškių aikšte. Jame koordinatorės ragina akademinės bendruomenės narius nesutikti su Lietuvos Respublikos Seimo inicijuotu būdu užbaigti Lietuvos laisvės kovotojams skirtą memorialo statybą Vilniaus miesto Lukiškių aikštėje. Kreipimosi projekto autorės reiškia nuomonę, neva LR Seime įregistruotas Lukiškių aikštės Vilniuje įstatymo projektas yra galios principu paremtas veiksmas, priimtas stokojant visuomenės įsiklausymo ir ignoruojant ekspertų darbą bei išvadas.

Autorės nuogaštuoja, kad istorinę atmintį atspindintys ir formuojantys klausimai yra įtvirtinami įstatymais, neva atmetant demokratinei ir pilietinei visuomenei būdingą klausimų sprendimo praktiką - viešą piliečių interesus ir ekspertų nuomonę atliepiantį principą. Jų nuomone, taip siaurinama paties valstybingumo idėja, o toks LR Seimo įstatymo projektas – tai precedentas, kuris neva kelia grėsmę įstatymais įtvirtinti „vis daugiau nekintamų ir vienintelių „tiesų“.

Iniciatyvos koordinatorės G. Jankevičiūtė ir M. Jurkutė ypač nuogaštuoja dėl tariamo ekspertų ir profesionalų ignoravimo sprendžiant visuomenei svarbių viešųjų erdvių ar valstybingumo tradicijai reikšmingų įvykių įamžinimo klausimus, neva šie sprendimai priimami vadovaujantis neišdiskutuotais ir vienpusiais istorijos ir meno vertinimais.

Galiausiai kreipimosi iniciatorės akcentuoja menininkų kūrybinės laisvės suvaržymą, kurį neva sąlygoja siūlomas Seimo sprendimas (įstatymo projektas) ir kuris pasireiškia meninį klausimą iš kūrybinio ieškojimo tariamai paverčiant siauro techninio išpildymo reikalu (iniciatorių kreipimasis pridedamas).

Lietuvos žmogaus teisių koordinavimo centras (LŽTKC) ir Lietuvos kultūros kongreso taryba (LKKT) mano, kad ši G. Jankevičiūtės ir M. Jurkutės iniciatyva kviesti akademinę bendruomenę nepritarti minėtam LR Seimo įstatymo projektui, akivaizdžiai patvirtina demokratinį diskusijų pobūdį šiuo klausimu. Tačiau nemano, kad minėtų asmenų argumentai kreipimosi projekte gali būti pakankami Lietuvos Respublikos Lukiškių aikštės Vilniuje įstatymo projektui XIII-1475 kvestionuoti.

Atkreipiame dėmesį, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje skelbiama, jog <...*lietuvių tauta, prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę*>, <*šimtmečiais atkakliai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę*>, <*išsaugojusi savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius*>, <...*atgimusios Lietuvos valstybės piliečių valia priima ir skelbia Konstituciją*>. O joje nurodoma, jog <*Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai*> (2 str.), <*Niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių. Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką*> (3 str.), <*Aukščiausių suverenių galių Tauta vykdo tiesiogiai ar*

per demokratiškai išrinktus savo atstovus (4 str.) , <Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas> (5 str.).

Taigi LŽTKC ir LKKT mano turį pareigą priminti tiek kreipimosi projekto autorėms, tiek valstybės valdžios ir savivaldos institucijoms, kad Lietuvos Respublikos Seimo nariai yra demokratiškai išrinkti atstovai, per kuriuos aukščiausią suverenią galią vykdo Tauta.

LŽTKC ir LKKT atstovams kelia abejones tiek Šiuolaikinio meno centro (ŠMC) ekspertų kompetencija spręsti dėl valstybinės aikštės paskirties, tiek jų priimto sprendimo dėl konkurso nugalėtojo teisėtumas. Minėtame įstatymo projekte (XIIIP-1475) nurodoma, kad jį LR Seimas priima *„atsižvelgdamas į Lietuvos sostinėje Vilniuje esančios didžiausios Lukiškių aikštės istorinę ir urbanistinę reikšmę bei aplinką, taip pat į jos numatomą valstybinę funkciją, pritardamas Vyriausybės 1997 m. gegužės 23 d. nutarimo apibrėžtam tikslui – prieš aikštę esantį pastatą Gedimino pr. 40 (buvusieji NKVD, Gestapo ir KGB rūmai) ateityje visiškai perduoti mokslinio centro ir muziejinei šviečiamajai paskirčiai ir sukurti jame Lietuvos laisvės kovų memorialą bei prisimindamas Seimo 1999 m. vasario 11 d. nutarimo „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“ nuostatas“.*

Todėl LŽTKC ir LKKT pagrįstai mano, kad ne ekspertai, o tauta ir jos išrinkti atstovai priima galutinį sprendimą dėl Lukiškių aikštės Vilniuje įprasminimo, kitaip tariant, ne LR Kultūros ministerijos paskirta Šiuolaikinio meno centro ekspertų grupė gali nurodyti LR Seimui ir Vyriausybei, kokia turi būti valstybės sostinės pagrindinės aikštės paskirtis ir memorialiniai akcentai, o LR Seimas ir Vyriausybės sudaryta kompetentinga komisija, kurią sudarytų pilietinių organizacijų, kultūros ir akademinės bendruomenės atstovai, įskaitant menininkus, istorikus ir politologus. Todėl Lietuvos žmogaus teisių koordinavimo centras ir Lietuvos kultūros kongreso taryba kviečia Lietuvos akademinę bendruomenę bei visuomenę atsakingai vertinti klaidinančią minėtų asmenų iniciatyvą, t.y. kviečia nekludyti, o padėti Respublikos Seimui įtvirtinant Lietuvos valstybingumą įgyvendinti jo anksčiau priimtus sprendimus dėl Vilniaus Lukiškių aikštės valstybinio statuso.

Lietuvos žmogaus teisių koordinavimo centras

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacija	Romualdas Povilaitis
Lietuvos žmogaus teisių asociacija	Vytautas Budnikas
Lietuvos Helsinkio grupė	Stasys Stungurys

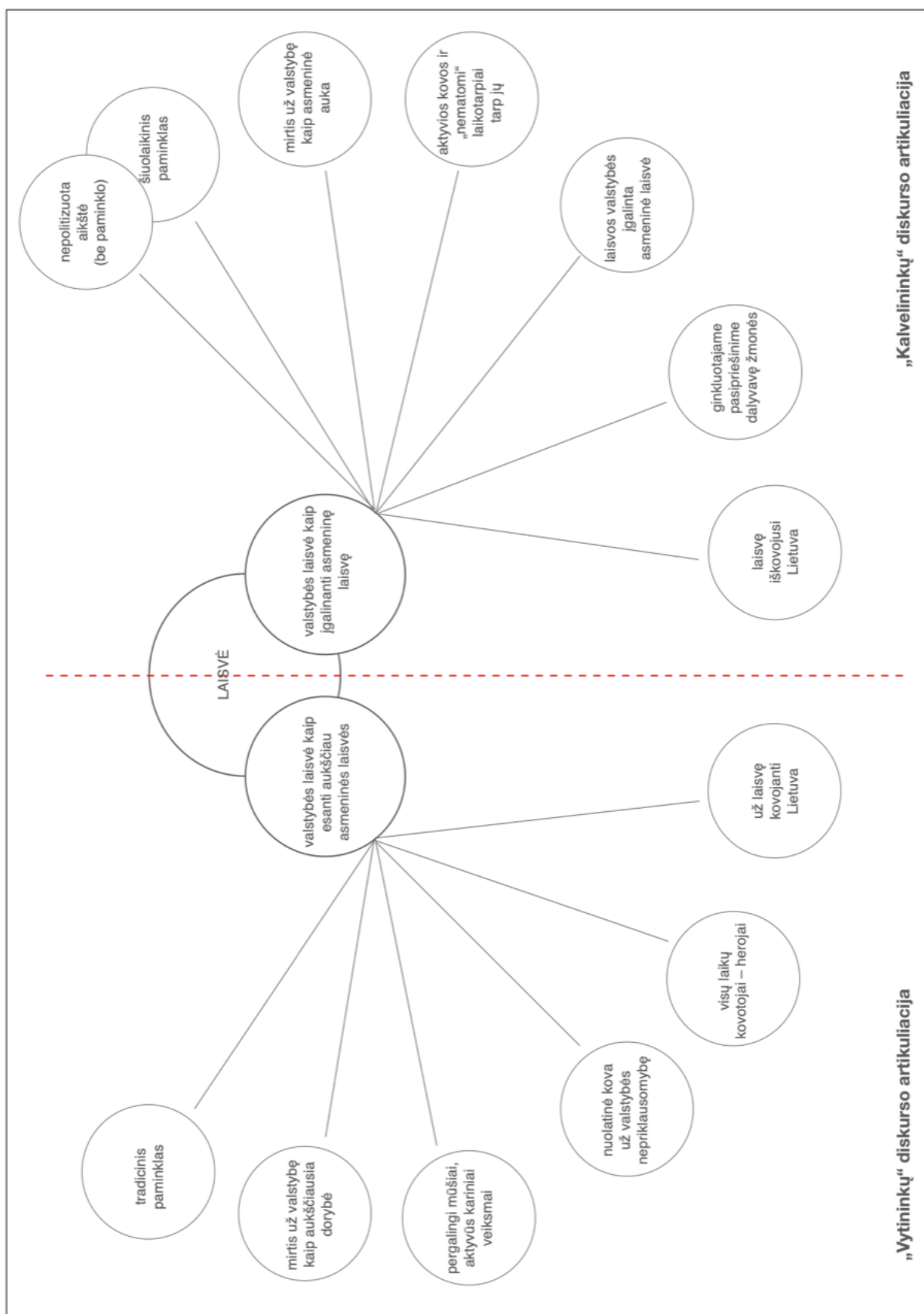
Lietuvos kultūros kongreso taryba	Krescencijus Stoškus
--	----------------------

*Nurodytų asmenų pritarimą pareiškimui tvirtinu:
Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas*

Romualdas Povilaitis

2 priedas. „Konkuruojančių diskursų artikuliacijų schema“

Summary

Monuments commemorating the traumatic events of the 20th century and their victims are the subject of heated debate in public space. The public debate broke out in reaction to The Vietnam Veterans Memorial in Washington, The Memorial to the Murdered Jews of Europe in Berlin and various modern monuments in other countries. Conflicting processes of the memorial construction could be also tracked down in Lithuania. Opinions differed on the memorial to Romas Kalanta in Kaunas. The establishment of The Freedom Fighters' Memorial in Vilnius Lukiškės Square, started in 1999, and has already become a sample of the so-called memory wars.

The research examines an ongoing establishment of The Freedom Fighters' Memorial. The 2012-2020 period covers two competitions organized by the Ministry of Culture of the Republic of Lithuania and one organized on public initiative. All of them aimed to choose the most suitable art project, but with no success. The projects that won the competitions caused dissatisfaction of various groups of the society and remained unimplemented. The Law on the Memorial Status of the Square, adopted in 2020, specified that a monument Vytis and a memorial to the freedom fighters should be erected in the square.

Applying Ernesto Laclau and Chantal Mouffe's discourse theory and using the cultural memory approach, as a theoretical framework, this paper analysis how and what cultural memories of the Lithuanian freedom fighters are articulated by competing discourses consisting of linguistic and non-linguistic practices. Statements of politicians, cultural professionals and the public in the media related to the understanding of the concepts of the monument and its functions are analysed as well as protests, projects of the memorial, rhetorical and physical vandalism, etc.

The study allows to justify the initial insight that the antagonistic conflict is supported by different concepts of freedom, freedom fighters, state, and memorial functions as well as to explain differences of their meanings.